

Nina Plac

BOHEMA DE ALTADATA

D. KARNABATT

B o h e m a
de
a l t ă d a t ă

V R E M E A
Str. Carol 10 — București

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota 122638 Dabiet
540.930

RC 284/II

B.C.U."Carol I" – Bucuresti

C540930

R A T A T I I

*Iubesc ai visului ratași:
Talente mari, necunoscute,
Frumoase voci rămase mute,
O, tineri zei înmormâtași!*

*Tu, inspirat al poeziei
Frumos și brun ca Lucifer,
Trișnit din înălțimi de Cer,
Te pierzi în nopțile beției.*

*Crezând în vocea ta eternă,
Urmaș al mândrului Orfeu,
Îmbătrânit, te sbași din greu,
Cerșindu-ți viața în tavernă.*

*Impins de-o patimă păgână,
Te-ai afundat în ape de culori,
Scofând Veneri, scofând comori,
...Agonizezi cu pensula în mână.*

*Frumoșii visului ratați,
Talente mari necunoscute,
Divine inspirații pierdute
Vă strâng la inimă ca frați!*

COPILĂRIA INTR'UN PORT DE PITORESC ORIENTAL

Pe culmea vârstei, gândului îi place, în chip firesc, să colinde în urmă, de cât să-și avânte privirea înainte.

În urmă sunt bucuriile și tristețile, de o potrivă de scumpe, puterea și entuziasmul eforturilor, jocul iluziilor și stolul speranțelor, toți, toate, tot ce ai îndrăgit. Lumea ta e în urmă și tu ești cu ea. Înainte nu e decât incertitudine pentru puterile, spațiul și timpul care ți-a mai rămas. Sau, o singură certitudine: deslegarea definitivă a marei enigme, inevitabilul final al melodiei terestre: gândul caută s'o ocolească; urechea n'ar vrea să-l audă... Și, totuși...

Amintirea, în această stare de suflet, întinde mâinile dornice, degetele-i tremurânde de emoție, căutând să prindă punctele cele mai îndepărtate, marginele și poalele orizontului din urmă, ce se pierde în acea brumă albăstrie dintre realitate și vis.

Pentru mine, această linie se desemnează ca un fluturător brâu de argint: e Dunărea. Mi-am petrecut copi-

lăria într'un port de pe malul Dunărei. Dunărea îmi fixează și îmi domină amintirea cea mai îndepărtată.

Se întinde ca un balaur cu solzi de aur, purtând pe trupu-i mișcător încrustarea de topaz a insulelor, până ce își pierde coada încolăcită în stușișurile pădurilor din care a ieșit. O văd în toate anotimpurile, în toate zilele, ca o magie care urcă și coboară scara de vis a clipelor. Sunt diminețile clare de Mai: pe întinsul ei plouă aerienele flori de sălcii. Atmosfera e de-o transparență ideală. Bărcile albe vâslesc ca niște lebede. Altele saltă, vioase, bălăcindu-se ca rațele. Altele, cu pânzele umflate de zefir, se pierd spre fundul zării ca un stol de porumbel.

Incet, în ritm de melodie orientală, vin vechile, bătrânele caice turcești, cu pânțele umflate ca un pește plin de icre. De unde le-aduc pânzele încordate pe catarte?

Din ele coboară turci, cu fruntea încinsă în turbane multicolore: sunt cei bătrâni, liniștiți și gravi, solemnii în simplitatea lor. Saltă în bărci cei tineri cu fesuri roșii, ca macul aprins.

Remorcherele târăsc după ele, șiruri de șleपुरi, pe punte sunt căsuțe de păpuși, la ale căror ferestre zâmbesc printre garoafe frumoșii ochi ai grecoaicelor.

Vin vapoarele cu marinari, cari ca niște îngeri albaștri urcă și coboară sglobii scările de frânghie ale catartelor.

Și cheiul portului se umple de mișcare: e o mișcare de forme viguroase, un vâlmășag de culori vii, de gla-

suri în toate graiurile, și, totuși, totul se topește într'o armonie triumfală. Cântă munca pe claviatura apelor.

O văd în amiezile zilelor calde de vară; colcăind aurul, sub razele soarelui de foc.

O văd îndeosebi în purpura amurgului: îi aud pe turci, veniți din depărtările Orientului, cum cântă în tainele melancolice ale leneșei înserări cântece cu cadență tărăgănată, manelele pline de alean.

O aud cum vâjâie și urlă în viscoalele iernei. Dar viscolul a amuțit. Dunărea a înghețat. Trecem cu sania în orașul din față de pe malul bulgăresc. Sunt numai vreo zece ani de când Bulgaria s'a liberat de sub stăpânirea Turcilor. Nota musulmană domină încă înfățișarea orașului. Cartiere întregi sunt ocupate de turci, cari îmi sunt atât de simpatici. Se adăpostesc în cafenele mici, strâmte, iarna ca și vara. Ii văd stând turcește pe divanuri simple, modeste, sorbind taticos din filigeane, trăgând adânc din lungi ciubucuri, până ce se învăluiesc într'un fum fantomatic. Privirile lor sunt pierdute aiurea ca și gândurile lor, vagi, informe ca un dor permanent, dar nelămurit.

Aud pornind leneș din turlele geamiilor glasurile profetice ale muezinilor: notele lor picură grav, se desprind ușor, încet, ca boabele unor mătănii, până ce se pierd în umbrele înserării împetritate de fulgii de zăpadă. Ne întoarcem acasă în noaptea plină de argintul zurgălăilor și stele.

Dar, iată începutul primăverii. Dunărea trosnește din încheeturi: se rupe în bucăți cu un vuet tunător, se face petece de ghiață. Dunărea e plină de sloiuri enorme care se scurg în atitudini de rigidă majestăte.

A venit primăvara. Au înflorit sălciile. Măine învie din mormânt Domnul nostru Isus. Să mergem în insula Mocanu, să rupem crengi înflorite și să împodobim crucea Mântuitorului.

Aleluia! Aleluia! Aleluia! cântă îngerii din cer. Și noi cântăm cu ei.

Cum se crăpa de ziuă o ștergeam de-acasă, chipurile pentru a mă duce la școală. Și de-ași fi vroit să o fac, îmi era cu neputință. Directorul înaltului institut de cultură — patru clase primare — era de-o strășnicie proverbială. Deși pasionat practicant al „nemuritorului pelin de Mai” — vestit în localitate — și al murăturilor cât mai acre, dase ordin ca porțile școalei să rămână zăvorite hermetic până la orele opt de dimineață.

Mă sculam din revărsatul zorilor pentru a porni la hoinăreală pe malurile Dunărei.

Apele nu se deșteptaseră încă: dormitau cu genele deschise. Trecuse peste ele incendiul Aurorei, fără a le strica somnul, lăsând în atmosferă reflecte roze, ca o prăfuire de rubine pălite. Vapoarele, caicele, șlepurile porniseră de mult în scurgerea Dunărei. Unde se duc? Cum puteau să se ducă dincolo de zare, căci doar

zarea în fund era închisă de zidul cupolei cerului, care cădea până jos, peste pământ și ape, închizând definitiv întregul orizont? Și, dacă puteau să se ducă, prin ce vrăjire se furișau pr'n zăvorștele porți ale azurului?

Intrebări vagi, informe ce chinuiau delicios cu taina lor sufletul meu de copil, fără a le putea da vreo deslegare. Mă chinuia precoce, fără să-mi dau seama, ceea ce mai târziu am aflat că se numește „la grande famine” — foamea de necunoscut, atât de dramatic și patetic analizată și pusă în acțiune de marele scriitor nordic, Johannes Bojer.

Idealul meu de profesie, visul viitoarei mele vieți, era să fiu marinar. Să mă pierd pe întinsul apelor, să colind lumea în lung și'n lat, la fel cu corăbiile ce plecau din portul nostru, cu cântecele marinarilor, cu visarea osmanliilor, cu ochii frumoși ai grecoaicelor.

La 17 ani, continuându-mi hoinăreala pe malurile Dunărei, am brodat pe ghergheful acestei stări de suflet următoarele versuri:

*Marinar, din depărtare, adu-mi flori necunoscute,
Ce visează 'n taina serii peste ape fără cute.
Și din insula pierdută între valuri de Ocean,
Pentru gâtul meu de spumă adu-mi floarea de mărgean.
Dar să porți pe gura caldă, când vei reveni din drum,
Nepătată roza dulce, care-o sărutai acum...*

Pe la vreo douăzeci de ani am publicat aceste versuri în primul meu volum: „CRINI ALBI”.

Trecuseră ani...

Intr'o seară la Krubler, prietenul meu de demult, poetul Ion Minulescu, îmi spune:

— Mă, când eram student, am făcut cu studenții o excursie la Atena. Pe bord, recitam studenților poezia ta, aia cu marinarul. Vrei să ți-o spun și acum?

Și Ion Minulescu îmi recită, după atâția ani, poezia.

Așa dar, vream să mă fac marinar!

Aș fi voit să mă răpească un vapor, ori vreo corabie, dacă nu chiar o grecoaică cu ochi de noapte, de catifea, neagră. Ași fi voit să mă furișez într'una din bărcile care mergeau legate de vapoare, caice și șleपुरi.

Un gând brutal îmi tăia însă brusc avântul: se apropia ora deschiderei clasei, unde mă aștepta inițiatorul meu în ale culturii, a cărui supremă pedagogie sta în aplicarea unei contondente nuele. De unde venea hotentotul ăla? Desigur, nu din țările visului unde se pierdeau vapoarele, caicele, șleपुरile și bărcile. Și apoi, de unde să știe el, că eu vream să mă fac marinar? Nu știau nici părinții mei.

În prealabil îmi pregăteam cariera mea de mare navigator. Mă strecuram, când izbuteam, în caicele bătrâne și, cât ai clipi din ochi, eram în vârful catargului. Bătrânii caicgii zâmbeau cu îngăduință: văzuse:ă atâtea năz-

drăvănii în viața lor vagabondă! Mai în fiecare Duminică și zi de sărbătoare o ștergeam cu vapoarașul local la orașul din față de pe malul bulgăresc. Ne întâlneam în aventuroasa călătorie cu confrăți mai mari, cari, mai fericiți, plecau în lungi călătorii. Treceau pe lângă insule, în care bănuiam jocuri de naiade. În lotci risipite pe ape, pescarii aruncau năvoadele, ca în paginile Evangheliei. Plecat pe bord, ascultam cum cântă în fundul apelor minunea unor clopote. Ce mâini de taină le trăgea de frânghii?

Ce mă ispitesc în orașul de pe celălalt mal era nota exotică, pitorescul oriental care predomina înfățișarea. Pe fondul albastru al zărei se desemna silueta subțire, elegantă, a turelor moscheelor. Glasul muezinilor era pentru mine fascinația și chemarea depărtărilor, venea de acolo unde se duc corăbiile.

Rătăceam prin mahalalele turcești, pierdute într-o liniște și singurătate de cimitir. Intrarea curțiilor, împrejmuite de ziduri înalte, cotropite de verdeață din care răsărea gura de sânge a rozelor, era închisă de mari și înalte portale, zăvorâte hermetic. La etaj, ferestrele erau acoperite cu gratii, prin ale căror găurele abia se strecura lumina. Ce ochi de umbră și de foc pândeau acolo?

Nu citisem pe Pierre Loti: Claude Farrère nu apăruse încă, dar silabiseam „Florile Bosforului” lui Bolintineanu.

De acolo aflasem de cadânele leneșe și voluptoase, de

splendidele circaziene vândute în târgurile Orientului, de frumoasele românce răpite de Turci și duse în hare-muri, de Pași geloși până la sânge. În dosul ferestrelor cu zăbrele dela etaj, trebuie să fie ceva din toate aceste minunate povestiri. Trebuie să fie și acolo flori din Bosfor. Parfumul lor îmbată simțul olfactic al imaginației melé juvenile. Vedenia se făcea aevea. Și în fața ochilor mei uimiți, pe cadența versurilor lui Bolintineanu, se deslănțuia un dans de hurii păzite de iataganele Arapilor negri și buzați.

Casele noastre părintești, ridicate de bunicul meu, din spre tată, Moș Gheorghe, venit pe aceste meleaguri, adus de vântul aventurii tocmai dintr'un orașel de prin Macedonia, aveau în fundul curții o grădină mare, plină cu pomi roditori. Diminețile de primăvară grădina era o feerie albă, decor de teatru, pânza unui tânăr pictor impresionist. Există vreun pictor mai tânăr, mai impresionist ca primăvara? În zilele călduroase de vară mă refugiam sub un copac cu ramurile stufoase, unde mă uitam ceasuri întregi. Ce făceam? Nimic!

RIEN FAIRE, C'EST DOUX!

cum spune gloriosul meu frate Verlaine. Ba făceam ceva: priveam ceasuri întregi prin spărturile frunzelor cum alunecă norii, corăbiile cerului. Lângă grădina noastră era

540930 -
o altă grădină, mare și ea. Acolo, copacii ascundeau o căsuță veche, cu coperișul de olane, pe care crescuse mușchiul de verde catifelat. Era locuită de un om în deplină maturitate. Și el un rătăcit adus aci de vântul aventurii. Il chema Maltezu. Numele e îndestulător să spună cam ce fel de om era. Dealminteri, un om foarte de treabă: nu supăra pe nimeni! Avea și bietul de el, o pandalie, care îi revenea cronologic. La ziua fatidică, venea pe înserate acasă cu o pântecoasă damigeană plină cu vin. Venea însoțit de un grec care își purta caternica în spate. Se așeza turcește în tinda casei și îi trăgea ulcică, după ulcică. Caterinca cu poze de circaziene, cânta arii nostalgice: poate cânta circaziana din poză? Maltezu cânta și el, aria nostalgică. Apoi flașnetarul începea un cântec săltăreț, însoțindu-i notele vioae cu degetele bătând forte în tamburină. Maltezu sărea de odată în sus, pornind un joc vijelios.

Și astfel Maltezu — când îi venea pandalia — bea, cânta și juca până la ziuă de unul singur. Se ducea pe undele vinului, cântecului și jocului acolo unde porneau din port cu corăbiile tovarășii lui de neam.

Lunile vacanței — vara, ca și iarna — le petreceam în comuna Stănești, sat mare și cuprins, întinzându-se pe două dealuri, și având la mijloc o vâlcea adâncă, cu izvoare limpezi și răcoroase vestite în tot județul. Aci locuia bunicul meu din spre mama, un răzeș înstărit. Il chema Stancu Cernat, iar pe soția lui Dragna.

Odată cu sosirea cocorilor, rândunicilor și berzelor venea în sat un oaspete cunoscut, turcul Ali, dogar de meserie, găzduit întotdeauna în ograda hunicului meu, unde își instala atelierul jumătate în aer liber, jumătate în hambarul unde își avea culcușul.

Era om matur, pe cât de voinic, pe atât de blajin și inofensiv. Înalt și spătos, beneficia în același timp de o burtă respectabilă proporțională, însă, cu statura lui, încinsă cu un brâu roșu. Fesul și șalvării îi completau portretul fizic.

Duminica și sărbătorile era chef și petrecere la cârciumă. Hora în curtea mare a cârciumei. Ali nu ciocnea cu tovarăși de cârciumă ulcica cu vin. Era oprit de profet. În schimb îi trăgea, din când în când, câte-o dușcă de basamac. De basamac nu spusese nimic Profetul. Orientalii, în simplitatea lor, jonglează cu cazuistica și subtilitatea: și Ali jongla și el, cum putea.

Era o duminică plină de arșița lui August. În ogradă tinerețea satului — fetele cu flori în cosiță, flăcăii cu flori la pălărie — îi trăgea o horă îndrăcită. Ali dormea somnul dușilor... dormea într'un butoi pântecos, așezat pe marginea de sus a vâlceleii, care cobora lin până la fântână.

Doi flăcăi voinici și drăcoși se apropiară tiptil, tiptil, de butoiul în care dormea Ali, și dintr'o îmbrânceană bu-

toiul se rostogoli la vale, până la fântână, cu Ali cu tot.

Ali și-a făcut o apariție furibundă din butoi. A urcat suflând dealul, potrivindu-și orientala toaletă grav șifonată. Sus, a fost întâmpinat de hohotul de râs al celor doi flăcăi șugubeți. Ali le-a aruncat o privire cruntă: credeam c'a și pus mâna pe cuțitul înfipt în brâul roșu. S'a mulțumit să-i trăsnească cu o apostrofă fulgerătoare:

— Bine, bre, se face asta!

Cocorii, rândunelele și berzele au plecat odată cu îngălbenirea salcâmlor satului. Ali a plecat cu ele.

Odată cu primăvara timpurie au venit la culcuș și cocorii și berzele și rândunelele. Ali nu a mai venit cu ele. I s'împlînise visul și destinul: să moară în pământul sfânt al Profetului.

Am revăzut, după mai bine de un sfert de veac, dus de nevoi, orașul în care mi-am petrecut anii copilăriei. Ce pustiire grozavă a trecut peste el și peste oamenii de acolo!

Mai întâi a trecut războiul. Din războiu, însă, alte orașe și orașele s'au refăcut mai frumoase, pline de viața omului renăscut, începând o viață nouă pe un fir de continuare a trecutului.

Pe aci, însă, ca și în alte multe orașe, chiar care nu au avut nimic de pățimit în războiu, a trecut grozăvia unei

urbanistice de împrumut. Urbanistica anglo-filă, care, devastând tot ce a scăpat de urgia războiului a clădit pe temelii cu totul nepotrivite, protivnice chiar împrejurărilor caracteristice, specifice țării noastre. A nesocotit în primul rând, aci, ca mai pretutindeni, în slugărnicia imitației — adevărată maimurășeală — o condiție fundamentală: clima țării, climă de soare și căldură, arșiță uneori. A ras până la pământ stufoșii, bătrânii copaci moșteniți dela alte generații, plini de umbră și răcoare, în stare să înfrunte vânturile, dăruind odihnă și adăpost în zilele de arșiță, celor cari aveau nevoie de popas, de tihnă, de visare, ori de inofensivă pălăvrire provincială.

A ras la pământ aceste patriarhale podoabe ale firei, pentru a întinde peluze ca în Anglia, unde soarele e atât de sgârcit. Erau aci două grădini de farmec provincial, care au făcut încântarea copilăriei mele. În mijlocul orașului, una numită „Centru” — grădină circulară cu trei ronduri, mărginite de copaci bătrâni cu stușișuri și boschete. Pe aci mi-am risipit visurile copilăriei mele și tinereței, ascultând în înserările și în nopțile duminicelor și sărbătorilor valsurile lui Waldteufel, și Strauss cu „Dunărea Albastră”, valsurile lui Ivanovici, „Barca pe valuri” și „La Fille du Marin” cântate de muzica militară a regimentului V de dorobanți.

În preajma Dunării, sus, dominând un larg orizont, având în față malurile înalte ale Bulgariei, era o altă gră-

dină numită „Aleii” — plină de aleie, cu copaci stufoși, plini de umbră și răcoare, prielnici visării.

Aci, aceleași valsuri, aceleași fete... Unde or fi fetele de-atunci, fetele care mi-au înfiorat adolescența, acoperind-o cu sfoliarea iluziilor, cu închipuiri de idile trăite în schițări de poeme naive, pe care se inclinau umbrele melancolice ale lui Musset, Heine și Traian Demetrescu?

Eu le-am iubit pe toate, oacheșe, blonde, castanii, fără să le-o spun, fără s'o știe, fără s'o bănuiască în prietenia și jocurile noastre copilărești.

Cele mai multe dorm somnul veșniciei în cimitirul Smârda, visând de-asupra apelor. Altele sunt bunice, jucându-și nepoții în poale. Altele s'au pierdut în tristețe, în uitare, trăind ca și mine din trecut. Pe una din ele o întâlnesc și acum, din când în când, în tramvai. E mai blondă decât era în copilărie și tinerețe. Din toată armonia liniilor, din melodia mișcărilor, din catifelarea făpturei ei de tinerețe și puful de piersică, din farmecul și poezia ei primăvăratecă nu i-a mai rămas decât frumusețea ochilor, sperită de un voal transparent de melancolie; ochii ei sunt și acum albaștri-cenușii.

Deunăzi, aflai dintr'un anunț mortuar că a murit un-deva, Aretina. Era cea mai frumoasă fată a generației, cea mai frumoasă fată a unui oraș plin de fete frumoase, cum sunt toate porturile.

N'am mai văzut-o dintr'o îndepărtată adolescență. În amintire îi port radioasa icoană de atunci. Pentru mine

nu s'a schimbat, nici nu a murit. Un portret de Veronese, nu moare niciodată în muzeul amintirei. Părul ei venețian pornea în unde de aur viu de pe o frunte marmoreană sub care se deschideau doi ochi mari de un albastru intens. Carnația obrajilor de un alb liliac reflecta nuanțe roze. Ceea ce vrăjea prin grație, ceea ce încânta ca un revărsat de zori, rezumându-i întreaga făptură, era surâsul de divinitate, desfășurându-se pe claviatura unor dinți de sîdef încrustați în mărgean.

De unde picase această frumusețe de blond și soare într'un oraș de tonalitate orientală?

Desigur, într'o auroră de mister, valurile Dunării o revărsase pe malurile portului ca o concă de aur.

Din cariera mea de marinar nu am rămas decât corăbier al gândului. Suntem copiii locului unde ne-am născut, unde ne-am petrecut copilăria și tinerețea. Italia nu putea da un Novalis, nici Germania un d'Annunzio. Alta e plămădirea psihologică, viziunea și reactivul omului care a trăit acea epocă pe întinsurile pașnice ale șesului, la umbra de aur a snopilor; alta a celui care a crescut la umbra de măreție a muntelui și alta a celui crescut în atmosfera aprigă a mării, în melodia vijelioasă a furtunei. Eu sunt un copil al Dunărei. În fundul de taină al sufletului, port, ca într'o sticlură de argilă, parfumul specific al apelor. Când mă cobor în mine, aspir până la încântare acest parfum.

C A R A G I A L E

Când l-am cunoscut personal pe Caragiale, aveam 18 ani. Imi luasem bacalaureatul. Intrasem în presă. Publicasem o poezie într'o revistă a lui Macedonski! Ce-mi mai trebuia să fiu fericit? Imi plimbam în orele libere fericirea pe Calea Victoriei. Calea Victoriei, îndeosebi în zilele de lucru, nu avea înfățișarea din zilele de astăzi. Nu era forfoteala și mai cu seamă mixtura de apariții, diversitatea de figuri și anonimul predominant al pietonilor. Plimbăreții obișnuiți, erau cam aceiași la anumite ore. Cei mai mulți se cunoșteau între ei, fiindcă erau personalități ale vieții bucureștene. Cei novici, debutanți și oameni de minimă importanță, anonimi cari își permiteau luxul unei plimbări pe Calea Victoriei în zilele de lucru — categorie în care era încadrată și umila mea persoană — cunoșteau aceste ilustrații de lux ale vieții bucureștene din nume și figură. Astfel că lumea plimbăreților de pe Calea Victoriei constituia elita pietonilor Capitalei, o distinsă familie ambulatorie.

Intr-o astfel de zi, și în această atmosferă citadină, mă plimbam pe Calea Victoriei, cu amicul meu C. A. Nottara, tânărul autor al romanului de moravuri autohtone „De Vânzare” — cu vreo șapte ani mai în vârstă decât mine.

Prietenul meu venea din Paris, parisianizat ca înfățișare, ca exhibiție vestimentară — bohem din Montmartre, purtând un joben caracteristic, lavalieră neagră, redingotă neagră — parisianizat în vorbă. Nu vorbea decât franțuzește între prieteni. El nu spunea niciodată, chiar când vorbea românește, să ne plimbăm pe Calea Victoriei, ci să „flanăm”. Fusese un „flaneur” neobosit, virtuos pe cheiurile Senei și pe marile bulevarde ale Parisului. Își păstrase obiceiul — de care mă molipsise și pe mine — și în București, deși aci nu avea spațiul, perspectivele, varietatea, pitorescul delicat și mai cu seamă acea dispoziție de spirit specifică mulțimilor parisiene.

În fața Palatului Regal, unde ajunsesem, se afla băcănăria de lux a lui Colțescu — socrul eruditului slavist I. Bogdan. Din pervarul ușii se desprindea silueta lui Caragiale. Nottara, care îl cunoștea probabil, prin vărul său, marele artist C. Nottara, mă recomandă:

— Domnul K... un tânăr poet.

Caragiale, întinzându-mi mâna cu un gest binevoitor, spuse zâmbind cu nuanța de filosofică îngăduială a celui cu experiența vieții și lucrurilor omenești.

— Când ai spus tânăr, ai spus poet!

Vorbe simple, poate simplă politețe, banalitate, dacă voiți, banal ca tot ce este etern adevăr uman — „banal comme l'amour, la morte, et la beauté” — dar care în sufletul meu deșteptară o profundă rezonanță.

Urmă o conversație oarecare între Caragiale și C. A. Nottara. Eu nu spuneam o singură vorbă, pentru bunul motiv, că nu puteam să spun. Timiditatea mea era copleșită de emoție. Debutanții generației mele aveau un respect evlavios, instinctiv și nedeșlășit ca un act de idolatrie, față de scriitorii consacrați, mari. Și Caragiale alături de Delavrancea și Al. Vlahuță erau în primul rând — un trio de glorii ale momentului — în galeria acestor zeificați. În schimb cei în vârstă, consacrați ca maeștri — afară de Macedonski, care era un ostracizat — ne trăiau cu impasibilitatea zeilor față de cultul simplilor muritori.

Caragiale avea în rândul acestor zeificați ai publicului câteva particularități personale, care-i accentuau prestigiul, atât în fața mulțimii, cât și în fața celor cari îl cunoșteau în cadrul convențional al primei prezentări.

Ca înfățișare Caragiale era un om arătos. Înalt, drept, bine legat, silueta lui, fină, elegantă în virilitate, sugera impresia și metafora bradului. Cu capul puțin dat pe spate, cu pălăria puțin dată pe ceafă, Caragiale, în această atitudine de semeție privea prin circonferința ochel-

larilor lumea, de sus, aruncând parcă oamenilor o provocare, lumii o sfidare.

În această atitudine — care nu era actul unei voințe anumite, ci ceva firesc, organic sufletește și fizic — Caragiale părea a spune: cine ridică mânușa? I se părea că nici viața și mai cu seamă oamenii n-ai putează a o face.

În afară de caracterul prestigios și impunător al înfățișării — caracter ce se topea în familiaritatea zeflemei și persiflării în cercul prietenilor ca și în al adversarilor — Caragiale apărea aureolat de o reputație literară unanim recunoscută la care subscriau atât intelectualitatea țării, cât și celelalte straturi sociale, până la cetitorul și spectatorul de mahala.

Caragiale era bine văzut, bine primit în cercul mandarinilor dela „Junimea”. Monitorul acestui cerc, „Convorbiri Literare”, îi publica proza la locul de cinste. Pontiful Maiorescu îi da binecuvântarea criticei române.

În fața mandarinatului academician și universitar prezidat de autoritatea clasică a lui Maiorescu, se forma un mandarinat democrat, popular, mandarinat cu doctrină proletariană până și în artă, născocit și prezidat de C. Dobrogeanu-Gherea.

Deși aceste mandarinatate erau într-o vehementă polemică, cei dintr'un grup contestând valoarea și talentul celor din grupul advers, Caragiale era recunoscut și certificat și de coteria prezidată de Gherea, cum fusese și

Mina Plecu

continua să fie, și de gruparea „Convorbiri Literare” — de inuși Maiorescu.

Astfel, în amfiteatrul admirației lui Caragiale era prezent, și vulgul și elita, scriitorul unind, nu știu prin ce miracol, în taina lui, cele două poluri opuse: popularitatea și gloria.

În această atmosferă — care astăzi s'a schimbat în parte, magia care îl învăluia pe Caragiale evaporându-se în perspectiva vremii și judecății critice — poate fi cineva surprins de emoția copleșitoare simțită de un băiat de 18 ani, începător în caligrafia literaturii, în fața unui idol tămâiat de unanimitatea muritorilor — chiar a mandarinilor?

Pe Caragiale ca om l-am cunoscut, însă, personal mai bine, nu văzut prin această prismă idealizatoare, ci ca patron de berărie.

În anul 1893, I. I. Caragiale, scriitorul al cărui talent era unanim recunoscut, planând zeflemist și uneori disprețuitor pe culmile celui mai mare succes, ce l-a cunoscut vreun scriitor român în viață, deschide o berărie în strada Șelari, din București.

Cum Cărăgiale era un debutant în comerț, și-a luat drept colaborator un om de meserie, nu numai cu experiență, ci și cu capital, numit Mihalcea. Acest Mihalcea nu era un negustor oarecare, ci burtă-verdele, om politic al vremii, agent electoral emerit, consilier comunal.

Berăria avea firma: „BENE-BIBENTI”, replică de spirit caragealesc la „BENE-MERENTI”, decorație rezervată scriitorilor și artiștilor, care pe atunci se acorda cu mare parcimonie, ca o supremă distincție a talentului și operei.

Debutul lui Caragiale ca berar a constituit un eveniment al momentului, nu în lumea comercială, fiindcă întreprinderea în ea însăși nu avea cine știe ce însemnătate și proporție, ci în lumea literară.

Un scriitor, un scriitor consacrat ca cel mai mare de către opinia publică, coborînd din Olimp la teighea, mai cu seamă la teigheaua cu halbe cu bere și crenvirști, era un fapt fără precedent în istoria societății românești.

S'ar putea obiecta: dar Gherea, pentru unii mare critic, scriitor cu renume, în orice caz, nu oficia ca judecător suprem al literaturii românești, între porțiile de sarmale, glorie a bucătăriei autohtone, fiind birtașul gării Ploești?

Între situația morală a unuia și a celuilalt pe acest plan, era însă o mare deosebire: Gherea era birtașul de profesie, care escalada imperiul scrisului, trăind și murind, cu ceva bani din această profesie, pe când Caragiale era scriitorul, esențial, fundamental scriitor, care cobora din aristocrația literaturii, la teighea.

Gherea era un fost salahor, ajuns un prinț al bucătăriei românești, deci o înaintare supremă în ierarhia negoșului. Caragiale era fostul director al Teatrului Național — post ocupat odinioară de Ion Ghica — ajuns berar! Dacă reputatul scriitor Caragiale ar fi fost un poet, s'ar fi putut spune că e un înger căzut.

Cum nu era decât un humorist, s'ar fi putut spune că autorul comediilor de succes, nu face decât o farsă de calitate a celei mai ieftine pagini teatrale scrisă de el: „D'ale carnavalului”.

Au fost însă unii cari au luat farsa aceasta în serios, în dramă! Între aceștia a fost Tony Bacalbașa, care în

acel moment era și el un aplaudat al marelui public, și nu numai ca ziarist, ci chiar ca scriitor. Tony Bacalbașa a înregistrat acest act comercial ca decesul lui Caragiale, scriind un articol, al cărui patetism macabru ascundea transparent un vulgar giumbușluc de măscăriciu al Moșilor de pe vremurile de glorie ale bălciului românesc, chiar în scris.

În primele coloane din pagina I ale „Adevărului Literar” (15 Noembrie 1893) Tony Bacalbașa a publicat un articol intitulat „Moartea lui I. L. Caragiale”. Lângă numele lui Caragiale era obișnuita cruce, care se pune la biletele de înmormântare. Apoi, întregul articol era încadrat în chenare negre. Mă rog, un necrolog, cu factura convențională, tradițională a unui „faire-part”, prin care se vestește moartea cuiva.

În acest articol de farsă macabră, Tony Bacalbașa delira astfel — citez textual :

„Astă seară se face înmormântarea lui I. L. Caragiale. Marele nostru dramaturg, omul căruia îi datorăm „Noaptea furtunoasă”, „Scrisoarea pierdută” și atâtea alte opere ce vor însemna în literatura acestei țări o epocă mare, se îngroapă în astă seară — poate pentru veci!”.

Apoi urma o tiradă melodramatică, între altele de acelaș calibru:

„În țintirimul trist în care va fi închis astă-seară nu va crește nici salcia plângătoare... nici o mână nu va sădi o roză, nici un plâns, nici un oftat, nici o jale!”.

Nu era numai o glumă de prost gust, forțată pe de-an-tregul, o mascaradă funerară, ci pur și simplu o calificată infamie — deși articolul era frumos scris. Forma ambiguă în care era scris acest articol cu tremollo și cu lacrimi de crocodil, a dat impresia celor slabi cu du-hul că într'adevăr Caragiale a murit. Mulți se interesau la redacțiile ziarelor în ce împrejurare a murit scriitorul atât de simpatizat și aplaudat de public. Alți naivi au căzut vertical, până în fund, victime acestei mistificări : au trimis telegrame de condoleanțe familiei.

Caragiale, care știa, și nu prea știa de glumă, s'a su-părat foc de această glumă de cioclu. Nu i-a mai vorbit câtva timp lui Tony Bacalbașa. În cele din urmă s'au împăcat: erau făcuți să se înțeleagă. Cum? Mă gân-desc la o scrisoare publică pe care humoristul de Moși o trimisese humoristului de stil, în urma acestei supărări incidentale. În această scrisoare, cel dintâiu scria lui Ca-ragiale cam așa: Ne întâlnim mâine seară la Andrei Du-mitrescu (un fost elev al lui Gherea, nu în critică, ci în arta culinară, care avea un vestit restaurant în colțul dintre strada Academiei și strada Regală). Apoi, o pointă non plus ultra: „Plătesc eu masa, tu băutura; nu voi să mă păcălesc”. Cum se vede, spiritul e de toată finețea și reușita caustică! Nu știu cine a plătit masa, cine a plătit băutura; fapt e că cei doi combatanți ai humorului s'au împăcat.

Caragiale nu a uitat, însă, ofensa, formidabilă în meschinăria ei.

La moartea lui Tony Bacalbașa (Octombrie 1899) Caragiale scria în ziarul „Dreptatea” despre cel decedat, următoarele rânduri seci, în care nu se simte nici măcar umezeala unei singure lacrimi:

„Tony a plecat aseară dintre noi — așa de tânăr! Păcat pentru lumea noastră! De aci de jos, unde e poruncă să mai rămânem, nu cu platitudini și banalități se cuvine să salutăm la plecarea-i, pe omul de spirit, care, iertat de o rămășiță a osândeii pământești, e chemat dincolo”.

Atâta tot! Om de spirit! Nici scriitor, nici măcar ziarist! Rândurile acestea, scoase cu forcepsul, sunt iscălite: „Vechiul tău prieten, Caragiale”.

Caragiale, la necrologul în efigie scris de Tony Bacalbașa, răspunde cu acest necrolog, scris pe catafalcul „vechilui său prieten!”

Nina Alcu

Berăria cu firma „Bene-Bibenti”, întemeiată de „Conu Iancu Caragiale” în tovărășie cu Mihalcea, restaurator și consilier municipal, nu a ființat multă vreme pe piața Capitalei.

Caragiale s'a retras din firmă, pricinele nu interesează. Berăria a rămas. Proprietarul, socotind, însă, că firma „Bene-Bibenti” cu spiritul ei caragialesc nu cadrează cu seriozitatea localului, i-a reconstituit titulatura decorației oficiale „Bene-Merenti”, desigur nu pentru a monopoliza clientela alcătuită de fericiții beneficiari ai decorației, căci o asemenea redusă clientelă, chiar în ipoteza capacității sugative, nu ar fi făcut să salte comerțul, ci ca un omagiu clienților serioși, decernându-li-se bine meritarea dela patria recunoscătoare.

Caragiale, prin această retragere, discretă, lipsită cu totul de reclama intrării, se vedea lipsit de mijloacele de existență. Căci, Caragiale era sărac, fără o profesie precisă, din care să-și poată trage existența, fără vreun titlu academic, care să-i dea dreptul la o slujbă demnă de si-

tuația lui în literatură, iar fabuloasa moștenire a faimoasei Momuloaia se făcea așteptată.

Caragiale avusese diverse îndeletniciri. Fusese în tinerețe sufleur la teatru: cum a dus-o, ce-a făcut și ce-a văzut în această profesie de modestie și discreție funcțională a spus-o singur într'o serie de însemnări și amintiri pline de haz și spirit — căci amintirea idealizează realitatea, potrivit temperamentului, la unii cu fardul poeziei, la alții cu sclipirea zâmbetului, cu veselia glumei — și Caragiale era un om, care, cel puțin ca scriitor, nu prea lua lucrurile îndeobște în serios. Era consacrat — ca un scriitor vesel — cu toate paginile triste pe care le scrisese despre Eminescu, un incident în proza lui literară, după cum drama „Năpasta” e un incident în opera lui teatrală.

Nici vorbă, ca un fost director al Teatrului Național să se întorcă la această profesie.

Caragiale fusese corector la gazete — spaima lucrătorilor tipografi, prin vigilența lui meticuloasă, neiertătoare, pironindu-și ochelarii chiar asupra celor mai inofensive greșeli. Lucrătorii noștri tipografi i-ar fi putut spune, cum îi spuneau lucrătorii tipografi din Statele Unite scriitorului Lafcadio Hearn — și el fost corector în tinerețe —: „Punct și virgulă”.

Un scriitor de reputația și autoritatea lui Caragiale nu s'ar mai fi putut întoarce la corectură.

Dece Caragiale nu ar fi făcut gazetărie? Mai făcuse

la ziarul „Timpul”, încadrat între Eminescu și Ion Slavici. Caragiale nu putea fi un ziarist profesionist pentru o serie întreagă de considerente primare. Pe acea vreme, presa zilnică — afară de ziarul „Universul” — era o presă politică.

Caragiale nu putea fi un ziarist politic, nu numai fiindcă nu avea nici o convingere politică, dar nici măcar în scris nu lua politica în serios — dovadă comedile lui. Dar, indiferent de sinceritatea politicii pe care Caragiale ar fi trebuit să o simuleze, el nu avea nici darul polemistului, nici pe acela al debater-ului, al exponentului unei doctrine, ori simple teze politice. El nu știa decât să persifleze, nu putea fi decât un cronicar cu humor la o gazetă, articol socotit ca un supliment de lux, dacă nu chiar ca necesară umplutură.

Apoi, funcțiunea scrisului, elaborarea și exteriorizarea gândului în stil și slovă, era o operație anevoioasă, trudnică în creșterea lui Caragiale. Caragiale scria greu și puțin. Și la un ziar zilnic — cel puțin pe vremea aceea — se cerea unui redactor principal, cum trebuia să fie Caragiale, să scrie repede și mult.

Ion Slavici, care scrisese cu Caragiale la „Timpul”, îmi povestea, cum Caragiale pentru a scrie o simplă informație, rupea patru, cinci file de hârtie, până ce la urmă, exasperat în fața imposibilului, spunea lui Eminescu:

— Mihalache, scrii-o tu!

Și Eminescu, cel care mai scrisese două, trei coloane,

trebuia să facă și informația pe care era obligat să o scrie Caragiale.

Cititorul de azi ar putea spune: Ii rămâneau lui Caragiale, ca resursă a existenței zilnice, piesele lui de teatru!

Caragiale scrisese patru comedii: „Noaptea Furtunoasă”; „O scrisoare pierdută”; „Conu Leonida și reacțiunea” și „D’ale Carnavalului”. De atunci, până la moarte nu a mai dat teatrului decât drama „Năpasta”.

Piesele lui Caragiale se reprezentau incidental pe scena Teatrului Național. Se reprezentau des prin provincie, făcând deliciul spectatorilor. Erau turneele trupelor de actori, faimoși vagabonzi ai artei, bohemi și martiri fără glorie ai pasiunii teatrale, cari abia izbuteau să-și plătească cheltuelile — și asta problematic — și fărâmiturile existenței lor cotidiene. De unde puteau plăti acești cavaleri rătăcitori, ai teatrului, amanți de cavaleresc platonism ai Dulcineei Thalia, drepturile de autor ale lui Caragiale — drepturi de proprietate care nici nu erau legiferate?

Tot cititorul din zilele de astăzi ar putea opina:

— Dar, Caragiale, scriitor consacrat, iubit de public, ar fi putut trăi din literatură!

Iluzionism naiv al fericiților străini de realitatea problemei, căruia Caragiale cu experiența profesională și luciditatea minții lui, nu putea să-i cadă victimă.

Nici un scriitor din epoca lui nu trăia din literatură —

literatura era luxul unor martiri benevoli. Intre aceste extreme, scriitorul trebuia să aibă o profesie, o slujbă care să-i garanteze existența cotidiană.

Caragiale nu avea nici privilegiul soartei sociale, nici posibilitatea unei slujbe demne de valoarea și situația lui morală în „țara asta” — cum îi spunea el. Fusese în tinerețe funcționar la Regie și revizor școlar prin Argeș.

Asemenea slujbe nu mai cadrau cu actuala situație morală a lui Caragiale.

Dacă prezentul era atât de sumbru pentru Caragiale, în schimb viitorul se schița mirific. Caragiale, e drept, nu avea vreun unchi în America, fiindcă nu era un aventurier, vânător de moșteniri fantastice.

Avea, în schimb, o mătușe bătrână în carne și oase, în București. I se zicea Momuloaia. Retrasă cu o avere impunătoare dintr'un comerț interlop exercitat prin Ardeal, trăia liniștită, cu conștiința împăcată, într'un apartament din Bulevardul Carol, colț cu strada Vântului, sub același acoperământ cu văduva marelui om de teatru și actor Costache Demetriad, căreia îi era veche și satornică chiriașă.

Momuloaia se încăpățâna, însă, să trăiască, potrivit unui erou al lui Balzac, care, matusalemic, cu cât trăia cu atât se obișnuia mai mult să trăiască, iar în juru-i pândeau și unii dornici moștenitori, nelegitimi și neîndrituiți, cultivând-o cu gingășiile lor, pe când Caragiale se sbătea în strămtorare.

Totuși, târziu, dar bine venită, această moștenire încunună speranțele mult așteptate și deseori alarmate ale lui Caragiale: moșteni într'o bună zi dela Momuloaia frumoasa sumă de 400 mii lei — lei aur

Non olet...

În aşteptarea miraculoasei moşteniri a onorabilei Momuloaia, Caragiale trebuia să se gândească la un mijloc al existenţei cotidiene. Primum vivere! — e universală lege biologică, căreia trebuie să i se supună nu numai furnica sclavă prin temperament, ci greerele chiar, când intră în clipele de strâmtoare — căci nu numai poetul ei şi humoristul e prin psihologia şi funcţia lui morală un grec.

În asemenea clipe de cruntă meditare, o idee genială, fulgerătoare, brăzdă noaptea sumbră a gândurilor lui Caragiale:

— Dacă aş lua în întreprindere restaurantul unei gări!

Ideia nu era nici rea, nici absurdă, nici chiar humoristică. Dimpotrivă, era cât se poate de practică, foarte rentabilă chiar. Exemplul criticului C. Dobrogeanu-Gherea era cât se poate de concludent în această privinţă. Şi dacă Gherea, un străin, venit aci de peste nouă mări şi ţări, abia ştiind româneşte, s'a putut îmbogăţi din restaurantul gării Ploeşti, cum nu ar face o afacere strălu-

cită, dintr'o întreprindere similară, Caragiale, scriitorul arhi-cunoscut și arhi-simpatizat, idolul popular al publicului?

Care călător, în fuga trenului, ori mai cu seamă în lungile popasuri ale personalului, nu se va opri să ia o gustărică, să ciocnească un pahar de șpriț ori bere cu „Nea Iancu” — care nu e nici taciturn, nici pe altă lume, nici abstinent ca Gherea! El care e însăși voia bună în persoană!

Zis și făcut.

Istoria nu e în măsură să știe cum Caragiale a obținut concesiia restaurantului gării Buzău, nici cum a făcut rost de capitalul trebuitor. Destul că nu numai călătorii admiratori ai gloriei lui Caragiale, ci întreaga opinie publică, deși nici o reclamă, nici comercială, nici literară, nu a prevestit evenimentul, s'a pomenit într'o bună zi cu Caragiale restaurator al gării Buzău.

Prin urmare, țara avea doi iluștri scriitori, restauratori de gară: Gherea la Ploești, Caragiale la Buzău!

Dacă istoria nu ne poate informa cum Caragiale a luat ființă ca restaurator al gării Buzău, în schimb avem un document autentic, competent și instructiv despre modul cum a funcționat acest restaurant sub conducerea personală a lui Caragiale, evidențiind capacitatea de birtaș și talentul de administrator al fericitului și admiratului autor de comedii și spirituale pagini humoristice. E o broșură intitulată „Amintirile mele despre Gherea” și is-

călită G. Păcurariu. Păcurariu e un pseudonim: sub acest pseudonim nu se ascunde un scriitor de profesie, ci un birtaş de profesie, deci un tehnician, un specialist în materie, cu atât mai caracterizat ca specialist, cu cât și-a făcut educația și reputația într'un restaurant de gară. Sub acest pseudonim se ascunde d. Carol Crinda, fost elev al lui Gherea — nu în critica literară — apoi maestru colaborator, director al restaurantului gării Ploești, în ultimul timp singurul conducător efectiv al întreprinderii, căci Gherea se retrăsese la vila lui din Sinaia, pentru a-și scrie cartea „Neoiobăgia” și a da, apoi, o formă definitivă operei lui critice. Broșura, în cea mai mare parte e consacrată — cum e și firesc — lui Gherea, dând amănunte prețioase asupra vieții și caracterului criticului-birtaş; incidental, însă, se vorbește și de raporturile restaurantului gării Ploești cu restaurantul gării Buzău, sub patronajul și conducerea lui Caragiale.

Capitolul acesta cuprinde amănunte „de toată nostimada”, cum ar spune Dom' Mitică, referitor la mecanismul restaurantului gării Buzău sub conducerea lui Caragiale.

Bunăoară, într'o zi — sau în mai multe — lipsea restaurantului gării Buzău șunca trebuitoare consumației. Nimic mai simplu: — antreprenorul — recte Caragiale — nu ar fi avut decât să trimită un băiat la vreun meze-lar din Buzău. Caragiale însă, proceda mult mai ingenios, dacă nu chiar tot atât de simplu și firesc.

Trimitea un băiat cu un bilet la Gherea.

Băiatul pornea cu un tren la Ploești și se întorcea cu următorul la restaurantul gării Buzău, aducând șunca necesară din restaurantul gării Ploești, furnizată de vreun mezelar din localitate.

Altă dată lipseau — și nu odată — restaurantului gării Buzău, crenviștii. Același procedeu, care nu da greș niciodată. Probabil fiindcă mezelările din Ploești erau mai bune ca cele din Buzău sau fiindcă mezelurile gării Ploești erau mai pe gustul călătorilor.

Acelaș lucru, când lipseau restaurantului gării Buzău și de-ale băcăniei. Același lucru, când lipseau și vinațurile — de sigur, fiindcă podgoriile Prahovei erau superioare podgoriilor Buzăului.

Toate acestea pe tibișir, scris pe placa memoriei lui Gherea care, de data asta neglijent în ale negoțului, le ștergea imediat cu șervetul uitării. A fost cea mai magistrală pagină de humor pe care Caragiale a scris-o în viața și opera lui.

Expedientul, ori cât de ingenios și spiritual era, nu putea salva existența lui Caragiale ca restaurator al gării Buzău. Fălimentul bătea la ușe: bătăile le auzeau nu numai debitorul, ci și călătorii.

Caragiale, cu tot scepticismul și zeflemismul firii lui, nu putea înghiți dezonoarea de a fi falit. Unde să găsească, însă, mână de ajutor, care să-l salveze de dezastru? Tot la Gherea?

Om de inteligență și spirit, de reală mândrie, în fond în fața vieții, și-a dat seamă că ar fi săvârșit un act nedemn de el, cercând să abuzeze de naivitatea — să-i zicem așa — a generosului amic.

La mătușa cu fabuloasa moștenire?

Știa bine, că ar fi fost trudă și umilință pierdută în zadar. Acel care a adunat bani din negoțul practicat de ea, e lipsit din naștere, prin predestinare, de bucăți de carne, pe care oamenii ceilalți o numesc inimă.

Caragiale — om bine crescut, aristocrat sub butadele lui de mitocan improvizat — a făcut un act pe care nu-l poate explica decât desesperarea: s'a adresat Regelui Carol I.

Regele Carol I l-a primit în audiență, i-a ascultat păsul, i-a înțeles nevoile, și cu generozitatea lui augustă, rece, dar efectivă, ce o risipea cu o discretă măreție, a salvat pe Caragiale de rușinea falimentului.

Regele Carol a pus o singură condiție lui Caragiale: angajamentul moral de a nu mai face comerț.

Caragiale a acceptat categoric. Nu știm dacă în acel moment solemn, în dramatismul lui simplu, Caragiale a făcut vreo „reservatio mentalis”. Fapt e însă, că mai târziu, Caragiale a primit să-și închirieze numele ca firmă de berărie; printr'o abilitate cazuistică, cert. Caragiale era ferm convins că nu și-a călcat angajamentul luat față de Tron. Dar, „primum vivere”!

Caragiale, în permanentele îndeletniciri la care l-a condamnat viața lui de sbucium și contraste, a practicat în maturitatea lui de faimă și popularitate, și oratoria electorală, deși în toată viața persiflase cu ironie veselă, dar caustică, cu spirit caricatural, moravurile și literatura electorală, scrisă și verbală, motivele fundamentale ale operei lui fiind luate din comedia vieții noastre politice.

A practicat oratoria politică și electorală, nu incidental, temporar, ci o perioadă întreagă, într'un turneu făcut de-a-lungul și latul țării.

Cum s'a întâmplat această aventură plină de autoironie?

Caragiale nu era orator; iar orator politic și mai puțin, fiindcă în scepticismul lui nu a luat în serios politica. Politica a fost pentru el un incitant al talentului lui de autor de comedii, oferindu-i din belșug motive literare pe care le-a fructificat cu succes.

Până la aventura de care pomenesc, Caragiale nu mai vorbise în intruniri publice.

Caragiale nu era măcar un conferențiar, necum un orator. În fața publicului, mai cu seamă la Ateneul Român, nu făcuse decât să citească din propria lui operă — și își citea opera ca un artist fermecător, o citea ca un actor de rasă, o juca cu finețe și comunicativitate, o nuanța expresiv în dicțiune, o sublinia, cu gestul sugestiv, stârnind hazul, hilaritatea auditoriului. În asemenea lecturi, Caragiale era interpretul de inteligență, actorul de talent al propriei lui opere.

Caragiale, care nu era nici măcar un vorbitor cursiv la o tribună publică, — în intimitate, între prieteni, ori în mijlocul unui auditor familiar, fie chiar de ocazie, la o masă de berărie, într'un colț de bodegă centrală, ori cârciumioară periferică era un „causeur” delicios de inspirație și vervă inepuizabilă.

În asemenea împrejurări, spiritul lui se inspira dintr'un amănunt, dintr'un nimic, se desfășura scânteetor, se revărsa acidulat ca spuma unei șampanii de calitate, devenea uneori incisiv, canin, în butade și paradoxes, alternând între seriozitate și glumă — de cele mai multe ori gluma având nu numai spirit, ci și tâlcul ei.

Caragiale captiva, domina un asemenea auditor, alcătuit mai întotdeauna din admiratori anticipați. Dar talentul lui oratoric avea strict acest caracter și această limită. Nimeni nu ar fi bănuț în Caragiale un orator de

tribună publică, mai cu seamă un orator politic de propagandă electorală.

Descoperirea aceasta a făcut-o Take Ionescu, utilizându-l din plin în campania ce a întreprins-o în întreaga țară, după ce s'a rupt din partidul conservator, al cărui leader strălucit și ministru fusese în curs de decenii, întemeind partidul conservator-democrat.

Prin ascendentul lui personal, prin puterea de simpatie care iradia din întreaga-i făptură până la fascinare și prin perspectivele de viitor ce le deschidea, cel puțin iluzionismului partizanilor, Take Ionescu isbutise să smulgă și să grupeze în jurul lui o serie din fruntașii partidului din care pleca, după ce îl ilustrase prin talentul lui, urmat fiind și de numărul electoral în care prestigiul lui găsisese o mare rezonanță.

În această atmosferă Take Ionescu pornise campania lui de răsunătoare întrunită în țară. Pentru aceasta se înconjurase de o elită de oratori. Fie simpatie și prețuire personală, fie dorința de a înscrie în rândurile acestor oratori o personalitate cu prestigiu literar și popularitate în acelaș timp, Take Ionescu făcu apel la concursul oratoric al lui Caragiale, scriitorul, care în acea vreme avea contactul cel mai intim și preponderent cu publicul, nu numai cu cititorii de literatură, ci și cu simpli spectatori de teatru, chiar cu unii cari nu-l cunoșteau decât din

faimă, dintr'o quassi legendă, dar îl cunoșteau și îl simpatizau.

Caragiale era deci un număr prețios, o vedetă pe afișul întrunirilor publice.

Caragiale s'a lăsat convins de argumentele lui Take Ionescu — nu de geaba i se zicea „guriță de aur” — și astfel îl vedem pe autorul lui „Contra Leonida față de reacțiune” încadrat în echipa de frunțași politici și oratori, cu statul major al omului politic care pornise să cucerească masele printr'o serie de răsunătoare întruniri publice.

Caragiale a luat cuvântul la cele mai multe din aceste întruniri!

L-am auzit și eu — în funcție de ziarist, trimis special de ziarul „Minerva” — vorbind la Ploești. Take Ionescu dase o lovitură politică în acel oraș, pe care ținea să o sublinieze printr'o mare manifestație de partid. Nu era acum vorba numai de o simplă adesiune a unui frunțas de provincie, care se înscrie în partidul conservator-democrat: se desprindea, după propria expresie a lui Take Ionescu, „un bloc din partidul liberal integrându-se în partidul conservator-democrat”.

Faptul lua în ochii lui Take Ionescu proporțiile unui eveniment politic, ce trebuia speculat în cadrul afirmării și terenului ce își creia partidul întemeiat de el. Ca urmare s'a ținut o mare întrunire publică în sala „Cooperativa” din Ploești.

Take Ionescu apare pe scenă în fruntea Statului său major. Permanentul lui zâmbet, care îl caracteriza, scân- teind în ochi, fluturând pe buze, are un accent de triumf. Frunțașii dela centru și din provincie sunt ra- dioși. S'au rânduicit cu toți în jurul tribunei. C. Dissescu, distrat ca în totdeauna, privește în juru-i absent, cu gân- dul pierdut în cine știe ce problemă esoterică de magie și ocultism, ori în fantastica perspectivă de fast a Bizan- țului Paleologilor. Figura lui Caragiale, cu toată refîne- rea impusă de rol, își păstrează umbra de suveran dis- preț, cu rictusul ei de persiflare și zeflemea. Oratorii se perindează în aplauzele publicului. În rândul de scaune de pe scenă al frunțașilor înscriși pe lista oratorilor s'a făcut însă un scaun gol: acela pe care îl ocupase Cara- giale. Oratorul improvisat o ștersese englezește. Cara- giale cunoștea bine Ploeștii și îl iubea. Se născuse în ju- dețul Prahova, în comuna Haimanalele — amănunt ri- guros exact din punctul de vedere geografic și biografic, cu totul străin de ori ce ironie voluntară, ori involuntară. Moravurile politice ale vechiului liberalism utopic, de naiv și simplist democratism, colorat de acel republica- nism, care și-a găsit consacrarea în revoluția de pomină a lui Candiano-Popescu și în statuia de bronz a Maria- nei cu scufa frigiană pe cap și sulița în mână îi serviseră ca sugestie și temă a comediilor lui. Unele personaje din comediile lui Caragiale mai trăiau în Ploești, între care

chiar „Conu Leonida”, pe numele lui adevărat Leonida Condeescu.

Apoi Caragiale cunoștea cuiburile și tainele culinare și bachice ale acestui oraș de voce bună și veselie cu vin optimist de Valea Mieiilor și Valea Călugărească, lăutari cu arcușul sprinten, ori duios, după dispoziția clientului. Era birtul lui Ghiță Berbecu, vestit prin ciorbele de burtă și perișoare, prin tuzlamalele și grătarul lui.

Era Potcoavă, mai mult un salon de cât o cârciumă, unde nu erau ospătați de cât distinși intimi ai casei, a cărui specialitate și faimă erau patricienii lui, unici în toată țara.

De latura cealaltă era un cartier întreg numit Harastanaua, alcătuit de cârciumioară lângă cârciumioară, toate concurând în bunătățile culinare și bachice.

Caragiale, fin și pasionat degustător, le cunoștea pe toate.

În timpul acesta întrunirea își urma mersul protocolar. Caragiale era anunțat ca orator. Lista oratorilor mergea pe sfârșite... și Caragiale nicăeri! Îngrijorarea începu să se citească pe fața președintelui — un venerabil avocat, fost parlamentar de drept divin al orașului, bineînțeles când partidul era la putere.

În sfârșit, Caragiale apare dintre culise — exact ca într'o comedie a lui. Președintele răsuflă ușurat!

— Domnilor, spune venerabilul președinte, cu toată

solemnitatea, acum veți auzi vorbind un fiu al Prahovei, domnul Caragiale!

Atât găsisese „venerabilul” să evidențieze din gloria curentă a lui Caragiale!

Și Caragiale începe să vorbească... adică are intenția și voința să vorbească: limba i se împleticește în gură, cuvintele ies stropșite, subliniate de o izbucnire de gesturi violente, sacadate. Caragiale mai mult se rățoeste, decât vorbește. Take Ionescu surâde binevoitor, amical. C. Dissescu, pierdut în divagațiile lui lăuntrice, nu vede, nu aude. Seriozitatea gravă a șefilor din localitate e însă, ofuscată.

Publicul, surprins în primul moment, nedumerit, venindu-și în fire, acoperă discursul electoral al lui Caragiale cu aplauze furtunoase.

Nu s'ar putea spune de Caragiale că în ipostaza ne-bănuită de orator electoral nu a avut succes.

În fond Caragiale, ca toți marii, autentici humorişti, era prea serios pentru a lua în serios comedia politică.

Antreprenorii care au închiriat numele lui Caragiale ca firmă a berăriei din str. Câmpineanu, drept în fața Teatrului Național, nu s'au înșelat în socotelile lor: au făcut o afacere bună.

Nu știu dacă acelaș lucru se poate spune și despre Caragiale, care din nevoile vieții, trecând peste mândria lui caracteristică, uneori batjocoritoare, alte ori agresivă, își închiriasse faima de mare scriitor.

Berăria era plină ziua și noaptea, mai cu seamă noaptea, și de un alt public decât cel de ziua.

Se consuma sdravăn.

Consumatorii alcătuiău un public amestecat, în care erau reprezentate toate clasele sociale ale Capitalei, pe al cărui fond de anonim se desemnau multe figuri distincte, cunoscute în lumea artei, literaturii și presei, altele distincte ca tipuri originale ale Capitalei, ceea ce varia și mai mult aspectul și atmosfera berăriei.

Și în mijlocul acestei lumi animate, veselă, uneori sgomotoasă, printre clienții cari se perindau, trecea si-

lueta subțire din toate punctele de vedere a lui Caragiale, cu zâmbetul fluturător pe buze, un zâmbet tăinuind în colțul gurii zeflemeaua, câteodată o notă sumbră de sarcasm.

În întâiele rânduri ale elitei consumatorilor erau artiștii Teatrului Național.

Caragiale fusese și rămăsese, unul dintre ai lor: fost sufleur, fost director al Teatrului Național, cel mai cunoscut, aplaudat și popular autor teatral al nostru.

Și lui Caragiale îi plăcea să trăiască în lumea actorilor între cari avea foarte mulți prieteni artiști renumiți, faimoși, și chiar mici actori, în rândul celor dintâi bucurându-se de prietenia admirativă, intimă, a lui nea Iancu Brezeanu care îl interesa mult și ca actor și ca om.

Și apoi drumul dela Teatrul Național la berăria cu firma Caragiale nu era tocmai lung. Actorul ieșea pe o culisă și intra pe alta.

Noaptea mai cu seamă, după sfârșitul reprezentației, actorii veneau la Berăria Caragiale în bandă pentru a-și repara forțele cheltuite. Și ce vervă, câtă veselie aveau actorii în fața unui pahar, chiar acei cari jucau drame, ori melodrame, contele scăpătat, amantul înșelat, sumbrul intrigant, căci în acea epocă Teatrul Național suferind încă de criza publicului, trebuia să reprezinte și melodrame și piese de aventuri senzaționale.

Veneau scriitorii, în deosebi cei tineri, admiratori ai maestrului, cei mai îndărătnici noctambuli neînfrânți încă

de o viață de bohemi care a dus pe unii la spital iar pe alții la o moarte timpurie.

Veneau ziaristi veseli, și tineri și bătrâni, Caragiale fiind nu numai o mare reputație a literaturii, ci și unul care trăsesese brazdă lor.

Caragiale a avut multe relații personale și prietenii în lumea gazetărească. Aceasta era lumea cea mai interesantă a publicului berăriei, o lume din care vom desprinde câteva figuri mai reliefate, câteva nume care au rămas în istoria teatrului, literaturii și presei.

Dar în afară de această credincioasă clientelă cu figuri distinse, cu nume cunoscute, în berăria cu firma „Caragiale” venea cu voie bună publicul cel mare, masa anonimilor.

Caragiale nu era numai un scriitor de mare reputație, un scriitor cunoscut până la popularitate, ci și un scriitor iubit și simpatizat de marea public până la familiaritate.

Mulți îl cunoșteau nu numai din reprezentarea pieselor lui ale căror figuri ajunseseră familiare, amuzând galeria acestui public și la teatru și în discuțiile zilnice, ci și personal, căci conu Iancu ori chiar „nea Iancu”, era unul căruia îi plăcea să se amestece cu mulțimea, fie din interes de artist, ori din capriciu de aristocrat intelectual.

El lega o oarecare intimitate cu tipurile reprezentative ori numai amuzante ale mulțimii.

Venea publicul „Caragealesc” din mijlocul căruia Ca-

ragiale prinsese atâtea figuri amuzante în „Schițele” și „Momentele” lui.

Micul funcționar, care discuta cu toată autoritatea actele publice ale ministrului, micul burghez social și intelectual care examinează cu toată seriozitatea gravele probleme ale zilei, nu numai în politica internă ci, mai cu seamă, în cea externă. Acolo se întâlneau spiritualul Domn Mitică cu diplomatul Budalache. Retras la o masă din colț, reporterul Caracudy își scria în fața halbei de bere, faimoasele reportagii politice, cu cele mai senzaționale destăinuri din activitatea intimă a personajului politic, primul ministru, pe care bine informatul reporter nu-l cunoaște decât dela respectabilă distanță, fiindcă pe vremea aceea ministrul plana în zona olimpiacă, departe de ochii mulțimii. Din când în când se auzea la câte o masă, atunci când vocea urca notele de sus ale portativului în raport cu numărul paharelor consumate:

— Pot chiar pentru ca să zic!

La care primea replică:

— Dar ești teribil, mon cher!

...Și peste tot acest public se profila umbra zâmbitoare a lui Caragiale.

În dosul barului berăriei cu firma „Caragiale” era o odăiță misterioasă, necunoscută de majoritatea clientelei, abia bănuită chiar de clienții fideli și inițiați în tainele localului, — o odăiță rezervată mandarinilor, amicilor personali ai Maestrului, care-și înscrisese numele glorios pe firma berăriei.

Erau câțiva numai, se furișau repede prin spațiul principal care despărțea șirul meselor, pentru a rămâne ceasuri întregi în acea odăiță, nevăzuți, neștiuți de restul muritorilor.

Caragiale, avea, între alții, doi prieteni buni, intimi, în a căror prietenie se complăcea pururea,

Unul era scriitor ca și el. Se numea Delavrancea și era una din personalitățile cele mai reliefate și cunoscute ale epocii.

Celălalt era militar, un maior, Mitică Lambru, mai târziu Generalul Lambru, apoi membru cu vază în Partidul Liberal și parlamentar al aceluiași partid.

Conu Mitică Lambru, pe vremea aceea, era maior în

Regimentul „6 Mihai Viteazul”, iar cel care scrie aceste rânduri era simplu soldat cu termen redus în batalionul comandat de maiorul Lambru, și redactor la ziarul liberal „Secolul”, ziarul vechilor cadre ale partidului.

Pe atunci soldatul cu termen redus făcea un stagiu numai de 6 luni și instrucție numai dimineața la cazarmă, astfel că, după amiază, cel care evocă acea vreme scria la gazetă, iar seara își bea halba cu bere în tovărășia bohemilor epocii la berăria „Caragiale”.

Conu Mitică Lambru era un bărbat frumos, inteligent, bon-vivant, spiritual, și, deși simplu maior, era una din figurile cele mai cunoscute și simpatizate ale Bucureștiului, o adevărată figură a Capitalei.

Înalt, subțire, cu o față fină, cu trăsături delicate, încadrat într-o timpurie bărbuță albă ca zăpada, excelent militar, sever dar drept, de o rară bunătate sub armura unei discipline germanice. În afară de cazarmă se complăcea într'un cerc de civili de distincție, oameni politici, scriitori și ziarști, într'o prietenie frățească pentru Caragiale.

Scăpărările de spirit, actele lui anecdotice, ieșirile lui cavalerești, butadele lui Conu Mitică Lambru erau celebre, populare, intraseră în legendă.

Mai târziu a fost general, apoi deputat. La izbucnirea războiului în 1916-1918, a renunțat la mandatul parlamentar, a reintrat în armată, comandând o unitate, s'a

distins prin câteva ingenioase lovituri strategice, intrată deasemenea în legendă, ca și prin bravura lui.

În partea doua a campaniei, conu Mitică Lambru și-a reluat locul în Parlamentul dela Iași, din care a revenit și a rămas în aceeași calitate în Parlamentul din București. Era un excelent tovarăș de pahar, vesel, vioi, spiritual, știind să judece cu înțelepciune paharul, să extragă din el toată puterea de iluzie și optimism, care înveșmântă tristețea și urâțenia lumii și a oamenilor, într-o atmosferă de magie.

Baudelaire a spus că dacă ar fi lipsit vinul din această lume, ar fi lipsit ceva din inteligența omenească.

Și conul Mitică Lambru era un om foarte inteligent, și ținea să fie foarte inteligent.

Oaspete nelipsit în odaia de din dos a berăriei „Caragiale” mai era și Victor Ionescu, fratele lui Take Ionescu.

În ciuda divergențelor politice, era prieten bun, nedespărțit al lui Delavrancea, deci prieten al lui Caragiale. Era fratele lui Take Ionescu, fost ofițer de cavalerie, intrat în politică, fiind deputat, bineînțeles când partidul era la putere. El nu avea acea strălucire de talent al fratelui său, dar distincția purtării lui în lume și în relațiile cu oamenii, amabilitatea și modul curtenitor de a fi, voia bună pe care o răspândea în jurul lui, îl făcea simpatic, mai cu seamă fiind foarte sociabil prin firea lui, trăsătură de caracter care-l asemuia cu fratele lui mai mare întru toate.

Nu știu dacă omul acesta atât de binevoitor a scris ceva vreodată, dar știu că avea o mare și sinceră pasiune pentru presă și ziaristi. Fără a fi un om prea bogat, a întemeiat ziarul „Acțiunea” care, deși înfățișa ideile și lupta unui partid politic, era susținut cu sacrificii din propria-i pungă, cu propriile-i mijloace.

În această modestă uzină a gazetăriei, și-au oțelit ca debutanți, penele lor de ziaristi eminenti, confratii de astăzi Romulus Seișeanu și Mihail Mora.

Victor Ionescu avea, nu numai o mare dragoste frățescă pentru Take Ionescu, nu numai cuvenita admirație, ci un adevărat cult. Totuși, se spune că uneori, după un pahar, ori mai multe, în amurgul melancolic al chefului, Victor suspina pe portativul elegiac al regretului:

— De nu ar fi fost Take!.. Take mi-a răpit situația ce mi se cuvenea!

Dar acelaș Victor era în stare să facă moarte de om pentru fratele lui, Take Ionescu!

Victor Ionescu a fost în timpul războiului ministru al țării la Lisabona și a murit departe de țară, la Nisa, unde a fost înmormântat.

Spre ziuă, când berăria Caragiale trăgea obloanele, Caragiale, Delavrancea și Victor Ionescu, se duceau undeva să ia o cafea.

Caragiale manifesta, atât în mijlocul prietenilor lui, cât și în rândul admiratorilor lui anonimi, — care făceau cerc idolatru în jurul său, fie în momentele lui de bună dispoziție, dar mai cu seamă în cele de indignare, — o disprețuitoare supărare pe cititorul român, pe opinia publică, chiar pe țară. Una din ieșirile lui, în momentele de indignare, era formulată în expresia: „Țară e asta, mă!”.

Cred că această atitudine nu era decât afectarea unei superiorități și conștiente și exagerate, una din măștile de paradă ale actorului care dăinuia în fostul sufleur de teatru. Dealtminteri, cât de actor rămăsese Caragiale, se putea vedea din modul plin de viață și mișcare, de ritm adecuat și accent, din mimica expresivă și nuanșarea vocală în care își citea paginile lui literare, fie în cercurile prietenilor, fie în public, făcând din lectură un deliciu intelectual, un spectacol de gală.

Caragiale mai mult își juca paginile, ca un actor consumat, decât le citea. Caragiale nu avea și nici nu

putea fi supărat pe cititorul român, pe opinia publică, pe „țara asta, mă”.

Scriitorul și opera au fost, dela început, pe înțelesul și în gustul publicului, care i-a acordat cu dragă inimă simpatia, admirația și aplauzele. Caragiale, în viață fiind, a fost o popularitate și în același timp, o glorie cum nu a fost nici unul din scriitorii contemporani lui. S'ar putea spune, fără exagerare, de Caragiale, că a fost idolul publicului nostru, un idol familiar, de a cărui operă și făptură se putea apropia fără riscul unei emoții zdrobitoare, fără teamă.

Unii însă ar putea obiecta: „D'ale Carnavalului” a căzut la Teatrul Național, sub fluierături și huiduieli!

Majoritatea criticii teatrale de atunci a osândit, fără milă, acest inofensiv act teatral. Perfect adevărat, dar manifestarea ostilă dela Teatrul Național, împotriva acestei comedioare n'a pornit dela incomprehensiunea literară și nici din faptul că nu era pe gustul publicului. Ea nici nu putea să nu fie înțeleasă de public și, mai cu seamă, să nu placă acestui public.

Era o simplă farsă, o farsă ușoară, cursivă, sprintenă, pe înțelesul tuturor, cum sunt farsele, în deobște, în gustul acelui public, care vine la teatru exclusiv pentru a se amuza.

Nu a fost o manifestare ostilă, de ordin literar, ci pur și simplu o manifestare electorală.

Caragiale, în această farsă, nu făcea altceva decât

să-și bată joc, cu verva lui obișnuită, deseori cu reușit spirit, cu ștregărească vioiciune de psihologia ridicolă, de intelectualitatea mahalagească, de reacțiunile comice ale acestui strat social în care se infiltrasă, și încă diformat, spiritul revoluționar, de carnaval, al ideologiei partidului liberal, omnipotent pe atunci în țară.

Manifestația ostilă dela Teatrul Național a fost riposta Clubului liberal, dar acest club s'a dus și Caragiale a rămas !

Caragiale a fost, dela început, înțeles de public, fiindcă ceea ce voia să spună el în literatură, nu depășea nivelul acestui public.

A fost integral înțeles, în primul rând fiindcă nu avea nimic profund de spus, și pentru că ceea ce voia să spună, știa să o spună clar, ca bunăziua. Ceea ce nu e dat oricui, în transpunerea gândului în scris, în expresia stilului. Avea mintea limpede și stilul aidoma curgător, fără a da senzația celei mai elementare opintiri, deși Caragiale avea gestația literară de lungă durată, zămisirea laborioasă și facerea grea. Nu se vedea însă, nici când, intervenția forcepsului. Spunea tot, categoric, ce avea de spus, neeconomisind nici o rezervă, nepăstrând surpriza nici unei bănueli, nici una din acele taine pe care unii scriitori, lăsându-le în penumbră, se mulțumesc să le indice, deschizând în mintea, în imaginația cititorului, porțile fermecate ale unor sugestii bogate în potențialități. Nimic hermetic în opera lui Ca-

ragiale — fără a-i face din asta vreo învinuire, ci o simplă constatare. Atunci, pentru ce ar fi fost un neînțeles — ceea ce, dacă nu ar fi justificat pe deplin, ar fi explicat, cel puțin, supărarea lui indignată — cum a fost pentru contemporanii lui imediați, poezia lui Eminescu, această poezie absolut nouă în literatura românească, și nu numai prin expresia formală, prin vocabularul cu un accent moldovenesc, dus până la provincialism, ci mai cu seamă prin profunzimea fondului, unde, alături de un lirism accesibil cititorului obișnuit, se tănuia emoționant norul încărcat de cataclismele spirituale ale metafizice și transcendentului?

Lumea din care Caragiale își construia cheresteaua pieselor și schițelor lui, din care își plămădea personajele, era cunoscută obștei, familiară gloatei publicului. Era la fel cu mediul acestui public: mediocritatea intelectuală, sufletească și socială: mici negustori, mici funcționari, mici politicieni.

Atitudinea, destul de transparentă, a lui Caragiale față de lumea și de tipurile exploatate în opera lui, nu era cătuși de puțin în stare să supere, nici acest public, care se vedea oglindit în opera lui Caragiale, nici chiar pe acei care ar fi văzut vreo asemănare cu eroii lui.

Caragiale nu trata această lume și pe eroii ei cu spirit satiric — cum o făcea Eminescu cu anumite categorii sociale și morale în satirele lui — nici cu ironie crudă, ori dușmănie, nici măcar cu dispreț. Făcea, pur și sim-

plu, haz de această lume, fiindcă îl înveselea. Glumea, și gluma lui nu erau usturătoare, ci amabilă, ajungând până la simpatie chiar.

Caragiale își „lua eroii peste picior” cum face mahalagii prieteni la un pahar de vin.

Caragiale, pentru a întrebuița o expresie curentă în lumea din care și-a zămislit opera, își „tachinează” eroii și asta fără supărare.

Dealtminteri, Caragiale se simțea la locul lui și în scris și în viața de toate zilele, în această lume. Așa cum am văzut, cum a simțit, cum a dat o expresie de artă acestui mediu social, Caragiale a creat din acest mediu o zonă specifică în literatura noastră, cu reflexe în viața noastră morală și socială, reale chiar în vocabularul acestei vieți. De aceea anumite personaje din viață sunt designate cu epitetul „tip caragialesc”.

Așa dar, Caragiale a creat „tipuri” așa cum au făcut-o Shakespeare și Balzac?

Se spune chiar în expresia curentă, despre câte un om în viață, că „e un tip shakespeareian” ori că „e un tip balzacian”.

Deosebirea între Caragiale, creator de tipuri, și ilustrii lui predecesori, nu stă pe acest plan, numai în raport cu puterea creatoare a caracterelor, nici numai în raport cu ceea ce are permanent în universalul uman tipul creat de atâți predecesori, ci mai cu seamă în poziția

lor pe portativul moral, în puterea și valoarea lor pasională.

Pe când „tipurile” lui Caragiale, luate din mediocritatea umană, acționează pe acest meridian moral, tipurile bunăoară, ale lui Shakespeare și Balzac, se mișcă și se frământă pe culmile pasionale înalte. Prin intensitatea lor ele dau emoții superioare chiar în cele mai oribile crime și josnicii.

Tipurile lui Caragiale sunt mărunte, mărunte nu numai în ele înseși, ci chiar prin prisma prin care le proiectează autorul pe ecranul artei.

Acest om care simțea o adevărată voluptate să se împărtășească, în viață și în scris, în această lume de mediocritate, a fost unul din cei mai inteligenți printre scriitorii generației lui, înfățișând în el însuși o adevărată aristocrație intelectuală. Oricât ar părea de paradoxală afirmarea, în Caragiale, omul era superior scriitorului, consacrat de contemporani ca o predominare a generației lui literare, ca întâiul în această generație.

În ciuda deselor lui atitudini de mitocan, în care se complăcea uneori, mai mult pentru a „epata” spectatorul, atitudine în care nu era decât o cochetărie cu el însuși, conștiință exagerată a superiorității lui, o afectare de un gust îndoielnic — mască de actor a fostului sufleur de teatru — în această aparență de vulgaritate, agresivă prin butadă și mimică, veghia o inteligență fină, sensibilă nu numai la frumos, ci chiar la măreție, în stare

a recepta undele celor mai înalte emanații de artă, în stare a se înălța până la nivelul himalaic al marilor creațiuni ale geniului.

Caragiale era un autodidact, dar inteligența lui nativ superioară, mai mult instinct decât act de conștiință, îl oprise a se prăbuși în semi-doctism, în acea situație de bastard al culturii, de presumțios răsvrătit intelectual, tocmai fiindcă nu a cunoscut clasică disciplină a școlii. A fost un autodidact de frumoasă și aleasă cultură, agonisită cu un gust de albină, fascinată de virtutea parfumului floral, cultură distilată de alambicul de lux al personalității lui, organic asimilată făcând trup și suflet cu făptura lui. Era un fascinat de muzică, de aceea muzică în care trec, în ritmuri suverane, unde din universală, din grandioasă armonie a sferelor, de care vorbește Platon.

Acest îndrăgostit de paharul cu vin, cum era Rabelais prinț al răsului și al humanismului, ca un Ronsard, prinț elin al poeziei, ca un Erasm, prinț al cărții și al înțelepciunii, acest amator de chefuri, nu se pasiona ca tot Românul, fie el chiar scriitor, de taraful lăutarilor care făcea deliciul unor: Cațavencu, Farfuridi, Pristanda și al tuturor „eroilor” lui dragi.

În muzică, marea lui pasiune era Beethoven. Spontan, impulsiv, se înălța până pe culmile aeriene unde plana sborul vulturului inspirat, sus, nu numai deasupra oame-

nilor, ci deasupra munților, pierzându-se în profunzimile și vârtejirile implacabilului azur.

Maiorescu, care era un fin cunoscător în ale muzicii, își petrecuse adolescența la Viena capitala muzicii, ca elev al Institutului Theresianum și își urmase studiile în Germania; el era profund impresionat de modul cum auto-didactul Caragiale, creatorul lui nea Trahanache, simțea, înțelegea cu tot sufletul, tragica enigmă a lui Beethoven.

Ca unui rafinat băutor din multe și vechi pivnițe boierești, îi plăcea să deguste pe Beethoven în intimitate. Se împrietenise cu interpretul cel mai fidel, mai sensibil și comprehensiv al divinului surd, C. Dimitriu, profesor de piano la conservator.

Am cunoscut și eu acest suflet de înger, fremătând cu aripile albe clapele pianului ca degetele de ceară ale Sfintei Cecilies, în pânza lui Carlo Dolci.

Sufletul acesta de înger era însă încarnat într'un trup comun, cu înfățișarea vulgară, a unui mic burghez: mărunț, îndesat, burtos, seraficul interpret al lui Beethoven părea un cârciumar oarecare dela periferie; nu-i lipsea decât fota. Când te apropiai însă de el, sfiiciunea lui feciorelnică, sensibilitatea impresionabilă sub epiderma grăsimii, transparența albastră a ochilor și modulațiile delicate ale graiului te făceau să simți îngerul ce se refugiase și tănuise de groaza lumii în această carapace impermeabilă. Caragiale se închidea cu acest înger în odaia cu pianul ceasuri întregi... Ce vorbeau? In ase-

menea clipe de religiozitate, de închinare, nici nu puteau să-și spună ceva. Il lăsau să vorbească pe Beethoven. Și Beethoven vorbea și spunea, prin fluiditatea sunetelor, minunății, așa cum un sfânt superior vorbește de dincolo de hotarele acestei lumi prin fluidul unui medium. Vorbea din infinit, din veșnicie, vorbea din imortalitate.

Dacă din întâmplare, ori din voită inoportunitate, ar fi intrat cineva în acea odaie — cutie magică muzicală ce închidea vibrătoarea armonie a universului, așa cum o concă marină închide melodia grandioasă a mărilor și oceanelor — amici lumești, prieteni de toate zilele ai lui Caragiale, vreun Cațavencu, Farfuridi sau chiar simpatia lui, cetățeanul turmentat, Caragiale l-ar fi dat afară într'un vârtej de înjurături, aplicând, unde se cuvine, fulgerele lui Jupiter, condensate în tălpile picioarelor. Din aceste înălțări spirituale, din acest colind prin Paradis, Caragiale căzând pe pământ, nu punea însă nimic în opera lui lumească.

Caragiale: „Homo duplex”.

Omul, care se împărtășea cu atâta evlavie, cu atâta extaz și pierzanie de sine însuși și din potirul cu nectar și din cel cu divină cuminecătură, al geniului lui Beethoven, era infinit superior cronicarului mediocrației societății românești, cu tot spiritul acestor cronici. Unul era omul divinei comedii, celălalt omul comediei mahalalei umane.

DE LAVRANCEA

Cititorul din generația de astăzi, pentru care Delavrancea e un consacrat în templul literaturii române printr-zei, se va întreba: de ce amestecăm pe Delavrancea în bohema de altădată?

Psihologicește, nedumerirea e explicabilă și din alte puncte de vedere: omul politic care a fost Delavrancea, mișcându-se pe planul superior al vieții publice, în cadrul căreia era o figură proeminentă, fruntaș strălucit al baroului, parlamentar o viață întreagă — deputat, senator, vice-președinte al Senatului — apoi ministru, coborîndu-se și împărtășind viața bohemei!

Totuși Delavrancea a fost și a rămas un bohem fiindcă a fost și a rămas până la sfârșit un poet și un artist al vieții.

Tânăr, ziarist, și trubadur, ca holtei Delavrancea a fost un bohem, de la înfățișarea vestimentară până la existența de toate zilele.

Căsătorindu-se cu o distinsă domnișoară din înalta societate bucureșteană — inteligentă și intelectuală, a vând două doctorate dela Universitatea din Paris, ceea ce pe acea vreme constituia o excepție — Delavrancea nu a înțeles, nu a putut și nici nu a voit să ducă nici existența monotonă a unui mic burghez, nici viața de frivolitate mondenă a înaltei societăți și nici viața electorală a partidelor politice — mai cu seamă viața echivocă a culiselor politice.

În aceste condiții, Delavrancea, evadând din ocupațiile vieții zilnice și profesionale, se complăcea în bohemă. Într'o anumită bohemă, căci sunt diferite boheme în complicata viață socială modernă.

E o bohemă a mizeriei, a ratașilor, a celor neadaptabili vieții sociale. O asemenea bohemă nu a frecventat-o nici odată Delavrancea. Nici când era ziarist și trubadur sărac, nici când era un ajuns — ajuns pe bună dreptate.

Există și o bohemă de lux, bohema fanteziștilor vieții sociale.

Delavrancea, în înalta-i situație, se complăcea într'o asemenea bohemă, de altminteri restrânsă, selectă. Bohema în care se complăcea Delavrancea era alcătuită din: Caragiale, generalul Mitică Lambru, Victor Ionescu, fratele lui Take Ionescu, director al ziarului „Acțiunea” și încă vreo câțiva prieteni amatori de vin bun și de nopți bucureștene: un pahar cu bere, în odaia de din-

dos a berăriei Caragiale, o sticlă cu șampanie la Mircea...

Dealtminteri Delavrancea și în politică, în ciuda prominentelor situații ce le-a ocupat — mai mult fără voe, căci era lipsit de asemenea vane ambiții — a rămas tot un bohem, mai mult pasionat de frumusețea și poezia vorbelor, decât de bucătăria ori economia politică.

Delavrancea nu s'a socotit niciodată mare bărbat de stat, ci un artist al politicei, făcând însă din politică nu numai o artă, ci mai cu seamă un act de conștiință. De aceea, principalele lui acțiuni politice peste incidentele succesiunii la guvern a partidelor și ale vieții parlamentare, s'au desfășurat pe fondul chestiunii naționale.

Delavrancea, intrat cu acest pseudonim în patrimoniul posterității, s'a născut, cum ar rezulta din acest pseudonim în Vrancea, ori pur și simplu în Delea Veche, — pe vremea lui un cartier de la periferia Capitalei, o mahala tip bucureștean?

Punem această întrebare fără intenția de a știrbi ceva din prestigiul acestei personalități, fiindcă ori unde s'ar fi născut, în munții Vrancei, ori într'o veche mahala din București, el rămâne același scriitor de talent, același mare orator și animator al masselor pe marile teme care pasionau opinia publică, aceeași reliefată personalitate a epocii lui.

În totul luptelor și patimelor politice, adversarii afirmă în sens pejorativ că Delavrancea nu s'a născut în acel colț vechi și autentic românesc care sunt munții Vrancei, ci în Delea Veche, pe atunci o mahala de care cei din centrul orașului, boerii și boeriții, vorbeau cu un suris de ironie și de haz. Cu alte cuvinte, vroiau să spună că Delavrancea, departe de a fi românul neaș cu aureolă de erou, poetic și haiduc, nu e la origină decât un vulgar mahalagiu din București.

Se mai spunea că un frate al lui, numit pur și simplu Ștefănescu, e modest funcționar la primăria Capitalei, trăind în casa părintească din Delea Veche.

Intr'adevăr, cel pe care faima și posteritatea îl numește Delavrancea, se numea pe adevăratul lui nume, înscris în ceaslovul bisericesc care pe atunci ținea locul oficiului de stare civilă, Barbu Ștefănescu.

Iscălea la început Barbu Ștefănescu, apoi la debutul literar, Barbu Ștefănescu dela Vrancea. Pe coperta luxoasă a „Revistei Române” de sub direcția lui Hașdeu, între alți colaboratori de seamă, stă scris: Barbu Ștefănescu De la Vrancea. Mai târziu și-a contopit pseudonimul, condensat lapidar în Delavrancea, pseudonimul înlocuindu-i numele în cadrul faimei, trecând așa la posteritate.

Mai spune care-va astăzi Barbu Ștefănescu?

Generația actuală, în mod curent, nici nu mai știe că Delavrancea se numea Ștefănescu, așa cum îi spuneau

în sens ironic adversarii în toiu luptelor parlamentare
Dintre scriitorii noștri mai de seamă Delavrancea, ca
și Caragiale, a uspeculat deseori ca teme literare maha-
lăua bucureșteană.

Amândoi acești mari scriitori ai literaturii românești
au speculat ca teme literare mahalăua bucureșteană.

Delavrancea, a înfățișat-o în Irinel, Hagi-Tudose și
alte nuvele, cu simpatie și duioșie, văzând în ea emo-
ționantele rămășițe ale unui trecut patriarhal, prinzân-
du-i notele de pitoresc și fiorii de îndepărtată poezie.

Caragiale a ironizat mahalăua, în care nu a văzut de
cât tipuri meschine și rizibile.

Deosebirea aceasta de optică rezidă mai întâi într-o
fundamentală deosebire nativă de temperament.

Delavrancea era născut poet, deaceia a început scriind
versuri, a rămas poet, în scrierile și piesele lui de tea-
tru, în viața politică și chiar în viața de toate zilele.

Caragiale era născut humorist — și a rămas un hu-
morist în tot ce a scris, ca și în viața cotidiană.

Apoi o deosebire a formației, a mediului în care au
venit în viață și în care și-au petrecut începuturile
vieții.

Caragiale era născut în comuna Haimanalele din ju-
dețul Prahova, dintr'o familie de origină din orașelul
Caragiale din Rumelia, al cărui nume l-a păstrat și pur-
tat cu fală marele scriitor.

Caragiale a cunoscut în tinerețe Ploestii, cetatea ridi-

celei revoluții republicane a lui Candiano-Popescu, în care comedia pașoptistă a luat formele cele mai exagerate: aceste moravuri au constituit câmpul de observație și nervul comic al pieselor și schițelor lui.

Caragiale nu a văzut în mahala decât agentul electoral sub diversele lui forme și aspecte.

După toate probabilitățile, cel al cărui nume patronimic era Ștefănescu Barbu s'a născut în Delea Veche — și vechea Delea era cu totul altfel decât aceea de astăzi. Aci și-a petrecut copilăria și întâii ani ai tinereței.

De aceia Delavrancea în scrisul lui vedea în mahalaua lui ceea ce Duiliu Zamfirescu numește „poezia depărțării”.

Delea Veche de astăzi nu mai are nimic din Delea Veche a lui Delavrancea: nu a mai rămas nimic vechiu acolo. Cartierul nu mai are nimic din pitoreasca și poetica mahala de odinioară cântată de poetul care a fost Delavrancea.

În extinderea teritorială pe care a luat-o Capitala, Delea Veche se poate spune că e chiar un cartier central. Tramvaiul electric, te duce acolo în vreo zece minute din Calea Victoriei. Urbanismul modern a spulberat din temelie vechile așezări cu specificul lor, cu atmosfera lor sufletească, chemătoare de familiaritate și simpatie.

Cartierul beneficiază azi de canalizare, lumină electrică, telefon și radio; străzile sunt bine pietruite, trotuarele liniare, bine îngrijite.

Casele bătrânești au fost înlocuite cu clădiri noi, masive. în majoritate block-hauss-uri: în sfârșit un centru modern, uniform, monoton, banal ca toate colțurile Bucureștilor transformate de urbanism.

Deși nu sunt bucureștean de fel, am apucat și eu ceva din Delea Veche a lui Delavrancea.

Debutând în literatură și ziaristică, aveam un prieten, tânăr ca și mine, care iscălea versuri cu pseudonimul Ion Costin. A publicat și un volum de poezii în colecția „Biblioteca pentru toți” cu o prefață de George Coșbuc.

Amicul meu Ion Costin locuia pe acolo, având o casă de zestre. Mă duceam des pe la el, împreună cu alți scriitori debutanți, cei mai mulți morți, alții nerealizați și uitați.

Delea Veche păstra încă fizionomia ei patriarhală. Case cu curți și grădinițe pline de zorele și răsaduri cu flori. Case cu pridvoare și geamlăcuri multicolore. Case cu iatacuri în care se lua cafeaua și cu ghiveciuri cu mușcate la fereastră. Case învăluite într'o atmosferă de liniște și de tihnă.

În mahala mai funcționau încă sacagii. Mi-a rămas în amintire o scenă de duioșie, nuanțată de ridicol.

Un bătrân sacagiu vorbea melancolic cu cârciumarul din colț încins cu fota verde.

— S'a stricat și meseria noastră, spunea pe gânduri bătrânul sacagiu. Au venit prea multe lichele.

Canalizarea Dâmboviței dase lovitură de moarte vechei, nobilei instituții a sacagiilor.

Delavrancea, născut poet, rămas poet, avea regretul trecutului ca ori ce poet. Era un „paseist”. De aceea în paginile lui patriarhala mahala a Bucureștilor exhala parfumul ei de melancolie și resemnată agonie.

Peste reputația literară, marea faimă a lui Delavrancea a fost cea de orator, de Tribun.

Politica țării noastre, dela intrarea României în orbita civilizației și formelor de viață publică ale Occidentului, a dat o serie de mari oratori, care cu vigoarea intelectuală, strălucirea și farmecul talentului, au ilustrat elocința, tribuna Parlamentului și tribuna sălilor de întrunire, exercitând o deosebită impresie asupra opiniei publice și a maselor.

În cadrul domniei lui Cuza-Vodă, am avut pe Barbu Catargiu, adevărat boer al politicei românești, aristocrat al tribunei parlamentare. Discursurile lui, bogate în substanța gândirii, vibrând de dragostea moșiei strămoșești și patriotism, armonios și logic concretizate pe simțul realităților, au rămas în antologia elocinței noastre parlamentare, atât prin fondul lor politic și social, cât și prin aleasa frumusețe a formei, prin stilul și limba lor de puritate neaoșă a graiului românesc.

Dealtminteri, Barbu Catargiu avea în sluibă talentului oratoric adecuatele mijloace fizice, necesare adevă-

ratului orator: prestața impunătoare a atitudinii, glasul limpede și expresiv, gestul sobru subliniind cu liniile lui elegante, cuvântul.

Rivalul său în politică și strălucire a elocinței era Mihail Kogălniceanu a cărui oratorie era deasemeni făcută dintr'o robustă substanță a gândirii și a culturai, în deosebi a culturai istorice. Logician de rasă, argumenta strâns, impunând, când cu îndemânarea, când cu forța argumentului, convingerea.

După cum spune Anghel Demetriescu în seria sa de strălucite portrete politice, Mihail Kogălniceanu domina cu elocința lui Parlamentul. Era un leu al elocinței. Dar acestui leu, după cum observă tot Anghel Demetriescu, îi era frică de un om. Și acel om era Barbu Catargiu.

E lung șirul strălucit de frumoase talente ale elocinței noastre și din acest șir nu se poate să nu pomenim pe Alexandru Lahovary, și-l pomenim cu cinste și admirație pentru caracterul de bronz al firii și talentului presărat de imagini fericite și sugestive.

Prototipul de impecabilă și clasică eleganță a oratorului nostru parlamentar, neegalat până astăzi, rămâne Titu Maiorescu.

Senin și sever, cap de gânditor și filosofic și politic, jurist eminent, dialectician abil, stilist cizelat al cuvântului într'o formă de aparentă simplitate, discursurile lui Titu Maiorescu constituiau o adevărată sărbătoare de gală a Parlamentului.

Adunate în cinci volume, discursurile lui Titu Maiorescu, deși problemele și evenimentele care le-au provocat, au ieșit din actualitate, se pot citi și astăzi cu interes și farmec, impunându-se prin majestatea arhitectonică a gândirii și prin aleasa frumusețe a formei.

Reușita artei oratorice, implicit conține o parte din arta actorului: atitudinea fizică, expresivitatea figurai, modulațiile glasului, sprijinul aerian, dar efectiv, al gestului cu ritmul și semnificările lui. Toate aceste însușiri secundare, dar necesare, completând talentul oratorului, această artă de domeniul fizicului, dispar însă odată cu existența oratorului — și odată cu ea dispărea ceva și din viața discursului. De aceea, pentru a putea aprecia în toată plenitudinea talentul unui orator, frumusețea elocinței și mai cu seamă cauzele reușitei și triumfului, puterea de impresie și de dominare a maseilor prin cuvânt, trebuie să fi auzit pe orator rostindu-și discursul, în atmosfera sufletească complimentară în care își găsea rezonanța și ecourile.

Acel care scrie aci despre Delavrancea ca orator, l-a auzit dese ori rostindu-și cuvântările.

Delavrancea avea într'un fel anumit, distinct, personal și original, fizicul necesar oratorului de reușită și triumf.

Înalt și bine legat, subțire dar proporționat în dimensiune și volum. Capul pururea concentrat, ca să nu spunem încrunțat, cu fruntea subțire brăzdată de

adânci dungi mobile sub impresia fluctuațiilor gândirii era încununat de o masă deasă, încălțită, impenetrabilă de păr bogat, desfășurându-se în inele. Coafura aceasta naturală, rebelă pieptenului, îi încadra armonios, minunat, figura lui lunguiață, uscățivă, cu pomețele obrazilor accentuate, dându-i o înfățișare leonină. Coama aceasta părea că se sburlește în iureșul și vijelia atacului. Gura, cu buzele groase, avea o viguroasă putere de expresie, părând predestinată vociferării lirice și profetice, ca și invectivei și rânjetului sarcastic și mușcăturii sângeroase.

Delavrancea a vorbit deseori în Parlament, fiind deseori deputat, senator și o singură dată ministru de o scurtă durată, la Ministerul Lucrărilor Publice, pe atunci minister de debut. Aci au debutat între alții, Ion I. C. Brătianu, Mișu Cantacuzino, Morțun, Th. Bădărău și Ionaș Grădișteanu. Pe acele vremuri era lucru mare, excepțional de mare, să fii ministru. A urmat demagogia politicianistă care a compromis demnitatea — cea mai înaltă demnitate în ierarhia funcțiilor statului.

Discursurile lui rostite în Parlament erau ascultate cu interes și atenție, mai cu seamă pentru frumusețea lor formală, Delavrancea fiind un artist al cuvântului, în măsura egală în care era artist al scrisului. Aplaudat furtunos de majoritățile parlamentare, atunci când era la guvern, discursurile lui ca opozant deslănțuiau

protestări violente, chiar furtuna în rândurile majorității guvernamentale.

Cu toată frumusețea și reușita acestor discursuri, cu tot răsunetul lor în lumea politică și în opinia publică, Delavrancea nu a fost un mare orator parlamentar. Și nu pentru că ar fi fost lipsit de cultura politică, socială, istorică, juridică, ci fiindcă nu era croit din stofa omului de stat, ci plămădit prin predestinare și creație strict din aluatul prețios întru toate, excepțional, al artistului, deci cu limitele acestui gen de individualitate. În elocință, ca și în literatură, Delavrancea a fost strict artist, mai presus de talent, de clocotitor temperament.

Lord Beaconsfeald debutând ca scriitor, a fost un mare orator parlamentar, fiindcă era zămislit din materialul omului de stat, scrisul lui fiind opera păcatului tinereții și diletantismului; de aceea astăzi nu-l mai citește nimeni, decât biografii și amatorii de documente umane.

Delavrancea era emanație tipică pe planul superiorității spirituale a mulțimii — și nu emanația unei caste sociale ori intelectuale. De aceea măreția lui oratorică izbucnea și se deslănțuia în cadrul și atmosfera mulțimii.

Delavrancea a fost un mare orator de întruniri publice, un tribun.

În deobște nu numai în antichitatea romană și elină, ci mai cu seamă în modernitate, tribunul este un demagog, mânat în acțiunea lui oratorică de ambiții și inte-

rese personale, mai cu seamă de vanitate, în fond, mai presus de toate, un cabotin al politicei.

Așa a fost în Franța Gambetta, pe care omul de Stat Thiers, care îl cunoștea bine, l-a numit cu drept cuvânt „fou furieux”. Așa a fost la noi un N. Fleva. Delavrancea a avut din instinct, din convingere și patriotism oroare și desgust de demagogie. Pe N. Fleva l-a stigmatizat cu sângerosul epitet de Cleone cel fără de rușine. Demagogul atenian Cleone și-a răscumpărat, însă, păcatele, murind cu arma în mână în apărarea Cetății. Fleva s'a ascuns însă în totdeauna în dosul baricadelor ridicate de mulțime sub sugestiile și asmuțirile lui.

Delavrancea a fost un tribun al convingerilor și principiilor care depășeau luptele mărunte dintre partide, care depășeau efemerul actualității, interesând principiul de bază al națiunii, fără a mai spune că nimic de ordin personal, nici interes, nici ambiție, nici vanitate nu intrau în acțiunea lui tribuniană.

Două probleme fundamentale existenței națiunii dominau și pasionau pe Delavrancea: chestiunea țărânimii și chestia națională. A scris pagini de impresionantă frumusețe și emoție despre țăranul român. La Universitatea din București a ținut prelegeri fermecătoare despre Doina în care palpită duiosia poetică a țăranului nostru.

Nu a făcut însă campanii oratorice pe tema chestiei țărănești, tocmai din patriotism și din oroarea ce o avea

pentru demagogie. Și-a dat seama că agitarea chestiei țărănești conține un element inflamabil de incendii sociale, și-a dat seama că această problemă, datând de veacuri, mocnind în stare latentă, nu se poate rezolva prin discursuri și agitații ale mulțimei, care ar putea constitui scânteia provocatoare a pârjolului social, ci prin legiuiri chibzuite, elaborate de forurile competente.

Și-a amintit poate, că pe această chestie marele Barbu Catargiu, în calitate de prim-ministru al Principatelor Unite a fost asasinat mișelește, ziua nămiaza mare, în Dealul Mitropoliei, fără ca asasinul să poată fi descoperit, deși numele lui era în atmosferă, fluturând pe buzele tuturor.

Chestia națională se situa însă pe alt plan: era pe atunci de domeniul idealului, și oratoria și agitarea opiniei publice pe această temă se făcea la orașe, interesând îndeosebi intelectualitatea țării, fără a primejdui ordinea publică și structura socială a țării.

Delavrancea a fost strălucit tribun al chestiei naționale, al românilor subjugăți, problema aceasta preocupând opinia publică nu numai în linii generale, ci mai cu seamă prin dese incidente rezultând din tratamentul ce se aplica fraților noștri de peste Carpați, cât și din atitudinea unor factori ai noștri de guvernământ în această problemă.

L-am auzit deseori pe Delavrancea vorbind de episoadele și incidentele rezultând din această problemă,

integrând aceste episoade și incidente în sinteza istorică a problemei și în viziunea viitorului, a cărui înfăptuire lui nu i-a fost dat să o vadă.

L-am auzit vorbind în această chestiune în Camera liberală, în care majoritatea parlamentară, în ciuda disciplinei de partid, al cărui guvern era vehement atacat de Delavrancea, îl asculta cu emoție, chiar admirare, și în întrunirile publice, unde verbul lui deslănțuia furtuni de protestare subliniind protestul oratorului, și de entusiasm.

Căci Delavrancea, peste talentul lui elocvent susținut de necesarele mijloace fizice ale oratorului, era însuflețit de un temperament de foc : vorbind ca un inspirat cu viziuni profetice, se aprindea și aprindea mulțimile. Discursurile lui din Parlament erau execuții sângeroase — și una din cele mai sângeroase a fost aceea a lui Dimitrie A. Sturdza, fostul șef al partidului național liberal în intermediul dela moartea bătrânului Ion C. Brătianu, până la șefia lui Ion I. C. Brătianu.

Delavrancea opera execuția pe tema contradicției atitudinii lui Dimitrie A. Sturdza, ca șef al partidului național-liberal în chestia națională, fiind în opoziție cu aceia de șef al guvernului.

În opoziție, Dimitrie A. Sturdza dusesese o violentă campanie pe tema prigonirii fraților noștri de peste Carpați. Venind la putere, D. A. Sturdza s'a dus la Iași, unde într'o întrunire publică, în calitate de șef al

guvernului, a făcut retractări totale, scuze josnice. De atunci presa opoziției și opinia publică numea pe Dimitrie A. Sturdza, Dimitrie A. Scuza.

Păstrez vie amintirea unei ședințe a Camerei, la care, tânăr, asistam ca reporter parlamentar la un ziar liberal, când Delavrancea, în floarea vârstei și talentului, execută pe bătrânul, dar omnipotentul șef al partidului liberal și șef al guvernului.

Delavrancea s'a ridicat în picioare din banca lui de deputat. Înalt și drept ca un brad, cu părul sburlit sub vântul unei furtuni interioare, cu fruntea încrețită de dungi adânci, sub puterea concentrării; din toată făptura lui se desfăcea prestigiul sălbatic și autoritatea primitivă a unui zeu barbar mâniat; pornind la legitima represiune.

A început să vorbească încet, greoiu, cu fraza nodoroasă, stângaci chiar, ca rotirile vulturului pornind de la pământ spre slava cerului. Incet-încet și-a luat avântul, înălțându-se apoi într'un sbor impetuos de lirism și invectivă.

Majoritatea parlamentară, hărțuitoare la început, rămăsese dezarmată. Publicul din tribune sta înmărmurit.

În capul băncii ministeriale, Dimitrie A. Sturdza, cât era de mititel din fire, se făcuse și mai mititel. Nu i se vedea decât capul roșu ca racul. Răspunsul lui a fost o lamentabilă bâiguială, în care singurul argument nu era decât faimosul lui „deget magnetic” cu care terori-

za slugărnicia partidului și a majorităților lui parlamentare. Homunculul care era Dimitrie A. Sturdza când vorbea își susținea afirmările apăsând perpetuu, într'un tic, cu degetul arătător al mâinei drepte, de unde și epitetul ironic „degetul magnetic”.

Atmosfera cea mai incitantă pentru inspirația oratorică a lui Delavrancea era aceea a marilor întruniri publice, în cadrul manifestațiilor patriotice sub flamura fălăitoare a idealului național.

L-am auzit deseori vorbind în sala „Dacia” de câte ori chestia națională era obiectul discuției și pasiunii opiniei publice. Sala gema de ascultători. Tribunele erau ciorchine compacte de oameni.

Pe scenă, Delavrancea se desprindea într'o fremătare de aplauze din șirul unei elite de renumiți și mari maștri ai elocinței. Câteodată printre aceștia se găsea și Titu Maiorescu. Pironit la tribună, Delavrancea cu capul leonin plecat în jos, sprijinindu-și bărbia de piept, privea o clipă intens mulțimea. Apoi începea liniștit, dar concentrat, greoiu, dibuind parcă fraza sacadată, până ce își lua avânt. Și atunci se producea o izbucnire de vulcan: cuvintele fășniau ca bolovani și fărâməturi de stânci pornind din incandescența temperamentului lui torid: expresiile plastice, metaforele de văpae, imaginile scânteetoare se revărsau ca o lavă. Văzduhul se umplea de fulgere și trăsnete, apoi se li-

niștea și se însenina. Simfonia tumultoasă, de o barbară majestate se pierdea în tremollo într'un orizont de măreață seninătate.

La început, publicul primea pe orator cu o tăcere religioasă, cu starea de suflet a așteptării unei slujbe de zile mari și sfinte. Frazele oratorului străbăteau atmosfera ca niște fiori electrici, până ce deodată isbucnea vulcanul, apoteozat de furtuna aplauzelor.

Nu știu cum privea judecata olimpiană a lui Maiorescu opera literară, romantică și realistă în acelaș timp a lui Delavrancea. Delavrancea nu avea nici o legătură cu literatura „Junimei”. În „Convorbiri Literare” d. N. Petrașcu, tânăr pe atunci, debutant în ale scrisului, publicase un studiu critic foarte aspru asupra operei literare a lui Delavrancea.

Nu era însă un secret, că Titu Maiorescu aprecia foarte mult pe Delavrancea ca orator.

...Delavrancea și-a dat duhul lui de foc sacru în refugiu la Iași, în acele clipe de restrîște care au precedat victoria. Murea în pragul unei robuste bătrâneți. De ar mai fi trăit, de sigur ar fi îmbogățit literatura și elocința cu noi diamante, prin ale căror fațete ar fi pâlپăit în irizări magice incandescența de creație a temperamentului lui.

Se poate afirma că, murind, Delavrancea a putut da măsura completă a personalității și talentului lui de

scriitor și orator. Totuși în această armonie și plenitudine de realizări, o dramatică lacună: Delavrancea a închis de-apururi ochii fără a putea vedea împlinirea visului național în a cărui sfântă slujbă a pus o viață întreagă strălucitul lui talent de tribun al scrisului și cuvântului.

CINCINAT PAVELESCU

Luându-mi bacalaureatul, ascultând de ademenirea nu știu cărui demon de fatalitate, în loc să debutez în vreo carieră lucrativă, am debutat în ziaristică și literatură.

Prin Alexandru Macedonski, în jurul căruia roiau debutanții și tinerii poeți, căruia îi fusesem recomandat de un poet ceva mai în vârstă ca mine, Aristid Cantili, mort în floarea vârstei, după ce publicase un volum de versuri „Ametiste”, am cunoscut pe ziaristul Eugen Vaian, care se făcuse cunoscut prin proza și versurile lui publicate în ziarul „Adevărul” — pe atunci sub direcția lui Alex. Beldiman.

Eugen Vaian înființase un ziar zilnic, „Presa”, unul din cele dintâi ziare zilnice, care se vindeau cu cinci parale, la care colabora, între alții, soția sa, care sub pseudonimul Laura Vampa, publicase o serie de cronică literare și nuvele apreciate de cetitori, Cincinat Pavelescu, D. Teleor și alții. „Presa” era un ziar zilnic, în genul ziare-

lor pariziene de pe acele vremuri, publicând cronici literare, schițe și nuvele, chiar poezii în fiecare număr.

Debutând în presă, potrivit împrejurărilor și moravurilor din acea vreme, am debutat automat în bohema bucureșteană, în lumea noctambulă a Capitalei. Localul predilect al acestei lumi era un subsol din strada Academiei, în edificiul unde acum se află prefectura județului Ilfov, pe atunci hotel. Viața acestui local începea să fie în toi, după miezul nopții.

Aci venea o anumită lume, după închiderea reprezentațiilor teatrale și a altor spectacole, în deosebi spectatorii obișnuiți ai unui teatru din apropiere, care, nu știu pentru ce purta numele „Teatrul Hugo” — teatru de varietăți pentru elita Capitalei, unde se produceau artiste și artiști — mai mult artiste — străine, majoritatea de prin Paris, deseori adevărate celebrități, cum au fost Yvette Guillbert, Ottero și faimoasa dansatoare Carmencita, idolul amicului meu, poetul Ștefan Petică. Aci veneau tinerii ziariști și tinerii poeți ai vremii, actorii, ratații bătrâni, cheflii nopților bucureștene, artiștii de circ și artiștii fără angajament, băutorii domnești și băutori solizi, printre care câte un Mecena al lui Bachus, care își avea paraziții și bufonii lui.

Intr'o atmosferă încărcată, plină de fum, de sgomot, de aburii vinului și berei, se petrecea strașnic până la ziuă, căci clientela obișnuită nu părăsea localul, de cât în revărsatul zorilor, primind salutul ironic al măturătorilor

străzii. Patronul localului, un sas jovial numit Tomeck, restaurator excelent, foarte cunoscut de publicul consumator de pe vremuri, era amicul și patronul clientului, pecare îi cunoștea personal, întrunindu-se cu cei mai mulți, ciocnind cu ei paharul în apoteoza chefului.

Veneam și eu aci în fiecare noapte, după sfârșitul reprezentațiilor de la Teatrul Hugo, unde aplaudam delirant desuurile luxoase și picante ale celebrelor vedete parisienne, având ca cicerone și ocrotitor în lumea bucureșteană, de zi și de noapte, pe Cincinat Pavelescu.

Cincinat Pavelescu era în acel moment poet cunoscut și student întârziat la drept. Debutase la „Literatorul” lui Al. Macedonski și în această primă ipostază a carierei lui literare, avusese soarta critică a maestrului. Ca și Maestrul, fusese acoperit de ironii și ridicol de o presă care se socotea spirituală, având ca șef al vulgarei orchestrații pe bufonul de mare succes al hilarității, Tony Bacalbașa. Ca și Macedonski, Cincinat Pavelescu era decretat „simbolist” — și cu asta era dat gata. Galeria, care nu bănuia nici măcar conținutul calificativului ne cum să cunoască frumusețea acestui curent estetic, care străbătea victorios literatura europeană, pufnea de răs, și astfel se restabilea bunul gust și ordinea în literatura română.

Cincinat Pavelescu se despărțise de maestrul Macedonski — dar, nu din motive de ordin literar — și astfel intrase în grația marelui public, al cărui gust, apreciere, judecată, aplicau cu servilitate sentința dată fără drept de

apel de către măscăricii scrisului cari se improvizaseră diriguitorii opiniei publice, așa zișii „humoriști” uzurpând rostul criticei.

Cine nu l-a cunoscut pe Cincinat Pavelescu la acea epocă — atât ca exterior, cât și sub raportul conținutului interior — nu a cunoscut pe autenticul Cincinat Pavelescu. Era adevărata imagine a poetului, era întruparea vie a poeziei: tânăr, frumos, elegant, fascinator de vervă lirică și de vervă spirituală.

Cincinat nu e cunoscut însă de urmași decât cu imaginea și masca unei magnifice chelii, un cap ca o bilă de biliard, ras nu numai de barbă, ci și de mustăți, mască pitorească și spirituală a unui clown bătrân și simpatic. Cincinat Pavelescu avea pe atunci un păr negru, închis, bogat, cu buclele sculptate în abanos. O mustăcioară neagră, fină, îi umbrea buza sensibilă, una din acele mustăți de Făt-Frumos, celebrate de poetul popular:

Mustăcioara lui,

Pana corbului...

Cincinat Pavelescu s'a întors dintr'o excursie la Constantinopol, făcută împreună cu C. Dissescu, pe atunci ministru al justiției, ras de mustăți — ceea ce pe atunci constituia o originalitate cutezătoare — și ras a rămas toată viața. A urmat după aceea o chelie, pe cât de precoce, pe atât de totală, magnifică. Din frumusețea de poet a lui Cincinat Pavelescu rămăsese imaginea unui

satir șăgalnic și spiritual, așa cum l-a fixat sculptorul Späthe.

Ca suflet, Cincinat Pavelescu era o permanentă mobilitate, entuziasm și expansiune, clocot de viață, vibrație și lirism, — arc încordat, liră aeriană, argint viu. Cincinat Pavelescu se îmbăta de verva-i poetică și de verva spirituală îmbătând pe toți cei din jurul lui: cheful unui poet din vremurile mitice.

Extrem de impresionabil, nu atât de sensitiv, deși sentimental în poezie, svâcnind de imaginație, sburdalnică și grațioasă, Cincinat Pavelescu era gata ori când să improvlzeze versuri. Versurile erau mai întotdeauna reușite, fiindcă Cincinat avea darul versificației și apoi făcuse școala cea bună a metriciei: fusese discipolul lui Al. Macedonski. În torentul meridional al inspirației, în virtuozitatea versificării, se rostogoleau, scânteetoare, pietrele prețioase ale imaginelor vii și originale.

Pe atunci domnia în presa literară doctrina artei cu tendință. Scriitorul care nu avea tendință — mai precis, tendința socialistă — era decretat de cerberii vigilenți și necrușători ai acestei doctrine „lipsiți de fond”. În această categorie de osândiți, cerberii artei cu tendințe în-colonau și pe Cincinat. Ce le păsa lor de fondul psihologic, de fondul poetic al adevăratei poezii, din care un bogat tărâm se găsea, printr'unul din misterioasele decrete ale lui Dumnezeu, în stăpânirea lui Cincinat Pavelescu?

Cum într'o zi persiflam în redacție aceste nerozii primare ale proletarilor estetice, Cincinat improvizează următorul catren, madrigal și epigramă în acelaș timp:

*Din cuvinte fără sens
Pot să fac un cântec nou,
Luminos ca un tablou
De Rubens.*

Intr'adevăr, poezia lui Cincinat era un cântec, dar un cântec cu valoarea literară și frumusețea de viață a unui cântec nou în literatura română. De asemeni, el însuși, pe atunci, trecea prin viață ca un cântec, fermecând cu accentele expansive ale făpturii lui, când lirice, când spirituale, lumea prin care evolua ca un silf sburdalnic. Cântecul avea într'adevăr lumina unui tablou de Rubens, din fericire pentru frumusețea poeziei lui Cincinat, lipsit de dezordonarea de forme, de furia ritmică și explozia de senzualitate a marelui maestru flamand.

Cincinat, era pe atunci, un grațios trouver, rătăcit, peste veacuri, dintr'una din acele fermecătoare „les cours d'amour” ale Provansei medievale, unde înflorea crinul alb al iubirei mistice și cavaleriești.

Paralel cu viața de bohem, Cincinat, având un domiciliu părintesc de patriarhală frumusețe și disciplină, a reușit să-și dea licența în drept. Titlul tezei: „Agenții diplomatici”. Cariera diplomatică a lui Duiliu Zamfi-

rescu, cu succesele ei literare, ispitea pe Cincinat. Poet și diplomat, reeditând cazul lui Duiliu Zamfirescu, era visul lui Cincinat, înarmat, la răspântia alegerei unei cariere, cu titlul de licențiat în drept al Universității din București.

Ca o pregătire pentru viitoarea carieră de diplomat, Cincinat începe să părăsească cafeneaua, cnaclul și taverna literară, frecventând saloanele înaltei societăți bucureștene, care își oglindea eleganța în faimoasele cronici ale lui Claymoor (un urmaș al poezilor-boeri Văcărești) în ziarul „L'Independance Roumaine”. Dela început, primit cu multă simpatie în casa lui C. Dissescu, unde onorurile de amfitrionă le făcea acea minunată frumusețe a vremii, cu armonia de linie și formă de statuie elină în draperia modernă, care era tânăra soție a maestrului Universității, baroului și politiceii, Cincinat Pavelescu își făcu repede drum în salonul bucureștean. Cincinat prin verva lui nesecată, expansivă, scântecătoare, fermeca, în orice caz amuza o lume planând de-asupra grijilor materiale ale vieții, căutând să consume vremea pe care providența i-o dăruise din belșug, în distracții inofensive, în frivolități picante, într'o pălăvrire spumoasă pierdută în foșnetul mățăsurilor parfumate. Ce făcea Cincinat în această lume? Pălăvrea cu eleganță și spirit, dând frâu liber unei verbozități scântecătoare, țâșnind dintr'o imaginație de inofensiv vulcan în erupție și în miniatură.

În deosebi, Cincinat improviza în versuri: madrigale la frumoasele cucoane și domnișoare, a căror sentimentalitate de suprafață și orgoliu se emoționa în fața omagiului poeziei, și epigrame, foarte înțepătoare când „adresantul” nu era de față, butonate cu foiță de mătase, când se găsea în salonul în care se producea poetul. Improvizația madrigalului era totdeauna nouă; a epigramei se întâmpla să se repete. Cincinat era esențial trouver!

Cincinat ajunsese astfel, indispensabilul salonului bucureștean. Era un invitat permanent. Un număr de artă, e drept fără acel „cachet” ce se dă, mai mult sau mai puțin discret, actorului, cântărețului, ori scamatorului, poftit să distreze cu talentul lor salonul. Un fel de profesionist al invitației, căci situația socială a lui Cincinat nu-i îngăduia să întoarcă invitația distinșilor, opulenților amfitrioni.

După cum paralel cu „le monde” exista „le demi-monde”, tot așa paralel cu „salonul” exista „le demi-salon”. Un asemenea „demi-salon” își orânduise prințul Ghika-Dumbrăveni. Obosit, quasi-îmbătrânit în maturitatea vârstei, bogat, mare latifundiar, copleșit și desgustat de bunurile vieții pe care soarta i le dase din belșug. decepționat într'un amor tardiv — i se refuzase căsătoria uneia din cele mai frumoase fete din aristocrația bucureșteană, căsătorită apoi cu un alt prinț autohton — simțind nevoia de a evada din plictiseala unei existențe de „fin de race”, nevoind, dintr'un legitim orgoliu, să caute pe-

treceți în lume, pentru a nu se da în spectacol public, Prințul își organizase distracțiile în măsură a-i risipi melancoliile de precoce obosit în propriul lui domiciliu. În al său demi-salon veneau acei cari în lipsa unei situații sociale și profesii definite, se botează singuri „intelectuali”, artiști cari voiau să se lanseze și artiști ratați, artiști cărora li se refuza debutul pe marile scene, fiindcă geniul lor nu era înțeles de contemporani, scăpați, de-clasați ai elitei sociale și câteva vedete ale marei galanterii. Era o faună care prin pitorescul și comicul ei nuanțat, putea alunga gândurile negre ale unui prinț obosit și opulent.

Alexandru Davilla era regisorul acestui demi-salon, Animatorul, „spiritus rector”, era eternul invitat Cincinnatiat Pavelescu, care cu verva lui în permanentă efervescență, cu rachetele de iluminatie festivă ale spiritului lui, făcea pe tenebrosul prinț să mai uite tristețile unui biet om copleșit de bogăție și să înveselească masa aristocraticilor paraziti, ospătați de generozitatea desinteresată a prințului.

Îmbătat de propria-i vervă și de exaltarea unui pueril orgoliu satisfăcut, Cincinnatiat se întrecea pe sine în rolul de animator în versuri și în proză al unui ospăț vrednic, nu de Lucullus ci de Trimbalchion, abandonând cu o adorabilă candoare drepturile legitime ale frumosului lui

talent, prerogativele poeziei al cărei ales era și al cărei crainic trebuia să fie.

Cu tot succesul reputat în salonul bucureștean, Cincinat Pavelescu nu a reușit să intre în diplomatie. Cum îi trebuia o carieră — poezia nefiind una — Cincinat s'a refugiat în magistratură. A fost numit ajutor de judecător la... Calafat!

Cu toate că unii din amfitrioni și din cunoștințele de salon bucureștean ajungeau miniștri, unii chiar miniștri ai justiției, Cincinat nu a putut obține niciodată un post în magistratura din București: cel mult, odată, s'a apropiat de Capitală, care în mod nostalgic și tiranic mijea în pragul visului lui, fiind numit judecător la Buftea.

Fiind un peripatetician în cariera de magistrat, Cincinat a oficiat în Râmnicu-Sărat, Piatra-Neamț, Brăila și nu mai știu pe unde, iar în cadrul României Mari la Chișinău și la Brașov, unde a și murit.

Devenit magistrat, Cincinat în peregrinările carierei lui, a trecut din salonul bucureștean, care avea eleganță, spirit și prestigiu social, în salonul de provincie, continuând la periferia vieții românești, practica, începută cu atâta succes și strălucire în Capitală: madrigalul și epigrama, în mod fatal împinse la repetare, monotonie și sașietate.

Evoluția aceasta, dictată mai mult de împrejurări, poate și dintr'o slăbiciune a firei, în căutare de succese

imediate, palpabile, a denaturat reputația, talentul, chiar caracterul lui Cincinat. O viață întreagă închinată complimentelor la cucooane și înveselirei mesei amfitrioniilor sus puși în ierarhia socială, fie în Capitală, fie în provincie, în funcție de invitat, fără putința de a întoarce invitația, făcuse din trouverul care era Cincinat un arlechin înconjurat de o aureolă de fard poetic și simpatie.

Pentru marele public, Cincinat Pavelescu nu este decât un autor de romane, madrigale și mai cu seamă epigrame de reușită și spirit. E drept, Cincinat Pavelescu, are, între altele, două romane de toată frumusețea, a nume „Serenada” și „Îți mai aduci aminte, Doamnă?” izbucnind dintr’o inspirație inaripată și vibrantă, în a cărei melodioasă draperie ritmică răurează diamantele unor imagini fastuoase ori melancolia de amurg a opalelor, și o serie de epigrame care ilustrează genul în literatura română, intrând în antologie.

Cincinat Pavelescu a fost însă mai mult, mult mai mult în literatura română, și altfel decât e cunoscut de marele public. Cincinat Pavelescu a fost un poet în adevăratul, superior, înțeles al cuvântului, un liric de inspirație și avânt, un artist, un maestru șlefuitor al versului românesc. Cincinat Pavelescu, acum când viața-i cotidiană care îi masca adevărata figură cu un fard tragic — în fond — ca masca tuturilor arlechinilor, a încheiat ceea ce a fost superficial și efemer în făptura lui,

trebuie reabilitat, pus în adevărata-i lumină și valoare, închisă ca un giuvaer de preț, în poezia lui necunoscută marelui public, volumul lui „Poezii” care cuprinde numai o parte chiar din opera lui anterioară, fiind cu totul epuizat.

Cincinat Pavelescu trebuie redat lui însuși și literaturii românești.

IULIU CESAR SĂVESCU

Intr'o duioasă inserare de toamnă lungă, intrând în cafeneaua Fialcovschi împreună cu Cincinat Pavelescu, ne-am așezat lângă o mescioară, unde doi inși jucau table. Pe unul din ei îl cunoșteam cam de mult. Era un bătrân actor ratat, nu din pricina lipsei de talent, ci atât din cauza obișnuitelor intrigi de culise, cât în parte și din pricina unui caracter independent, nervos și irascibil. Jucase cândva la Teatrul Național, unde avusese succese și o cronică teatrală elogioasă. De ani de zile da reprezentării prin provincie, cu trupe improvizate, în care strălucea ca o stea o soție frumoasă, mult mai tânără ca el, atracția trupei, ca și pe scene particulare din Capitală. O figură uscată, cu pometele obrazilor accentuate pe care se întindea o piele încrețită de vechiu pergamament. Prin buzele subțiri se prelingea din când în când o tuse seacă de uitată tuberculoză. Era prototipul cabotinului dramatic, cabotinului înfrânt. Se numea Hagiescu. Prietenii, admiratorii îi spuneau cu un sentiment de patriarhală admirație „Hagiu”.

Partenerul lui era un tânăr frumos, deși trăsăturile chipului fin și palid se resimțeau de o ușoară și precoce ofilire, cu ochii mari albaștri, cu fruntea încrețită sub năvala unui păr mai mult bătând în argint decât blond. Un zâmbet copilăresc rățăcea pe buzele viorii, completând armonios naivitatea ce se revărsa din ochii lui plini de blândețe. Cum intrasem în vorbă cu „Hagiu”, Cincinat mă prezentă partenerului de table:

— Distinsul poet Iuliu Săvescu!

Cincinat, cu obișnuita lui ușurătate de a persifla, sublinia epitetul cu un abia perceptibil surâs de ironie, pe care cel vizat, cu ochii plecați asupra jocului zarului nu-l putea surprinde. Discreta tentativă de ironie a lui Cincinat era explicabilă prin faptul că, în afară de un cerc restrâns de cunoscuți și cunoscători în aie artei, Iuliu Săvescu nu era socotit de nimeni ca un „distins” poet, mai cu seamă de mulțimea care alcătuește publicul cititor. Această mulțime nu-i cunoștea poezia, după cum nici nu-i știa măcar numele, pentru o sumă de motive bine cuvântate, între altele fiindcă Iuliu Săvescu nu publicase nimic în revistele și publicațiile consacrate ale vremii, și fiindcă nici un pontif al scrisului de pe atunci — de care astăzi nimeni nu mai știe nimic — nu catadicsise măcar să-i înscrie numele printre poeții de care se vorbea și din care mulți sunt astăzi morți deabinelea.

Publicase câteva poezii în „Literatorul” lui Al. Mace-

donski, revistă care apărea din an în Paște, după o întrerupere de ani de zile, pricinuită de dezastrul în care se sbătea Macedonski în urma nenorocitei epigrame îndreptată împotriva lui Eminescu, în momentul prăbușirii acestuia în drama nebuniei. Mai publicase câteva poezii într'o altă foaie a lui Macedonski, „Liga Ortodoxă”, foaie necitită, care urma făgașul soartei poetului osândit de crunta reacțiune a opiniei publice.

Mai publicase de asemeni câteva poezii într'o revistă, „Duminica”, revistă neluată în seamă de intelectualitate. În asemeni condiții, Iuliu Săvescu nu putea fi luat în serios ca „distins” poet, de cât de puținii oameni de sensibilitate artistică și gust literar, care avuseseră norocul să-l citească, în deosebi prietenii de cenaclu și cafenea literară. Pentru aceștia Iuliu C. Săvescu era într'adevăr un distins poet.

Publicase — indiferent unde! — cele mai realizate, cele mai frumoase din puținele poezii ce ne-au rămas din sbuciumata și scurta lui viață — muri într'o cumplită și ticăloasă mizerie, în vârsta de 30 de ani — între altele: La Polul Nord, Tanit, La Fântâna Blanduziei, Sborul Sufletului, Cântecul Leanei, etc. și o impresionantă traducere în versuri a celebrei poeme a lui Edgar Poë „Nevermoore” — clasic tradusă în limba franceză de Baudelaire și de Stephan Mallarmé.

Ca o pildă de frumusețea realizată în poezia românească de acest poet cu totul ignorat în timpul unei vieți,

pe cât de scurtă, pe atât de nenorocită, citez în întregime
„La Polul Nord” — pur cristal de ghiață, irizat de lu-
mina unei aureole boreale:

*La polul nord, la polul sud, sub stele vecinic adormite,
In lung și larg, în sus și'n jos, se'ntind câmpii nemărginite,
Câmpii de ghiață, ce adorm pe așternutul mării ud,
Cu munți înalți, cu văi adânci, la polul nord, la polul sud.*

*Când dintre munții solitari îngălbenește luna plină,
Vărsând pe albul dezolat o cadaverică lumină,
Se văd ieșind ai mării urși, cu ochi de foc, cu pașii rari,
Când dintre văile adânci, când dintre munții solitari.*

*Și dorm adânc, și dorm mereu nemărginirile polare,
Iar din prăpăstiile adânci se aude-o stranie vibrare,
Și urșii albi, înduioșați, într'un oftat adânc și greu,
Se 'ntind pe labe de sidef și dorm adânc, și dorm mereu.*

E poezia unui vizionar inspirat, vedenie halucinantă de măreție, realizată într'o formă de o plasticitate, pe cât de simplă și concentrată, pe atât de impresionantă. Dacă Iuliu Săvescu nu ar fi făcut de cât această singură poezie, el ar fi trebuit să fie consacrat ca adevărat poet, ca poet de mare talent, înscris în antologia poeziei românești.

Pentru a învedera originalitatea și puterea talentului

lui, așa cum le-a întrupat în cele șase-șapte poezii în care se poate rezuma frumusețea și esența poeziei lui, celelalte, fiind versuri ca toate versurile, deși nici ele lipsite de accente plăcute și mai cu seamă de imagini cu noutate plastică, citez încă una din poeziile lui: Iuliu C. Săvescu.

*La fântâna Blanduziei
Sta Horațiu-ades-ori,
Și pe unda poeziei
La fântâna Blanduziei
Impletea cununi de flori.*

*Și pica, pica fântâna
In susurul matinal,
Ridica Horațiu mâna
Și pica, pica fântâna
Versuri ciare de cristal.*

*In tăcutele boschete
Se auzea câte-un suspin,
Era Bachus printre fete,
In tăcutele boschete
Intre cupele cu vin.*

*Și se bea, se bea 'n neștire,
In dumbrăvi ca și în lunci,
Era numai fericire,
Și se bea, se bea 'n neștire
Ast-fel cum se bea atunci.*

*Iar satirii, fără sațiu
După nimfe alergau,
Surădea divin Horațiu
Iar satirii, fără sațiu
Le prindeau și le jucau.*

*Și era pe-atunci viață,
Ah, ce timp fără păcat!
Era veșnic dimineată
Și era pe-atunci viață,
Și Horațiu împărat.*

Numai în această poezie, ca și în cele șase, șapte din cele pe deplin realizate, Iuliu C. Săvescu se situează ca un clasic în literatura românească. Versurile celelalte ni-l înfățișează ca pe un Bolintineanu modernizat, împerecheiat cu un Macedonski din prima fază.

Cafeneaua Fialcovschi s'a închis, murind de o bătrânețe quasi-istorică. Noi ne-am mutat sediul la cafeneaua Kubler, după câteva popasuri de scurtă durată, nereușite, prin alte părți. Pentru câtă-va vreme l-am pierdut din vedere pe Iuliu C. Săvescu. Părăsise cafeneaua și cenaclul literar pentru a se infunda în cărcumloarele lăaturalnice. Bohemismul și alcoolul au fost tragedia unei întregi generații literare — fenomen psihologic și social explicabil. Cei mai mulți din tinerii scriitori erau străini de Bucu-

rești: veniți din orășele de provincie — unii în transit acolo de prin sate — se găseau izolați, dezorientați în vălmășagul unei lumi noi, care le da impresia ostilității, în primul rând din pricina greutăților vieții zilnice și înfrângerilor în lupta crâncenă a visului cu necruțătorul vrăjmaș, care e Banul. Lipsiți de căldura unui cămin familiar, lipsiți de legături mai vechi de prietenie, svârliți din fâgașul unei vieți simple, patriarhale, fără surprize, într'o lume străină, plină de frământări și sonorități neobișnuite pentru ei, pentru a eluda groaza unei odăițe sinistre, acești desrădăcinați căutau adăpostul în cârciumioară și uitarea unor precoce deziluzii, inerente transplantării, în paharul cu vin.

„Dar în București nu erau biblioteci!” vor riposta cu minții și pocăiții vieții, ori acei cari, printr'o mediocritate sufletească, pornind cu mult mai presus de născare, din premeditatele și chibzuitele hotărâri ale Domnului, n'au cunoscut farmecul amar al aventurii spirituale. Patima cărții vine din cu totul altă regiune, are altă origină și altă cauză finală de cât dezorientarea în viață și teama de singurătate. L-am revăzut pe Iuliu C. Săvescu în iarna anului 1903. Era o iarnă grea, viscoasă. În cafeneaua Kubler era cald și bine. Iuliu C. Săvescu nu mai era de recunoscut. Galben, tras la față, îmbătrânit cu zeci de ani, cu veșmintele devastate, exhalând boala, mizeria, agonia. În câțiva ani de zile Capitala făcuse din tânărul voinic și frumos, care la exame-

nul de bacalaureat, a fost consacrat de felicitările lui Alexandru Odobescu, umbra timpurie a unui om, epavă jalnică dusă în voia întâmplării de valurile noroioase ale vieții.

Iuliu C. Săvescu nu se mai așeza, și din motive bine cuvântate la masa noastră, prezidată de maestrul Al. Macedonski, care pentru noi păstra tot prestigiul lui de mare poet, neștirbit de atacurile contemporanilor. Sgribulit, tremurând de frig în pardesiul lui pirpiriu, își așeza scaunul lângă sobă, unde duduiau cărbunii înroșiți. Acolo sta quasi-prosternat ceasuri întregi. Din când în când, scuturat de o profundă tuse seacă, își ducea batista la gură; și batista se colora de sânge.

— Iarna a venit pentru mine cu trandafiri, îmi spuse, surâzând cu melancolie, într'o zi, Iuliu Săvescu, surprins în această situație.

Spre primăvară a fost internat în spitalul Brâncovenesc. A murit lucid, conștient, în ziua de 9 Martie 1903. Observase că personalul spitalului înconjura patul celor intrați în agonia morții cu un paravan. Când s'au apropiat cu paravanul, s'a mulțumit să suradă, fără a spune vreo vorbă. Nu avea cui s'o spue: trăise singur pe lume, murea singur, murea în brațele spitalului, atât de primitoare pentru poeți. De acolo l-am dus la cimitirul Pătrunjel.

Era o zi fermecătoare de început de primăvară — zi

blândă, stioasă, de o coplesitoare duiosie, cum fusese și sufletul lui. Florăresele purtau în coșuri ghiociei plăpânzi, violetele delicate. Ghiociei și violetele zâmbeau la corsajul frumoaselor bucureștence. În aer treceau fiori de înviorare, de viață nouă. Și în ziua aceea Calea Victoriei a văzut un spectacol unic, nemaipomenit, aproape nepermis, scandalos: pe strada unde nu era îngăduit să defileze de cât cortegiul mortuar al bogașilor și îmbogățitorilor, al gloriilor consacrate, desfășurând ostentativ pompa și parada luxului macabru, printr'o absurdă răsturnare a normelor, trecea de data asta un dric al săracilor, în toată nuda lui sărăcie, tras de doi cai costelivi. Nici una din reglementările coroane, cu panglici purtătoare de inscripții omagiale; dar coșciugul nu se putea zări sub grămada florilor proaspete ale primăverii.

Și uimirea trecătorilor era și mai perplexă. Domni îmbrăcați în redingote negre, unii cu jobene în mână, duceau panglicele mortuarului car al săracilor. Unul din ei era Kubler, patronul cafenelei, un om înalt, de proporții impunătoare. Ceilalți erau Al. Macedonski, Cincinat Pavelescu și cel ce scrie aceste rânduri.

După acest dric al săracilor, de asemeni oameni bine îmbrăcați, unii cu jobenul și mănuși negre în mână. Printre ei, Mircea C. Demetriade, Ștefan Petică și mai toți din clientela intelectuală a cafenelei Kubler.

Iuliu C. Săvescu, adolescentul blond și frumos ca

Apollo, a naufragiat în viață. Cele câteva poezii de profundă inspirație, de viziune halucinantă, impecabilă și plastică realizare, îl salvează de naufragiul uitării, căci ele vor rămâne înscrise nu numai în antologii, ci încrustate ca nestemate în cununa de veșnică viață a literaturii românești.

ȘTEFAN PETICĂ

Poetul Ștefan Petică mi-a fost prieten nedespărțit de zi și noapte în anii de bohemă, poezie și sărăcie ai debutului, până ce, înfrânt, răpus de boală și mizerie, s'a refugiat acasă în satul părintesc, Bucești, unde și-a găsit sfârșitul prematur.

A fost un tânăr și frumos Don Quichotte al poeziei, svârlit în prăpastie de vârtejul morilor de vânt ale visului și versului, de care se agățase cu fantastice gesturi de inspirat. Ștefan Petică nu a fost poet numai în versurile lui, ci în întreaga lui făptură, în linia generală a vieții și în viața cotidiană. Prin structura lui constitutivă, prin optica lui nativă vedea lumea din afară și din năuntru, vedea totul prin prisma de cristal și de figurare miraculoasă a poeziei. Astfel fiind, reacționa în afară de drumul bătătorit, în afară chiar de realitate. De aci o notă accentuată nu numai de originalitate, împinsă uneori până la extrem, ci și de generos și sublim

ridicol în modul cum se purta cu viața, de aci drama vieții lui.

Pentru Petică linia care desparte adevărul de fantezie, o realitate de vis, nu avea nici o precizie, se topea într'o abureală albăstrie. Ștefan Petică, în ciuda mizeriei care l-a prigonit fără răgaz toată viața a trăit estatic în ideal. Prin această prismă activă, Petică vedea în ideal, nu numai lumea din afară, ci propria-i înfățișare, chiar înfățișarea-i vestimentară. Estet prin fire și prin cultura artistică — cunoștea bine pe Ruskin și scoala lui, admira pe Wilde, — urmărea atât în scris cât și în viață, eleganța. Petică, în investmântarea lui proletară se vedea un elegant. Haina era veche, prăfuită, decolorată; pantalonii de asemeni, purtând un relief al genunchilor. Dar, Petică, se vedea elegant, fiindcă purta mănuși — e drept de ațică, prin care îi ieșeau degetele. Singura eleganță reală era floarea proaspătă ce o purta la butonieră. Figura era într'adevăr caracteristică. Un cap oval, carnația feții de o paloare mată, nasul aquilin, barbișonul mai mult castaniu decât blond, reeditând imaginea clasică a lui Don Quichotte. Apariția era întregită, ca fondul unui tablou, de o pălărie mare, neagră, cu bordurile largi. Și astfel Petică trecea printre noi ca o demodată nălucă din vremi apuse.

Cu structura lui psihologică, Petică putea fi luat de cei cari nu-l cunoșteau bine — și erau mulți, mai cu seamă din jurul lui — ca un mitoman. Petică nu mințea

însă niciodată: credea, era perfect convins de cele ce spunea — deși toți vedeau în ele niște minciuni nemai-pomenite, cum și erau de fapt — fiindcă el le vedea așa, fiind esențial un fantezist, un miraculos deformativ inconștient al realităților. Din acest punct de vedere, Petică era cronică amuzantă a colegilor lui. M'am împărtășit și eu din această cronică, eu însă cu toată emoția și duioșia, fiindcă îl cunoșteam și fiindcă îi cinsteam firea lui aparte. Voiu smulge câteva file din această cronică.

Intr'o vacanță de vară am lipsit din București. Toamna, întâlnindu-l la Cafeneaua Kubler, l-am întrebat cum își petrecuse vara.

— Eu, îmi răspunse Petică, cu toată seninătatea, cu toată convingerea,--- am făcut o vizită lui Tolstoi la Iasnaia-Poliana.

Și Petică începu să-mi evoace figura lui Tolstoi, cadrul în care trăia vizionarul apostol al sărăciei evanghelice, reproducându-mi chiar crâmpee din convorbirile avute. Petică trăia realmente cele ce cetise despre Tolstoi. De fapt Petică petrecuse, — vorba vine, petrecuse — vara la București — în iadul canicular al unei mici redacții.

Dar, cum imaginația lui Petică era într'o perpetuă mișcare, mediul înconjurător își schimbase înfățișarea, conturul și locul lor pe orizontul visului.

Peste câteva zile, Petică, îmi spuse că a petrecut vacanța la moșia părintească din Bucești: părinții lui erau niște bieți fărăni săraci! Petică îmi descria cu o vioiciune lirică, cu o impresionantă putere de evocare, splendorile arhaice ale castelului strămoșesc. Îmi descria, cu o pasiune delirantă, sărbătorirea ce i-a organizat-o tribul istoric al familiei pentru a cinsti cum se cuvine, reîntoarcerea fiului risipitor.

— Se întinse masa mare, îmi spunea Petică, în sala de mâncare, cu bolți afumate, a castelului. În fruntea mesei, sta străbunicul meu, un patriarh cu pletele căzându-i pe umeri, cu barba albă până la brâu. Avea peste o sută ani. Alături era bunicul meu, și el cu plete albe și barba albă lungă — de sigur, ceva mai puțin lungă ca a străbunicului. Apoi tatăl meu, — tot cu plete și cu barba albă lungă. Intre ei stam eu. Apoi se înșirau bărbații, femeile și copiii, membrii familiei noastre, care și-a câștigat galoanele boeriei pe vremea lui Ștefan cel Mare și sfânt. Un ospăț de vremuri istorice.

Petică îmi desfășură o listă de bucate din letopiseți. Ceea ce a fost extraordinar, sublinia Petică, a fost vinul: cel mai vechiu din pivnițele familiei. Era atât de vechiu, în cât se făcuse un fel de gelatină: îl tăiam cu cuțitul!

Petică nu făcea altceva decât să localizeze, în felul lui, „Burgraviu” lui Victor Hugo. Dar, Petică era cu totul incredințat că a trăit această scenă, căci altfel nu

mi-ar fi povestit-o cu toată seriozitatea, mie, care ştia că citisem „Burgraviu”.

Alta din cronica lui Ştefan Petică.

Mai întotdeauna luam masa cu el la o cârciumioară din strada care acum poartă numele „Edgar Quinet”. Cârciumioara avea o firmă, ilustrată în culori „La Pre-peliţă”, fiindcă patronul, un albanez numit Andrei, era un vânător pasionat, împărtăşindu-şi dese ori clienţii cu recolta isprăvilor lui de discipol al lui Nemrod. Era o cârciumioară retrasă, discretă, foarte cercetată de bohemii vremii, fiindcă se mânca suculent şi foarte efin. Petică, încântat şi recunoscător acestei cârciumioare, îi improvizase o odă:

La Prepeşiţa ideală,
Se bea şi se mănâncă bine.
Dar nu e'n stare ori şi cine
Să facă o strofă genială
La Prepeşiţa ideală.

Acolo, o porţie de mâncare, cu o respectabilă bucată de carne, ori derivatele ei, înnotând în sos, costă numai 30 bani. O jumătate din porţie, mai mult decât jumătate de fapt, costă 15 bani. O litră de vin 20 bani. O cafea 10 bani. Cu un leu, fiecare ne îndestulam bine foamea tinereţii — ospăţ sardanapalic — apoi cu zece bani ne

cumpăram o țigare de foi Trabucos, și cu o floare la butonieră porneam voioși să cucerim lumea.

Intr'o zi Petică îmi spune, ca de obicei cu toată seriozitatea și convingerea:

— Aseară am „supat” la Capșa cu Carmencita și cu Radu Văcărescu — fratele Elenei Văcărescu.

Carmencita era o celebră dansatoare spaniolă, care își desfășura jocu-i vijelios și fascinator pe scena teatrului Hugo de pe vremuri, unde noi ne duceam în fiecare seară să gustăm deliciile frivolităților mondene. Carmencita era o dansatoare de temperament meridional, torid, o frumusețe impresionantă, dansatoare care trecea pe scenă ca un vârtej de simun, risipitor de petale de rose voluptuoase. Înaltă și plină în acelaș timp, într'o uimitor de armonioasă proporție, cu șoldurile sus așezate și sânii delicați, rotunjindu-și conturul fin printr'o străvezie mătase neagră, sveltă cu talia subțire, Carmencita aluneca, ondula, se frângea ca o tulpină, ori sbura pe scenă. Figura ei de carnația cameliei, cu buzele muiate în sânge, cu ochii aprinși de diamante negre și părul negru cu coadele încolăcite ca șerpui iadului în jurul unei roze de incendiu, făcea din Carmencita întruparea unei Spanii vii, dansând voluptuos și lasciv, cântând cu o voce fascinantă, melancolic guturală. Carmencita făcea furori. Bietul Petică, coborîtorul lui Don Quichotte, cum se numea singur, îndrăgos-

tit de noua Dulcinee, era pur și simplu delirant de entuziasm.

Intr'o seară, în nebuna vijelie a dansului, panglica din umărul marmorean al Carmencitei se rupe, și din corsaj ieși un sân alb, rotund, fremătând cu sfârcul muiat în purpură. În sală a fost un delir. Petică aplauda de își rupea palmele și arunca pe scenă buchete de flori.

Așa dar, Petică „supase” la Capșa cu adorata viselor lui. Numai că în acea seară faimoasă, memorabilă, Petică „supase” cu mine la Prepeșița ideală. Petică, citind pe Oscar Wilde, Mallarmé, Robert Montesquiou de Fezanzac, Jean Lorraine, avea pasiunea — bine înțeles, platonicească — a pietrelor prețioase, a gemelor care închid mistere în apa lor, a nestematelor de fascinație și fatalitate. Vorbea deseori de diamantul negru, diamantul tradițional al familiei care, păstrat ca un idol, sta ascuns într'un sipet de preț, închis într'un bătrân scrin din castelul istoric al familiei. Colegii lui Petică făceau haz de acest diamant negru, fiindcă în credința lor un diamant negru era o imposibilitate, li se părea lebedele negre pe care Petică le cânta în versuri. Și totuși diamant negru există nu numai în imaginația lui Petică, după cum și eu am văzut lebedele negre alunecând melancolic pe vechile canale din Bruges sub stropii mărunți ai ploii Nordului și stropii de argint ai carilloanelor — gondole de doliu în vie miniatură.

Ștefan Petică scria pe atunci la „Lumea Nouă”, ziar

zilnic al social-democrației din România, sub direcția lui Ion Nădejde, un mastodont burdof de carte, dar lipsit de orice pic de talent, mai cu seamă cu totul incapabil de a se adapta mișcării și mlădiei necesare scriului gazetăresc.

Ce căuta poetul și artistul care era Petică în mijlocul acestei plebe a inteligenței și talentului? Mai mult de cât nevoia pâinei zilnice, îl rătăcise și svârlise acolo un chimeric curent intelectual și social care bănțuia atunci — pentru o scurtă vreme — asupra țării. Petică nu avea din marxism decât o doctrină superficială, care, deși cunoscută bine de el din cărți, nu putea prinde rădăcini pe tărâmul sufletului și sensibilității lui, în firea lui intimă și reală.

Petică, prin imperativele firei lui, era educat la esteticismul lui Ruskin — la moartea căruia a scris un frumos articol în „Noua Revistă Română” a d-lui C. Rădulescu-Motru — la preraphaelismul lui Dante Gabriel Rosetti, la școala simbolistă franceză și la noua literatură germană pe care o citea în original. Pentru Mallarmé avea un adevărat cult, o idolatrie. Mi-amintesc cum la moartea acestui poet, un mediocru ziarist publicase o compilație după ziarele franceze în care opera hermeticului poet era persiflată. Petică, indignat, scos din sărite, întâlnindu-l seara la cafenea, i-a făcut un scandal în regulă, cât p’aci să-i cârpească o pereche de palme.

De sigur și „tovarășii” lui, se ocupau cu arta, și chiar

cu mult sgomot și presumpție. Vorbeau de „frumosul lui Platon” — de care habar nu aveau! — cu un suveran dispreț. Combăteau „arta pentru artă” și făceau propagandă pentru „arta cu tendințe” — precis cu tendințe social-democratice, fiindcă orice altă tendință decretată „burgheză” era socotită incompatibilă cu arta. Șeful „partidei”, Ion Nădejde, într’o istorie a literaturii române, imputa lui Caragiale spiritul „retrograd” afirmând că dacă piesele lui ar fi fost scrise într’un „spirit progresist”, ar fi fost mult mai bune!

Petică, dat fiind temperamentul lui de poet și artist, cultura lui rafinată, era la antipodul acestor concepții primare.

De altfel, Petică, în ciuda culturii, talentului și muzicii ce o închina ziarului și „partidei” nu era bine văzut și mai cu seamă nu era simpatizat de conducătorii și militanții „partidei”. De altminteri, aveau dreptate. Ce căuta această lebădă în cotineaua lor cu găște? — aplicând expresia lui Jorgensen, vorbind de caracterul insolit al sfintei Caterina din Siena în mijlocul surioarelor ei.

Pentru a caracteriza aceste raporturi recurg din nou la cronică anonimă a vieții lui Petică.

Petică avea coleg de gazetă, cu mult superior în ierarhie, pe Al. Ionescu, fost lucrător tipograf, mai târziu patron și reporter la gazete, chiar gazete burgheze. Acest simplu proletar cu patru clase primare — de altminteri un om mai spălat din toate punctele de vedere,

afabil și foarte simpatic, de vie inteligență naturală — era un personaj în „partidă”. Colabora la publicațiile „partidei”, vorbea la întrunirile dela club și în întrunirile publice. În almanachurile anuale ale „partidei” fotografia lui apărea și individual și în grup cu frunțașii, alături de Gherea, Ion Nădejde, V. Gh. Morțun, Tony Bacalbașa etc.

Intr'o zi, Al. Ionescu mă întâmpină clocotind de indignare.

— Dragă, prietenul tău Petică e un adevărat nebun!

— ?

— Să vezi! Eri seară, în redacție, îl văd pe Petică plictisit. Trist, fumând țigară după țigară. Am ghicit: nu avea de masă. I-am dat doi lei. Până aci toate bune, dar să vezi.

Acasă, nevastă-mea (avea un atelier de croitorie) îmi spune:

— Haide, dragă, să vedem și noi franțuzoaicele alea dela Teatrul Hugo. Cum aveam intrarea liberă, ne-am dus. Ce să vezi acolo? Petică, cu o floare la butonieră, era în primele staluri, aplaudând „sclifositele alea” care își ridicau fustele în sus, de își rupea palmele. La un moment, apar pe scenă niște cântăreți francezi (era trupa „Les Mistrels” din Montmartre) care cântau o romanță și după cum am înțeles eu, cereau pomană ascultătorilor. (Era o romanță pariziană cunoscută, „Sois bonne, ma

chère inconnue”). Toți filfisonii asvârleau gologani pe scenă. De odată îl văd pe Petică ieșind în fruntea lor și asvârlind pe scenă un pumn de gologani... Bine, dragă, eu îi dasem bani să mănânce...

Așa era Petică: pentru un gest frumos își da codrul de pâine.

Intr'o înserare de toamnă, de magnifică tristețe, urcam cu Petică și cu Al. Cazaban trotuarul lateral al grădinei Cișmigiu, paralel cu strada Cobălcescu. Vasta grădină își desfășura cu grație morbidă agonia lentă: rozele liliiale mureau pe treptele de aur ale foilor îngălbenite. Grădina expira sub un parfum intens copleșitor.

Petică, inspirat de poezia aceasta unică a clipei, luat de o vervă lirică, vorbea cu dureroase accente profetice. Vorbea de generația noastră literară; vorbea de noi:

— Noi suntem premergători... noi urcăm desculți calvarul însângerându-i pietrele cu rănilile noastre.

Apoi vorbind despre el:

— Poate ori cine să-mi conteste talentul. Nu-mi pasă! L-am pus în operele mele. Ceea ce nu permit nimănui, e să conteste că eu sunt coborîtorul lui Ștefan cel Mare. Celui care ar îndrăzni să facă asta i-ași trage palme!

Cazaban, cu eterna lui pornire spre ironie, răspunse oarecum în glumă:

— Iacă eu contest asta. Imi tragi palme?

Petică, iradiat de duioșie, învăluindu-l într'o privire de simpatie, de caldă umanitate, ripostă, surâzând îngerește:

— Cum să-ți fac eu ție una ca asta!

Petică mitoman?

La fel cu Balzac și mai cu seamă cu semenul lui de poezie, halucinare lucidă, Gerard de Nerval, cel de medieală iluminare.

Dar Cosmosul întreg nu e decât un fabulos mit, plăsmuit de supraumana fantezie a lui Dumnezeu, vechiu monument de generoasă inspirație!

...Și cum urcam tustrei colina Cismigiului, avea într'o subită presimțire, viziunea halucinantă a urcării Calvarului.

Intr'o zi de vară, Petică, s'a întors dela Sinaia. O vedea pentru întâia dată: văzuse munții pentru întâia oară. Era fericit: exulta de bucurie și lirism. Imi declama, serios, teatral, versurile pline de avânt și inspirație, ce i le inspirase Sinaia. Era o poezie, în mai multe capitole, purtând titlul în limba italiană „La creatura di bianco vestita” tipărită mai târziu cu titlul „Fecioara în alb” — care este și titlul volumului lui de versuri. Ceea ce îl impresionase, în primul rând, pe Petică, nu au fost munții, cum ar fi fost pentru alții, ci

mânăstirea din Sinaia — amănunt revelator pentru structura psihologică a lui Petică. Il impresionase arcadele și boltele mânăstirii, icoanele, odăjdiile, documentele și fragmentele rămase din trecutul strămoșesc, ceea ce evoca domnii și domnițele țării, atmosfera de arhaism ce înconjură aceste flori neaoșe ale pământului strămoșesc. Petică, fire impresionabilă și receptivă a frumosului, trăise intens clipe din cronică neamului. A fost pentru el un eveniment și estetic și etic. Muzeul de acolo deșteptase în el, fără să-și dea la început seama, ceva din firea lui tainică și fundamentală, fondul lui strămoșesc de răzeș moldovan, coborîtor al oștenilor lui Ștefan cel Mare, ce dormita sub nămolul curentelor superficiale de internaționalism din cluburile social-democrației. Fondul acesta de tradiționalism, Petică avea să-l valorifice amplu în contact cu suflul național de la ziarul „România Jună”.

Întâia poezie începea cu versul:

La Sinaia 'n mânăstire

Poetul cânta fecioarele în alb, vedenii subțiri, înalte și fine ca tulpinele de crini, având suavitatea acestei flori aristocratice, cu ovalul delicat și pal, discret iluminat de privirea visătoare și zâmbetul de grație melancolică a eroinei. Erau vedeniile preraphaelite, figurile florentine ale Renașterii, madonele lui Botticelli. In

fața muzei lui inspiratoare, Petică exclama cu entuziasm liric:

Mândră Botticelliană

Nu știu dacă Petică a cunoscut în viața lui vre-o fecioară în alb, vre-o întrupare prerafaelită, vre-o madonă botticelliană. Faptul nu are însă nici o importanță, din punctul de vedere al artei. Marele romancier englez Maurice Barring spune cu drept cuvânt: realitatea artistică e una, și realitatea de toate zilele alta, — și de sigur realitatea artistică e, nu numai mai valabilă, ci chiar mai veridică de cât realitatea de toate zilele.

Ziarul „Lumea Nouă” a dispărut. Curând, după aceea, a dispărut și „partida social-democrației din România”. Fruntașii partidului au fost înghițiți de partidul marelui burghezii, de partidul liberal, grupându-se, sub firma presunțioasă „Tinerimea generoasă” în jurul lui Ionel Brătianu, moștenitorul prezumtiv al partidului. Ion Nădejde, directorul „Lumei Noi” a fost bombardat director al ziarului „Voința Națională”, oficiosul partidului, oficiosul guvernului, când partidul era la putere.

Petică a trecut la ziarul „România Jună”, prin anul 1900, răsărit din concepția și avântul românesc, național și tradiționalist. Sub raportul spiritual și sub ra-

portul propriei lui creațiuni, a fost un noroc, o binefacere pentru Șt. Petică. Animatorul, „spiritus rector” al ziarului era Aurel C. Popovici. Inteligență superioară, cap de vastă cultură, în deosebi politică și istorică, scriitor de temperament și puternic relief, nu numai mare ardelean — era bănățean de origine — ci mare român, el afirma cu scrisul lui concepția naționalismului integral, întemeiat pe tradiționalism. Aurel C. Popovici — de care vom vorbi în măsura ce i se cuvine cu alt prilej — a însemnat o viguroasă și efectivă reacțiune împotriva democrației demagogice sociale.

Spiriții care însuflețea acest ziar, proiectând lumina vie în sufletul lui Petică, a risipit pacea și atmosfera ce îi însumase în mințe curențele de împrumut, ce dominau atunci superficialitatea spiritului public, scoțând în evidență și valorificând fondul real, fondul adevărat al lui Ștefan Petică. Sub această lumină, Petică avu revelația propriei lui personalități. O bucurie apolloniană fremăta în toată făptura lui spirituală. Entuziasmul renăscu și mai juvenil, mai vibrant, înălțându-se vulturește spre apoteozele poeziei, artei, gândirii.

Redat lui însuși, reintegrat în ereditatea lui morală, sprijinit de data asta de așezământul firesc al făpturii lui, descoperindu-și cu o bucurie lirică adevăratul lui rost în această lume, Petică porni impetuos la luptă sub steagul ideii naționale. Românismul în gândire, în formele politice și sociale, românismul în artă, —

Petică, găsind formula subtilă și valabilă în acelaș timp a armonizării cu modernismul în artă, erau preceptele crezului la care îl convertise în primul rând relevarea adevăratei lui ființe.

În această efervescentă stare de spirit, în care iluminarea inspirației se așternea pe drumul culturai și simțului critic, Petică a scris în „România Jună” cele mai frumoase și temeinice articole, eseuri și studii — pagini de gândire și poezie în acelaș timp. Viața „României Jună” fu scurtă și nu din pricina lipsei de vitalitate proprie, căci colaboratorii ziarului erau dăruți din belșug cu energii morale și însușiri de luptă, ci din pricina lipsei atmosferei necesară viabilității. Opinia publică de pe atunci, publicul cititor, spiritul general al epocii era astfel falsificat încât nu putea fi un receptor sensibil noului suflu de viață, pornind din sufletul românesc concentrat la acest ziar.

Ziarul „România Jună” a fost un premergător. Soarta premergătorului e soarta jertfitului.

Și astfel Petică se văzu din nou „someur”, dar nu pentru multă vreme.

Nu știu datorită căror împrejurări, Petică își găsi o slujbă la un minister — nu-l specific, fiindcă nu voi să divulg în acest cadru numele unui important personaj de pe vremuri, care poate mai trăiește biologiceste. Personajul acesta avea în minister postul cel mai important după ministru. Cum personajul avea veleități

de mare economist, întemeie o „Revistă Economică”. Pentru leafa ce o primea ca slujbaş la acel minister, Petică trebuia să se îngrijească de confecționarea acelei reviste, adică să scrie articole, pe care nu trebuia să le iscălească, să adune materialul trebuitor, să facă și corecturi, etc.

Personajul de care vorbim, ținea nu numai să-și păstreze reputația de specialist în economia politică, în care dealtminteri nu se afirmase cu nimic serios, ci să o afirme acum cu brio în propria-i revistă, pe coperta căreia figura ca director. Dar personajul, cu toată dorința și mai cu seamă competența lui, nu scria, de sigur nu avea timp să scrie — eterna scuză a neputincioșilor: bietul om, era prea ocupat cu înaltele treburi ale ministerului! Problema a fost însă rezolvată cu viteză și ingeniozitate: Petică scria articolul, iar personajul se mulțumea cu toată modestia să-l iscălească.

Treaba a mers bine câtăva vreme. Petică avea cunoștințe serioase de economie politică și sociologie. Când despre cifre, și asta mergea: poetul Petică era student la matematici, fiind student și la facultatea de litere și filosofie.

Treaba a mers bine până în ziua în care tuberculoza de care suferea Petică, a luat o formă alarmantă... pentru colegii lui de birou. Personajul, însă, sesizat de reclamația acestor colegi, nu s'a alarmat cătuși de puțin. A rezolvat rapid problema: a dat pur și simplu afară

din slujbă pe Petică! Și de ce l-ar mai fi păstrat? Era atât de bolnav încât nu mai putea fi utilizat, nici la confectionarea revistei, nici la consolidarea de mare economie a înaltului personaj politic!

Asfel Petică rămase din nou „someur”, de data asta în toiul unei ierne aprige, grav bolnav. Cum va rezolva problema existenței zilnice, în asemeni condiții? De sigur, problema îl chinuia, concomitent cu tuberculoza, pe Petică, dar și de data asta, ca întotdeauna, dintr'un sentiment de aristocratică discreție, nu împărtășea nimănui, nici celor mai de-aproape, dramaticele impasuri ale existenței lui zilnice. Cât despre lume, ce-i păsa de un biet poet, bolnav, înfrânt, indiferent la frumusețile realizate de el și de îmbelșugatul lui potențial de creațiune în împrejurări mai prielnice, în rezervele viitorului?

Petică venea, ca și altă dată, la cafeneaua Kubler. Ca și Iuliu Săvescu, în preajma agoniei, nu se mai așeza la masa noastră — „masa intelectualilor” cum i se zicea — și, tot ca Iuliu Săvescu se așeza pe un scaun lângă aceeași sobă, unde își încălzea oftica ce-i sfredelea plămâni. Petică primise în moștenire scaunul din care Iuliu Săvescu a fost transportat la spital și de acolo la cimitir.

„Băieții de spirit” făceau și de data asta haz și spirit pe socoteala bietului Petică: afirmau, așa în glumă, fără rușine și fără remușcare, că Petică maimuțărește pe

Iuliu Săvescu, deși imitația mergea până la plagiat, căci Petică, la fel ca Iuliu Săvescu, ținea mereu la gură o batistă pe care tusea seacă și adâncă o umplea cu trandafiri.

Cum Petică nu mai venise de câte-va zile la cafe-nea, m'am dus să-l văd la el acasă. Locuia prin Dealul Spirei, într'o odăiță dintr'o veche casă de mahala. În față o ulicioară strâmtă, în dos o fundătură în care dau ferestrele odăii în care sta Petică. O odaie modestă, cu pereți văruiți, goi de orice amintire, într'un colț un pat, în mijloc o sobă de tinichea, în care pâlpaia focul. Petică scria la o masă de brad — nu e așa? De data asta imita pe Eminescu! Petică, îndrăgostit religios de opera lui, căreia își dăruise viața, dându-și lucid seama de cât de puțin mai are de trăit, punea ordine definitivă în cele tipărite și în manuscrise.

O atmosferă de liniște patriarhală domnea în odaie și afară. Prin ferestrele ce dau în fundătură se vedea cum iarna întinsese pe pardoseaua uliții o plapomă albă. Fulgi mari de zăpadă cădeau greoi, leneși, domol — un pastel de Alecsandri. Vremea învăluia în vată ră-nile și durerile lui Petică.

Am vorbit prietenește, ca de obicei, de una de alta, de-ale noastre, numai de drama ce o trăia Petică, ni-mic.

Ne-am despărțit, apoi, cu simplitatea cu care se

despart doi prieteni cari urmează să se vadă a doua zi. Și nu ne-am mai văzut nici când în această lume.

Eu am plecat într'un oraș de provincie, unde mă asvârlea aventura mea de profesionist al gazetăriei. El a plecat în satul de naștere Bucești, să-și găsească agonia în brațele primitoare și desnădăjduite ale părinților lui.

Nu am mai știut nimic de el, până ce într'o seară de toamnă tristă, un prieten mi-a adus în berăria orașului de provincie, în care îmi făceam o temporară salvare profesională, vestea morții lui Ștefan Petică. Născut în luna Ianuarie anul 1877, el și-a dat sfârșitul în satul Bucești, județul Tutova, la 17 Octombrie anul 1904.

Moartea lui Ștefan Petică a trecut aproape neluată în seamă de ziarele și revistele literare ale vremii. Puțini și-au dat seama de golul ce îl lasă această pierdere, nu numai în literatură, ci chiar în cultura română, date fiind posibilitățile de creație ale tânărului care până la vârsta de 27 ani realizase atâtea lucruri de frumusețe și de preț, prea puțini au resimțit, mai cu seamă, drama ce o conține această ipoteză, nu numai plausibilă, ci certă.

Ștefan Petică a fost un poet, un talentat poet de rafinată sensibilitate, de inspirație vibrantă și avântată, exprimând într'o formă impecabilă, de sugestivă plasti-

citate, un fond de tradiționalism într'o armonioasă formă modernistă.

Ștefan Petică a fost un ziarist de fond și de formă, un artist de talent combativ, judicios și sarcastic în acelaș timp.

Ștefan Petică a scris eseuri, în care, vederi originale, personale, unele cu totul noi, altele în viguros contrast cu banalitatea ideilor curente, conduse de un acut spirit critic, erau sprijinite de argumentul dat de o bogată și variată cultură.

Plecând dela datele, unele similare, ca cele dela care plecase Eminescu, altele personale, Petică, în domeniul politic și social a ajuns pe alte căi, la concluzii identice cu cele stabilite de genialul doctrinar al românismului — ceea ce nu l-a împiedicat pe Ștefan Petică să graviteze mai mult în formalismul artei și literaturii decât în spiritul inspirator, în jurul lui Al. Macedonski, pentru care avea o admirativă simpatie și pentru a cărui personalitate și operă a scris pagini de sincer și frumos entuziasm.

La moarte-i, Ilarie Chendi a scris în „Voința Națională” un foileton însuflețit de cele mai bune intenții de simpatie. Foiletonul este, însă, lipsit de cuvenita comprehensiune. Ilarie Chendi nu putea înțelege, nici personalitatea, nici opera lui Petică, cu toată silința ce și-o da. Și Chendi nu putea înțelege, inițial din pricina plămădelei lui native, apoi din fundamentala deosebire

de formație, nu numai literară, cât și socială, și în ultima analiză din faptul că orizontul criticii lui era închis într'un cerc strâmt de vederi, în care domina nota pătimașe a personalismului. Cu toate astea, trebuie să se ia în seamă frumosul act al lui Ilarie Chendi, mai cu seamă că foiletonul este scris cu mult talent.

La vestea morții, am scris și eu imediat într'un ziar din București un articol în care am pus, tremurând, atât cât am putut din tristețea și admirația mea. De atunci, și până astăzi am risipit prin ziare și reviste multe articole despre prietenul meu, poetul Ștefan Petică. Mai scriu și astăzi încă unul : sunt flori târzii, melancolice crisanteme ale toamnei vieții, resădite pe un mormânt, care închide, nu numai atâta talent, atâta poezie și prietenie, ci și ceva, mult, dintr'o îndepărtată tinerețe, frățește împărțită.

Ningea atât de frumos în ziua când ne-am văzut pentru cea din urmă oară! Atâtea ierni au nins de atunci pe mormântul lui, și desigur, tot atât de frumos cum a fost și sufletul lui. Dar floarea amintirii lui rămâne mai frumoasă din ninsoarea anilor: e o floare care nu moare și care nu se uită.

SCRISOARE DESCHISĂ AMICULUI ȘT. PETICA

*Îți mai aduci aminte, amice mort de mult,
De-al tinereții noastre muzical tumult,
Sburând wagnerian spre astre?
Pe apele albastre
Din ochi-ți mari și triști
Trecea visarea marilor artiști
Ca lebăda lui Lohengrin.
Și Lorelay se îmbăia ca 'n legendarul Rhin.*

*Ale durerii transparențe
Le 'nveșmântai în lungi și negre sdrențe
De nobil spaniol.
Iar când stomacul ți-era gol
Cu mâini de Don Quichotte te-agățai
De-aripa morilor de vânt,
Sburând fantast într'un avânt
Prin nori, prin stele, până 'n Rai.
Tu nu știi ce frumos erai,*

Când te 'ntorceai din vise printre noi,
Purtând în gest mișcări de glorioși eroi,
In ochii, de lumină beți,
Halucinații de mari profesii,
Și 'n versuri, modulate stins în plângeri,
Fiorul harfei instrunate 'n cer de îngeri.

Revăd și-acum

Taverna joasă innecată'n fum.

In cântece, orgii și ciocnet de pahare

Și masa lungă, mare,

Pe care noi zidisem turnul izolării.

Revăd sfârșitul melancolic al serbării,

Când tu, muind un deget în vinul roșu 'nchis,

„Qualis artifex pereo” ai scris.

Pe masa învelită în mucuri de țigări și scrum

O, toate le revăd acum!

Amice mort de mult, amice drag,

Eu te zăresc cum tu m'aștepși pe-al morții prag.

De ant, cu nerăbdare.

Dar voi veni și eu, ca să reluăm eterna noastră colin-
dare

Din fericite și apuse vremi,

Vom rătăci ca doi bohemi

Pe străzile ce-albastrul văzduhului străbat

Și bulevarde ce brăzdează eternitatea în lung și lat.

D. T E L E O R

D. Teleor, care își făcea plimbările zilnic din redacție în redacție, umplând atmosfera cu glumele lui și cu săgețile, uneori muiate într'o ușoară doză de venin, svârlite în dreapta și'n stânga confrăților, așa din simplă distracție, era pe atunci în toiul publicității, reputației și popularității.

Ziarele îi publicau proza și versurile, cronică literară vorbea de cărțile lui, figura lui rubicondă apărea la gazetă; acest scriitor de haz, consacrat humorist, acorda interview-uri serioase, în care rostea sentințe referitoare la talentul și valoarea literară a contemporanilor. În sfârșit, era un scriitor consacrat, luat de-abinelea în serios de presa literară.

În maturitatea vârstei, era un om rotund, durduliu, cu figura rumenă, arsă de soare ca o piersică pârăguită, cu ochii mari căpriei, plini de căldură, cu mustața groasă și părul negru, bogat, bătând în argintiu, un argint viu,

curat, dând fizionomiei un farmec de cochetărie. Pururea plin de vioiciune și veselie, gata la glumă, prompt la ripostă, sfătos, amator de interminabile taifasuri la un păhărel cu vin, mai cu seamă când îl plătea altul.

Peripatetician din fire ca un nomad înăscut — gurile rele spuneau că era de origine faraonică — colindând redacțiile, bătea calea Victoriei, se oprea pe la vitrine și în colțuri unde pălăvrea — desigur despre literatură și... confrăți — cu prieteni și cunoscuți, apoi își lua drumul pentru a poposi la o bodegă

Ipnotizat de frumusețea vre-unei trecătoare — erau atâtea femei, într'adevăr frumoase pe atunci! — o urmărea drumuri lungi dela distanță, sorbind-o cu ochii lacomi, degustând aroma formelor și ritmul sensual al mișcărilor, fără a-și îngădui necuviința de a-i spune o vorbă: îndrăgostit platonice de necunoscutul feminin, aspirând nesățios, dar discret și tăcut, acel „odor di foemina” ce îl exhala fâșâitul dantelelor de mătase ce-l lăsa în urmă trena rochiilor de pe atunci.

Jovial, clocotind de sănătate și voce bună, sorbind viața din plin, simpatizat, apreciat, Teleor era în epoca cea mai fericită a vieții lui, fericire ce a trebuit să o plătească scump în urmă.

Debutase cu versuri în „Literatorul” lui Al. Macedonski, iscăind Dem. Constantinescu-Teleor, fiindcă era de fel din județul Teleorman.

Părăsise pe maestru din pricina nereușitei epigrame

svârlită lui Eminescu, în clipa când geniul lui se prăbușise în balamuc, epigramă ce a deslănțuit dezastrul în care Macedonski s'a sbătut până la moarte

Teleor a cultivat apoi schița — îndeosebi schița humoristică — și nuvela, în care a arătat talentul lui de observator al oamenilor și năravurilor vremii, în deosebi a lumii dela mahala și a mediocrității sociale, povestind cu haz și desemnând figurile cu un reușit spirit caricatural.

În această direcție Teleor a publicat un volum masiv, bogat sub raportul conținutului, intitulat „Scene și Portrete” — o lume pe care Caragiale o explorase cu un talent superior, sintetizând-o în tipuri, dar în tratarea căreia Teleor reușea să aducă totuși o notă personală.

Teleor a scris și o serie de frumoase nuvele, cu un fond de sensibilitate și emoție, cu teme delicate, cu un fard sentimental, unele pline de comunicativă duioșie, altele exhalând un parfum de poezie, între altele „Ramura de liliac”, „Durere”, etc., etc.

Paralel cu această extinsă și variată activitate în proză, D. Teleor continua să cultive floarea aleasă a poeziei. Publicase în ultimul timp un volum intitulat: „Realiste”. Era poezia care a urmat după secătuirea curentului eminescian, curent de imitație servilă fără rost și fără talent, de pastişare a liniei și formei atât de originale, strict personale, a maestrului, în imposibilitate a asimila măcar fondul profund de simțire și transcendent al acestei poezii unice în literatura românească. A urmat o poezie de

romantism ușor, de idilă melancolică deseori cu o pointă în care ironia era butonată cu floarea albastră a sentimentalismului, Heine tăiat cu François Coppée -- poezie în care excelau Traian Demetrescu și Radu D. Rosetti.

În atmosfera și factura acestei poezii, care de altminteri plăcea foarte mult publicului de pe atunci, în deosebi tineretului, Teleor, scria:

*Sărăcie absolută,
N'a mâncat de două zile,
Toată averea e o haină
Și romanele lui Mille.*

*Și, deși e frig în casă
Și nici rază de lumină,
El începe o poezie:
„Vrei tu să te faci regină?”*

Teleor era un om de spirit... cam mahalagesc, de aceea era poreclit „Țața”. Îmi amintesc de o caricatură a lui Jiquide: Teleor era înfățișat ca o mahalagioaică burtoasă într'un camisol de stambă albă cu picățele albastre. Dedesubt scria: „Țața cu picățele”.

Ca orice om de spirit Teleor trebuia să facă epigrame. Unele erau foarte reușite.

Astfel un tânăr și contestat scriitor, al cărui nume terminat în „ici” îi indica originea sârbească, îl tot pisa

pe Teleor, hărțuindu-l cu răutăți prin reviste obscure și efemere, Teleor, indignat, lansă următoarea epigramă:

*Dacă și de azi'nainte.
Ai să-mi mai arunci sudalme.
Dela epigrame blânde
Voi trece direct la palme.*

*Și când palmele vor face
Pe obrazu-ți „lip! lip! lip!”
Ai s'auzi tocmai în Belgrad
Pe strămoși strigând „salip!”*

Epigrama a apărut sub pseudonimul „Nocturn”. După unii autorul ar fi Cincinat Pavelescu. Mie mi-a debitat-o Teleor. Rămâne ca exegeții viitorului să restabilească adevărata paternitate. Eu o reproduc — din memorie, ca toate citatele — pentru savoarea ei spirituală.

Lui I. L. Caragiale, deși prieteni, Teleor îi face următoarea epigramă:

*Iancu Luca Caragiale
Negustor de băutură,
Face și literatură.
Însă... nu face paralel*

Bătrânul academician V. A. Urechia făcea și piese de

teatru. Se zicea că unele din ele erau plagiate după Lope de Vega — Urechia își făcuse studiile la Universitatea din Madrid. Teleor într'o epigramă spune că Urechia, ducându-se în Spania:

*Hidalgii toți îi spun: colega!
Dar prin Madrid el nu mai dă,
De frica lui Lope de Vega.*

Teleor de pe atunci era întruparea sănătății și veseliei. În organismul lui robust se strecurase însă un vierme tainic și viclean. În maturitatea vârstei, în ciuda aparențelor de jovialitate, Teleor avea o manie, manie care îl punea în situații ridicole. Teleor avea fobia microbilor. Nu da mâna cu nimeni! Prietenii făceau haz în fața-i și în lipsa-i de situația în care s'ar găsi Teleor când o femeie i-ar cere mâna!

Când Teleor vroia să intre, în vreuna din redacțiile pe care îi plăcea să le viziteze aproape zilnic, în prealabil aplica o foaie de hârtie imaculată pe clanța ușei. Când trebuia să primească bani dela administrația gazetei, întindea o hârtie albă.

Cu obrăznicia cea fără de cruțare a nesocotitei tinereți mi-am îngăduit într'o bună zi să fac în fața-i o glumă cam sonoră pe tema acestei manii. O bruscă umbră de tristețe trecu pe fața lui Teleor.

— Când vei avea și d-ta vreo treizeci de ani de gaze-

tărie vei vedea în ce hal ai să te găsești, imi spuse Teleor cu zâmbetul sleit pe buze.

Am peste patruzeci de ani de gazetărie! În ce hal mă voi fi gășind? Omului îi e greu, dacă nu chiar imposibil, să-și aplice principiul socratic. Și-apoi, chiar dacă ar exista vreo oglindă a psihicului, omul bătrân nu s'ar putea vedea așa cum e în realitate, fiindcă între chipul lui sufletesc și oglindă s'ar interpune pânza propriilor lui iluzii ori deziluzii.

Cu toată această inofensivă manie, de care de altminteri era conștient, dar incapabil de a se stăpâni, Teleor continua să treacă prin viață cu o surizătoare voie bună, ca o glumă permanentă.

Sunt în viața omului întâmplări mărunte, neînsemnate, ori care par numai așa, și care totuși pot avea pentru ei urmări catastrofale.

O astfel de întâmplare s'a ivit din senin lui Teleor. Teleor era de multă vreme funcționar la ministerul cultelor și instrucției publice, funcție care era temeiul existenței lui de toate zilele.

Un prieten din tinerețe, profesor de liceu, scriitor și el, dar de literatură didactică, ajunge secretar general la ministerul cultelor și instrucției publice, ministru fiind Spiru Haret. Una din întâile măsuri luate de noul secretar general al ministerului instrucției publice este retrogradarea funcționarului Teleor, prietenul bun din tinerețe. Jignit, revoltat pe bună dreptate, fără a se mai

gândi la urmări, Teleor își dă demisia. Cu ce va trăi? Teleor își închipuie că va putea trăi din colaborări cu cronici la gazete, căci ziaristica zilnică, mai cu seamă politică, care singură, era oarecum în măsură a hrăni gazetarul profesionist, știa bine că el nu poate face ce nu făcuse niciodată.

Teleor mai primi o altă lovitură. hotăritoare pentru destinul lui. Soția lui, o profesoară, care punea necesara ordine în viața lui, echilibrându-i bohemismul, muri.

Și astfel Teleor, al cărui temperament de fantezie și mică aventură, fusese disciplinat de orânduirile slujbei și de mâna călăuzitoare a bieteii soții, se văzu absolut liber, singur, de capul lui.

La început, colaborările la ziare au mers, căci Teleor publica în zărele opoziției cronichete în care pișca personalitățile guvernului, îndeosebi pe Spiru Haret. Mai târziu, colaborarea lui Teleor deveni de prisos, aproape indesirabilă; căci încărcă bugetul redacțional.

În asemenea condiții, Teleor începu alunecășul pe povârnișul vieții sociale, prăbușindu-se până la cele din urmă trepte ale bohemiei și sărăciei. Cum căminul lui fusese redus la o singură odăiță, rece, anonimă, lipsită de poezia trecutului și farmecul prezentului, deseori o cameră de hotel de a treia mână, își stabili, vrând, nevrând, domiciliul în cafenelele și bodegele de pe calea Victoriei, în cârciumioarele de pe strada Academiei. Aci îl găseau și-l părăseau orele aperitivelor bucureștene. Cum

Teleor era cunoscut și simpatizat, era cinstit cu câte-o glumă și un pahar, sau cu mai multe, de cei care se perindau prin local. Se perindau serii de bucureșteni mulțumiți, veseli, cari având masa asigurată, veneau să-și incite buna dispoziție și pofta de mâncare. Ei îl invitau pe Teleor, care, în ciuda dezastrului lui, își păstrase cel puțin aparent, obișnuita voce bună și darul glumei.

Când bodega, ori cârciumioara se goleau, Teleor se retrăgea într'un colț, scotea creionul uzat din buzunar și, înșfăcând câteva foi din hârtia de împăchetat, începea să scrie pe file mari, risipind slove mari în rânduri spațiate peste măsura obișnuită, pentru a da impresia volumului și proporției...

Scria o cronică pentru prea puținele gazete — între care „Minerva” — ori pentru revistele editate de apașii presei care se milostiveau să-i plătească colaborarea. Apoi încredința manuscrisul vreunui băiețuș de prăvălie, pe care îl expedia la administrația gazetei. Și Teleor aștepta... Până la sosirea răspunsului mai venea un cunoscut, mai venea un pahar de vin, apoi venea ora aperitivului de seară. Și tragi-comedia vieții se lua d'a capo.

O asemenea existență îi măcinase viața, începând dela exterior, până la atitudinea morală față de lume și oameni. Dezordinea existenței cotidiene se întipărise pe figura-i cu bărbieritul pururea întârziat, cu părul neșesălat — părul lui frumos de odinioară, în care firele de

argint se împleteau cu firele de abanos! — cu veșmintele dărăpănate.

Nu stiu ce fantezie, ce dramatică și ridicolă veleitate de tinerețe, făcură pe Teleor într'o bună zi, poate după o noapte pierdută, să-și cănească părul, bogat încă, ce albise de-a-binele. Cum boiaua era de proastă calitate — Teleor nu-și putea îngădui luxul unei ședințe la un coafor de elită — operația s'a transformat într'o caricatură sinistră: smocuri de păr roșcat se amestecau cu smocuri de păr de un alb îndoelnic. Pe de-asupra, cum boiaua fiind de proastă calitate era și toxică — ochii lui Teleor lăcrimau din belșug; poate era violentarea ultimelor lacrimi din cele tănuite în fundul inimei, în cutele intime jignite și sângerate de viață.

Teleor a murit de o bătrânețe precoce și de sărăcie. A murit la spital. Așa cerea o tradiție înscăunată în literatura noastră, glorios începută cu poetul Dimitrie Bolintineanu, care, deși ministru al cultelor în momentul secularizării averilor mănăstirești, și-a dat obștescul sfârșit pe un pat din spitalul Pantelimon. Tradiție întărită de sfârșitul atâtor poeți morți pe patul spitalului. Tradiție care va dăinui, sigur, cât vor fi poeți pe această planetă. Odată cu moartea lui, însă, i-a murit și scrisul, și amintirea și numele. Și e păcat... și e nedrept!

D. Teleor a scris cu talent multe pagini frumoase. In ele a răs cu spirit și a plâns cu un comunicativ dar de induioșare.

A R C H I B A L D

Sub pseudonimul humoristului Archibald — un autentic humourist în scrisul românesc — evolua discret în circulația de toate zilele un om distins ca atitudine și înfățișare, numit simplu Gh. Rădulescu, vechiu gazetar, căruia intîmii îi ziceau „Nea Ghiță”, deși formula mahalagească de intimitate nu se potrivea cătuși de puțin cu firea și modul lui de a fi. Ii spuneau așa, instinctiv, fiindcă formula tradițională exprima sentimentul unei calde și apropiate prietenii, dusă până la rudenia sufletească, nuanțată de respectul cuvenit unuia mai mare, fie sub raportul vârstei, fie sub acela al ierarhiei intelectuale ori sociale.

Și eu, ca mai mic din toate punctele de vedere față de el, îi spuneam tot „Nea Ghiță” și el îmi răspundea cu un zâmbet, care îi flutura pururea pe buze și în ochi, fin, scânteetor. Zâmbetul acesta desvăluia, involuntar, ca o scăpărare fugitivă, inteligența lui nativă, permanentă în atmosfera bonomiei ce-i învăluia figura, cochet îngrijită

— roză și albă — până la bătrânețe, până la moarte.

Ziaristul acesta, care în cursul unei lungi cariere a scrisului niciodată nu a iscălit cu numele lui, și nu din lașitate, ori banală modestie, ci dintr'o pornire de aristocrație intelectuală, a fost unul din pușinii autentici humorisți ai generației lui, ai epocii lui, am putea spune, fără exagerare, ai literaturii românești, fiindcă, pe deoparte, el, prin talentul, stilul și factura prozei lui a intrat din cotidianul și efemerul scrisului gazetăresc, în permanentul pe care îl constituie literatura, arta, iar pe de alta fiindcă literatura românească numără foarte pușini adevărați humorisți.

La noi s'a făcut și dăinuește o confuzie, o regretabilă eroare: se confundă caraghiozlaşul cu humorul. Scriitorii, îndeosebi simplii și trecătorii cronicari de gazetă, cari au speculat comicul, bufoneria, au fost calificați humorisți. Ei însiși s'au socotit atare. Revistele de răs vulgar, chiar de pornografie și obscenitate, s'au intitulat „reviste humoristice” deși unele din ele, în loc să treacă la nemurirea genului pe care îl uzurpau, au ajuns la parchet.

Desigur, Românul e un popor glumeț prin firea lui. A creat și cultivat gluma spirituală. Dar gluma e una, și humorul e alta — e altceva. Nici ironia, atât de fină și tăioasă a Francezului, nici farsa și explozia de răs a meridionalului nu e humor. Humour-ul, după cum indică însuși numele — este o creațiune specific engleză, gen li-

terar adecuat stării și funcțiunii de spirit a britanicului.

Departate de a fi comic, humour-ul este un gen literar foarte serios, de observare și notare a moravurilor, de disecare psihologică. Citind o pagină clasică de humour, nimeni nu pufnește de râs. Humour-ul e gluma Englezului. Conținut, rigid, disprețuind, și în fond, și în afectarea supra-aristocrației insulare, exploziile râsului și hazului, farsa suculentă a meridionalului.

Latin prin plămădeala ereditară și istorică, apoi prin formația culturală, Românul excelează în glumă, nu însă în humour. Scriitorii vechi, autentici humorști, se pot număra pe degete: Ion Slavici în „Budulea Taichi”, Ioan Creangă în „Moș Nichifor Coțcaru”, Calistrat Hogaș, care în bogăția talentului lui, brodează armonios, lângă o pagină de culoare descriptivă și poezie, o filă de humor viu.

Modestului ziarist care se ascundea cu o cochetărie aristocratică sub pseudonimul Archibald, „Nea Ghiță” al nostru, i se cuvine locul de cinste între acești puțini veridici humorști ai literaturii române.

Dealtminteri, însăși adoptarea unui pseudonim de origine britanică, arată că „Nea Ghiță” își da seama de cuprinsul și caracterul genului literar pe care îl cultiva în grădinița lui de pe malul Dâmboviței.

Gh. Rădulescu, deși era un om foarte cunoscut în cer-

curile ziaristice și politice, mai puțin în rândurile tinerilor scriitori ai vremii, deși cunoscut în lumea văzută a Capitalei, era de o discreție dusă până la mister. Nu vorbea niciodată nimic despre el, ci despre alții, și vorbea copios, cu sare și piper. Discret, începând cu manifestarea vestimentară, până la înfățișarea morală. Ingrijit, curat, de o eleganță reală, dar voit, abia sensibil, purta întotdeauna un sacou bleu-marin închis; o cravată fină, de un lux tănuit, și un baston frumos îi completau toaleta. Pururea proaspăt ras, cu figura roză învăluită într'un strat abia perceptibil de pudră.

Un bătrâior verde, cochet cu el însuși și cu lumea.

Nimeni nu știa, însă, de unde vine, când s'a născut, care i-a fost formația morală și profesională până la afirmarea în publicistică. Deși prieten cu el, nu știam că s'a născut în Giurgiu, orașul meu natal. Nici concetățenii mei nu știau asta. După moartea-i, am aflat dintr'o succintă și pitorească biografie publicată de un nepot al lui, că „Nea Ghiță” își petrecuse copilăria cu mulți ani înaintea mea, pe aceeași stradă cu mine, purtând trivialul nume strada Oinacului. Mai târziu, tot după moartea lui, am aflat că tatăl acestui om de rasă spirituală se îndeletnicise cu prozaica meserie de tăbăcar.

Nimeni nu știa la ce școală fusese, ce studii făcuse. Cu siguranță că nu avea nici bacalaureatul. Nici cultură generală și nici cultură literară apreciabilă nu avea. Citise foarte puțin în viața lui. Nefiind autodidact, nu

era un semi-doct. Avea în schimb o vie inteligență nativă, care împlinea toate lipsurile. Se născuse inteligent, era un om esențial inteligent.

André Maurois definește pe Iacob I, regele Angliei: „era un intelectual: nu era un inteligent”. Lui Archibald i se poate aplica inversată definiția: era un inteligent, nu era un intelectual.

Cu această inteligență Archibald izbutea să facă față cerințelor profesionale, impunându-se ca un ziarist de prima categorie, scrisului literar, unde s'a așezat în rândul pușinilor humouriști din literatura noastră și lumei intelectuale și politice superioare. Era prieten bun și apreciat de Caragiale. S'ar putea obiecta: Caragiale era prieten și cu oameni inferiori lui, atât sub raportul intelectual cât și social, din pasiunea de a observa și studia omul, pentru a face din el material de creațiune literară. Prietenia lui Caragiale pentru Archibald, însă, era de o cu totul altă natură, era cordială, fiindcă prin anumite laturi sufletești se asemănavu. Apoi amândoi erau oameni de spirit. Archibald a făcut lui Caragiale — post mortem — un portret admirabil de perspicacitate și analiză a mecanismului lui creator, de ținută literară, așa cum Caragiale a făcut bunului lui prieten Eminescu, tot post mortem.

Ce voiți: ne aducem aminte de bunii noștri prieteni după ce au murit! Dar Archibald era prieten bun cu Anghel Demetriescu, acest erudit de cultură universală,

spirit esențial aristocratic, având groază de vulg, pe ai cărui reprezentanți îi numea cu dispreț „budalale”. În felul lui de a gândi și privi lumea, de a se purta și vorbi, acest om puțin știutor de carte avea anumite asemănări spirituale și cu Anghel Demetrescu, planând în regiunile superioare ale culturii.

Ziarist de profesie, Archibald nu a trecut dela ziar la ziar, dela partid la partid, ci a fost și a rămas ziarist de partid, ziaristul prin excelență al partidului conservator — ca și Eminescu, bine înțeles pe un alt plan și în altă măsură.

Acest băiat de tăbăcar a fost un slujitor convins și devotat al cauzei conservatoare în România, cum a fost și Anghel Demetrescu, iarăși, bine înțeles pe un alt plan și în altă măsură, care era băiatul unui boiangiu din Alexandria, nu cea clasică și rafinată, unde și boiangiilor puteau fi artiști și esteți. Louis Veuillot, susținătorul cel mai strălucit și pasionat al cauzei conservatoare din Franța era băiatul unui dogar. Eduard Drumont, slujitorul de mare talent al aceleiași cauze, era feciorul unui țaran.

În ziarul *Epoca*, din vremurile de glorie când o inspira și supraveghia Nicolae Filipescu, Archibald publica zilnic, în afară de articolul militant politic, o cronicetă de un sfert de coloană, apărută în pagina I a gazetei, iscălită „Ywan” — afinitățile cu humorul britanic dictau această bizară ortografiere a unui comun nume sla-

vo-românesc. Erau rânduri condensate și suculente de spirit, brodat pe observația justă a faptelor și oamenilor zilei, fără a forța nota glumei, ceea ce nu intra nici în temperamentul, nici în felul lui firesc de a scrie. Archibald ducea cu el rubrica la toate ziarele pe unde trecea — bine înțeles, toate ziare conservatoare.

Archibald a publicat și în ziarele democratice „Adevărul” și „Dimineața” — cu toată contradicția de doctrină și atitudine, el biciuind usturător internaționalismul, demagogia și semitismul — dar bucăți de pur humor, pagini de literatură aleasă prin fondul și forma lor, cu totul în afară de politicul cotidian. A publicat acolo, fiindcă nu găsea un alt ziar care să-i dea cuvenita găzduire, cele mai frumoase pagini ale lui, acele impresii de călătorie „Note de om necăjit” — căci Archibald era un om necăjit, și nu din pricina propriilor lui nevoi economice și sociale, de care cu discreția lui fundamentală nu pomenea niciodată, ci de micimea și prostia semenilor. Lui Archibald îi plăceau călătoriile în străinătate. Ceea ce îl atrăgea și ispitea acolo, nu era cultura, arta, muzeele — se ducea, însă pe la teatre, fiindcă marionetele scenei, îl amuzau ca și oamenii — ci omul, din tren, din birt, de pe stradă cu tragi-comedia lui. Avea din Balzac — pe care îl cunoștea mai mult din auzite, decât din citite — pasiunea observației oamenilor și faptelor omenești. Această pasiune nu avea, însă, la el proporțiile și anvergura balzaciană. Ca și pe micii maștri

flamanzi îl reținea amănuntul, faptele mărunte și mici, dar semnificative, figurile și tipurile pierdute în mulțime.

Archibald știa și putea să înalțe aceste neînsemnate. În aparență, fragmente de viață — și totuși picături de rouă reflectând un întreg orizont uman — într'o ierarhie a scrisului, dându-le o valoare pe care nu o au îndeobște decât faptele mari, excepționale, manifestările eroice. Cu un instinct sigur de artist, acest om cu totul străin de umanități, da observațiilor lui de pașnic și anonim călător, prin tactul și măsura în care erau condensate, și totuși transparente, o formă de clasică simplitate și eleganță, în care spiritul strălucea ca diamantul în gestul unei mâini aristocratice.

Reîntors în țară, Archibald își relua câmpul de observație, într'o cu totul altă lume. Il interesa, bine înțeles ca artist, lumea mahalalei, pe care a sintetizat-o în „Nea Ghiță” — simplă potrivire de nume, fără a avea nimic comun cu făptura lui psihologică și socială. „Nea Ghiță” al lui Archibald nu e mahalagiul caraghios al lui Caragiale, nici mahalagiul de poezie patriarhală al lui Delavrancea. E omul simplu, și de luciditatea observației, de duh și mai cu seamă de sănătos bun simț.

Imi amintesc de un magistral portret de observație psihologică și socială al lui Archibald, „Licheaua”, un portret vrednic — mutatis mutandis — de a figura în galeria de portrete a unui Labruyere ori Saint-Simon.

CARICATURISTUL JIQUIDE - TATAȚAL

Mica Alceu

Debutând în viața Capitalei, aveam o curiozitate caracteristică, semnificativă pentru psihologia adolescenței mele. Această curiozitate se fixa interogativă, cerând lămuriri asupra aparițiilor umane, ce se desprindeau din monotonia și uniformitatea, din banalul trecătorilor, fie printr'o figură deosebită, impresionantă prin ea însăși, fie prin linia și înfățișarea siluetei, fie chiar prin originalitatea vestimentară. Curiozitatea mea, pornită parcă din instinct, era sigură că o asemenea apariție poartă un nume cunoscut în catalogul celebrităților bucureștene, ascunde și desvăluie în același timp, prin nota ei distinctă, un scriitor, un artist, o personalitate.

Și acest misterios instinct nu m'a înșelat mai niciodată.

Intr'o minunată după amiază de toamnă — erau atât de frumoase zilele de toamnă ale Bucureștilor de pe atunci! delicată somptuozitate de mătase aurie și subtilă

melancolie — colindând pe calea Victoriei cu un coleg mai experimentat în ale vieții bucureștene, sunt surprins de-o apariție de exotică originalitate.

Un domn, îmbrăcat sobru — veston negru, pantaloni negri — și totuși, cu o eleganță ostentativă în simplitate, prin noutatea-i. Figura încadrată cu plete castanii, era accentuată prin linia aquilină a nasului. Paloarea mată a figurii se afirma pe tonalitatea neagră a vestmântului. Purta un joben cu bordurile mari, plate și lavalieră de mătase neagră. Era o vedenie de artă desprinsă din feeria desenurilor lui Steinlein, Guerot și Villette, evocând bohema de lux din Montmartre, așa cum le văzusem în ziarele și revistele pariziene din acea vreme.

— Cine e? am întrebat cu o curiozitate de încântare, pe tovarășul meu, care mă iniția în culisele și tainele vieții bucureștene.

— Jiquide!

Numele lui îmi deslegă deodată, revelator, misterul acestei enigmatice apariții în tonalitatea obișnuită de pe calea Victoriei.

Jiquide era una din cele mai cunoscute figuri în lumea bucureșteană, în presă, în artă, numele lui circulând în toate ziarele și publicațiile vremii, pe care le alimenta cu desenele lui, ca un fel de monopol, datorit, atât talentului lui, cât și faptului că era cel dintâiu și singurul desenator humorist — „caricaturist” cum se spunea exclusiv pe atunci. Desenele lui alimentau din

belșug cu verva lor cronica politică și cronica fantezistă, ziarele, revistele, calendarele și cărțile care aveau nevoie de ilustrații: caricaturile lui figurau în vitrinele librăriilor de pe Calea Victoriei, circulau din mână în mână, făcând deliciul nu numai al cunoscătorilor, ci și al celor cari voiau să se amuze acasă, pe propria lor socoteală, fiind ilustrați de Jiquide, alții pe socoteala semenului pe care îl ironiza creionul caricaturistului.

Jiquide adoptase această originală, fantezistă exhibiție a făpturii lui din Parisul în care își încercase norocul de artist. Pentru a izbuti, însă, în Parisul, care atrage ca un irezistibil magnet, cu fascinația lui de glorie, himele și ambițiile întregii planete de poezie și artă, se cere nu numai talent și putere de luptă și muncă, ci și răbdare, darul așteptării unei problematice consacrări.

Această răbdare și virtutea așteptării trebuie să aibă la temelie o personală rezistență financiară. Ce ar fi putut face în Parisul în care suflul de gândire, artă, ambiție și vanitate a întregului univers își trimite cavalerii visului și ai aventuri, doamna contesă de Noailles, cu toată frumusețea de natură elină a poeziei ei, cu tot strălucitul ei talent, clasificat în acel uriaș și crâncen vâl-mășag al luptei, fără bani și fără nume, mai precis numele soțului ei de istorică aristocrație, cu impunătoare relații în lumea pariziană?

Cine se duce să cucerească gloria în Paris, cu punga goală, e sortit mai dinainte să piardă lupta, să-și piardă

chiar viața, dacă nu arê prudența să se întoarcă la timp la căminul părăsit cu atâta ușurință. Jiquide a avut această prudență.

La Paris a publicat în câteva reviste săptămânale, în-deosebi în reviste humoristice, câteva deseneuri, înfățișând tipuri pitorești din București, între altele, capete de țigani și țigănci, de vânătoare, de flori, etc.

Cu asta nu se poate trăi la Paris, în așteptarea capricioasei Fortune, care să aducă în mâinile sculpturale laurii gloriei.

Cu finețea și subtilitatea de spirit a Elinului, Jiquide după o scurtă și dezamăgitoare experiență, și-a dat seama de situație, a avut inteligența de a nu stăruii într'o încăpățănare zadarnică și dramatică și, cumișit, s'a întors la căminul în care îl așteptau simpatiile, prețuirea și asigurarea pâinei zilnice.

Proeminentă, reputația lui Jiquide era în genul caricaturii cotidiene, deși picta cu talent și delicată frumusețe în ulei; dar cine să cumpere pe atunci tablouri? Singurele tablouri care se vindeau erau acele de poetică feerie, de vis și basm în culori, de halucinație a luminii, improvizate în clipe de divină inspirație și rustic extaz panteist de marele Grigorescu, și nu fiindcă amatorii s'ar fi împărțit din serafica lor frumusețe, ci dintr'un frumos, dar enigmatic snobism.

Frumosul talent, arta minunată a lui Luchian a tre-

buit să fie relevată publicului, mai cu seamă distinșilor amatori, de cumplita boală, care l-a așternut pe patul jalnic al spitalului Pantelimon.

Jiquide expunea din când în când, tablouri în ulei pe la vitrinele marilor magazine de pe calea Victoriei — care în mizeria artelor plastice de pe atunci, serveau ca loc de expoziție. Îmi amintesc că a avut și o expoziție la Ateneul Român. Erau acolo lucruri frumoase în ulei, mai cu seamă unele peisaje familiare pline de sensibilitate și frăgezime, ceea ce pentru cei cari cunosc superficial, sumar, sufletul unui adevărat artist, care închide în el variații și complexuri, ar părea distonant în funcțiunea artistică a unui caricaturist. Expoziția a avut succes, și moral, și material.

Pentru public însă, Jiquide, pictor de artă superioară, abordând uleiul, și nu schița creionului săltăreț și fugar, părea un intermezzo, un refugiu de odihnă, dilettantism, iar această expoziție un simplu incident. Pentru acest public, Jiquide nu era decât un „caricaturist”. Nici nu-i era îngăduit să fie altceva.

Sunt reputații laterale, create fie de necesitățile de viață socială a artistului, fie de capriciile publicului, care înăbușe adevărata viață, vitala putere de creație a artistului. Sunt convins, că dacă Jiquide ar fi avut posibilitățile exterioare de realegere a adevăratelor lui potențialități de artist, ar fi creat lucrări de seamă în formele superioare ale artei plastice.

Pictorul născut care a fost Jiquide — a cărui figură de bohem de lux, de „rapin” parisian, am evocat-o silit de imperioasele nevoi ale vieții, în raport cu gusturile și cerințele publicului, a trebuit să cultive aproape exclusiv caricatura, lăsând într’o semi-umbră tânjitoare penelul și paleta, care ar fi putut reflecta orizonturi de artă superioară.

Mai toate temele caricaturilor lui Jiquide — cele mai multe schițe de portret, foarte rar scene și compoziții — sunt luate din lumea politică, și nu fiindcă Jiquide ar fi avut o predilecție pentru această lume, ci fiindcă tipul caricaturizat era indicat a fi și cumpărătorul.

Modul lui de a concepe și realiza caricatura era simplu, inofensiv, ajuns prin repetare aproape o manieră. Jiquide făcea un cap mare, în raport cu un trup liliputian, — concepție practică, care, de altminteri era în curs, la modă și în publicațiile și albumele franceze, unde odinioară se afirmase verva psihologică și satirică a unui Daumièr, creind tipuri umane și sociale, reapărând

apoi sub amarnicul creion stilet, muiat în vitriol și sânge, al unui Forain. Cum însă portretul caricaturizat era destinat însuși modelului, care trebuia să fie și cumpărătorul, Jiquide nu-și putea îngădui luxul fanteziei humoristice, al vervei satirice și mai cu seamă ofensiva șarjei trăsăturilor chipului, căci susceptibilitatea modelului ar fi fost ofuscată și, deci, cumpărătorul pierdut. Jiquide trebuia să facă un cap fotografic, așezat pe un trup minuscul. Deci, în acest subaltern compartiment al artei, în care Jiquide se vedea osândit să activeze, talentul lui nu avea puțința să dea frâu liber fanteziei lui de interpretare spirituală, de aprofundare psihologică. Era în situația pictorului, obligat să facă un portret în care totul e frumos, dela figură până la bust, chiar dacă modelul nu corespundea suveranelor orânduiri ale estetei.

Totuși aceste caricaturi ale lui Jiquide s'au bucurat de succes, consacrându-l ca pe un mare caricaturist, caricaturistul prin excelență — de altminteri, pe acea vreme, era nu numai întâiul, ci și singurul reprezentant al genului.

Jiquide a publicat câteva albume, cuprinzând caricaturi în acest gen de humor benevol, între care: *Profiluri parlamentare*, *Ziariști*, *După natură*, *Facultatea de medicină*, etc.

Jiquide a mai desenat caricatural — așa cum înțelegea și practica el caricatura — o frescă a figurilor mar-

cante, caracteristice, ori pur și simplu pitorești și populare ale epocii, intitulată: *O sută tipuri*. Dintre aceste tipuri de oameni serioși, respectați, chiar venerabili, nu lipseau nici banditul Licinski, nici caraghiosul Cișmiگیului, Nicu Meș, vânzându-și singur opera literară. „Revista Română” care apărea sub direcția lui Hașdeu, publicând anecdotele populare ale lui Theodor Speranția, a avut ingenioasa idee de a însărcina pe Jiquide cu ilustrarea textului anecdotelor. A fost un prilej fericit pentru Jiquide, stăpân de data asta și liber al propriei lui inspirații; svârbind zalele convenționalului, a putut reda frâu liber fanteziei lui humoristice, să afirme darul lui de observare, și fizică și psihologică, să șarjeze în voce. A putut face scene și compoziții caricaturale — de veridic humor. Ne-a dat o serie de „tipuri” nu numai cu numele, ca în plachetele și afișele precedente, ci în adevăratul înțeles al cuvântului, adică exemplare caracteristice și sintetice de umanitate, plămădite din viața noastră authtonă.

Desenurile lui de popi burtoși, cu năsul borcănat, evrei cu surâsul pișicher și viclean între zulufi, grecotei cu nasul coroiat sub ochii plini de șiretenie, turci, țărani naivi și blajini, nu mai sunt simple și trecătoare vedenii artificiale, ci individualități reprezentative.

De asemeni, ilustrațiile cărții lui V. A. Urechia „Cum era odinioară”, prin puterea lor de justă evocare prin prisma humorului, sunt pagini de adevărată caricatură.

Dar Jiquide era osândit de necruțătoarele imperative ale vieții cotidiene, să lucreze caricatura omului politic, mângâindu-i înfățișarea, așa cum un poet, e condamnat, de aceleași imperative, să facă gazetărie, și încă politică.

Pe la sfârșitul verii anului 1899 aflu din ziare că Jiquide e bolnav, serios bolnav, și internat în spitalul Colțea — pe atunci spitalele noastre, datorită milosteniei și darurilor generoase ale vechii noastre boerimi, atât de calomniată, oferea azil și îngrijire medicală de pomană nevoiașilor și infranților vieții.

Prietenul meu, și al lui Jiquide, Aurel Eliad — mort și el nu de mult — frumosul bariton, care avusese succese uluitoare, atât prin farmecul lui fizic, cât și prin magia orfeică a vocii, în opera „De-ași fi rege”, îmi spuse că l-a vizitat la spital, că Jiquide e greu bolnav. Mai mult, că e pierdut: murea de tuberculoză la laringe. Totuși, îmi spunea Aurel Eliad, Jiquide era vioiu, vesel: ferm convins că în curând se va face bine, plănuia să se ducă la Nisa, construind visuri strălucite de viață. Eternul iluzionism optimist al agoniei tuberculoșilor. Nu mai târziu decât a doua zi, Jiquide își dete sfârșitul: avea 35 de ani.

M'am dus cu Ștefan Petică la biserica Manea Brutaru de pe Calea Griviței, unde erau depuse rămășițele pă-

măntești ale lui Jiquide. Aci, prea puțini din prietenii și admiratorii artistului, care cu creionul lui, când spiritual, când fermecător, ca un zâmbet amical, dăruise atâtea ceasuri de desfătare și bucurie publicului. Printre acești prieteni erau baritonul Aurel Eliad, pictorul Vermont, Al. Bogdan-Pitești, caricaturistul N. S. Petrescu și câțiva străini de lumea noastră. Cum stam în așteptare, în ceardacul bisericei, deodată apare Caragiale: înalt, subțire, de elegantă și rece frumusețe intelectuală, privind de sus lumea, prin ochelarii cari măreau, în fața-i, mai mult decât propriile lui proporții, decât lucrurile și fapăturile din afară, se îndreptă spre noi, și strângându-i întâi mâna lui N. S. Petrescu-Găină îi spune:

— Bine că ai venit tu !

N. S. Petrescu-Găină era socotit și de Caragiale, ca de toată lumea, singurul urmaș în caricatură al lui Jiquide.

Și dricul a pornit pe calea Griviței, îndreptându-se spre cimitirul Sfânta Vineri. Un dric modest, cu cosciugul acoperit de flori naturale, urmat de o mână de oameni, în frunte cu I. I. Caragiale. Nici un reprezentant al oficialității, nici măcar din partea școalei de Belle-Arte. Și-am întins drum lung până la cimitirul unde se odihnesc deapururi cei dela periferia Capitalei și cei dela periferia vieții sociale.

Era o zi de început de toamnă de o frumusețe languidă — „dureros de dulce” — de frumusețea ideală a figu-

rilor tecioarelor, stingându-se în agonia lentă și resemnată a tuberculozei. Când am intrat pe poarta cimitirului, intra cu noi și melancolia amurgului. Crucile, mormintele în clipa și atmosfera îndoielnică a înserării luau înfățișări fantastice. A fost o înmormântare discretă, de tăcere profundă, intensă, de concentrare lăuntrică. Nici un discurs. Au vorbit, cu elocvența veșniciei, bolovanii cari se rostogoleau pe cosciug, deșteptând ecouri sonore de dincolo de viață, de dincolo de moarte.

O seară transparentă ca un vis de început de lume, o seară de albastră poezie făcea din Capitală, prin perspectiva depărtării, o halucinare feerică. Părea că această seară de basm se lasă peste o lume care nu știe ce e suferința și înfrângerea, peste o lume în care nu moare nici un bei, nici un artist, nici un om. O asemenea seară de iluzionism și magie se lăsa ca o supremă, ca o tardivă dar cuvenită mângâiere peste întâiul somn al lui Jiquide în mormânt. Natura și moartea fac pomana unor conso-lări de care omul nu e capabil.

N. S. PETRESCU-GĂINĂ

N. S. Petrescu, zis Nae Găină — și se va vedea pentru ce — moștenitorul și continuatorul lui Jiquide în caricatură, era tipul perfect al bohemului: trăind fără nici o grijă, nu numai a zilei de mâine, ci chiar a zilei de azi, așa cum trăiesc crinii câmpului, mai frumoși în vestmântul lor, decât Solomon în luxul lui asiatic — Găină era întotdeauna bine îmbrăcat, chiar elegant — așa cum trăiesc păsările cerului în parabola evanghelică.

Venise din Craiova, unde nu își sfârșise liceul, și nu pentru a-și continua studiile — care nu îl interesau cătuși de puțin — ci pentru a cuceri gloria de artist, care ispitește, din depărtarea Capitalei, ca cel mai fantastic și miraculos miraj, fără a lăsa întrevederea dramei, toată adolescența de visare, sensibilitate și idealism a provinciei. Picase în cafeneaua Fialcovschi, — acum e palatul Adria, — unde bohema intelectuală și artistică se amesteca cu ultima rămășiță a unei adevărate boeriri, păstrându-și nobleța de atitudine în scăpătarea ei socială.

Venise în București ispitit de gloria ce își închipuia că o poate da genul caricaturii. Nu trecuse nici pe la Școala de Belle-Arte, nici prin atelierul vreunui pictor; singurele lui noțiuni de desen erau cele ce le putuse căpăta de la vreun vag și platonice profesor de desen și caligrafie de liceu de provincie. Din desenele ce ni le arăta, se evidenția un temperament, era adevărată vocație pentru caricatură. Ele isvorau dintr'o observație directă, cotidiană. Figurile creionate, speculate sub raportul artistic, erau luate din mijlocul lumii în care se învârtea: artiști, scriitori, bohemi, pe când Jiquide își exercita creionul în lumea politică. Ceea ce făcea Găină, cu toată lipsa lui de experiență tehnică, era adevărată caricatură, autentic humor în desen. Observa bine figura, care îi servea ca obiectiv, îi descoperea perspicace defectul caricaturistic, care scăpa din vedere celor mai mulți, îl accentua, păstrând proporțiile, ferindu-se de exagerarea bufă, și caricatura era gata, reușită, plină de adevăr, fiindcă era afirmarea satirică a individualității. Cum, la început Găină nu stăpânea decât rudimentar meșteșugul desenului, caricatura se mărginea la cap, un cap caracterizat de relief și accent humoristic. Când caricatura avea nevoie și de trup, Găină cerea ajutorul vreunui pictor experimentat — la început Vermont, apoi Murnu — care i-l da cu dragă inimă.

Aceste capete executate de Găină au făcut senzație, au făcut chiar epocă pe vremea lor. Una din cele mai reu-

șite caricaturi a fost aceea a lui D. Stăncescu. Nimeni nu mai știe astăzi nimic de acest domn, intrat de mult în Rai, ca simplu cu duhul; pe vremea aceea răposatul întru Domnul era un personaj omnipotent în lumea artelor. Călcăse cu dreptul în viață. La concursul unei burse pentru studiile de belle-arte la Paris s'au prezentat doi candidați: unul, care trebuia să fie marele nostru pictor Grigorescu, și altul, numitul D. Stăncescu. Comisia, cu instinctul ei în ale artelor, a acordat bursa acestui Stăncescu. Acești bursieri trebuiau să execute o copie după vreun tablou celebru din galeriile din străinătate, pentru ca aceste copii să constituie sâmburele unui viitor muzeu de arte plastice. Stăncescu și-a împlinit datoria magnific: a trimis o copie după statuia Venus de Millo... o copie care se mai păstrează și astăzi la Ateneul Român, desigur ca un document al spiritului de artă ce domnea pe atunci în țara noastră. Această ispravă a deschis, însă, sus-numitului o fructuoasă carieră. A fost numit director al Școlii de Belle-Arte, funcțiune creată și împlinită până la moarte de marele nostru pictor Theodor Aman. Competența acestui Stăncescu nu se putea limita, însă, numai la Belle-Arte. Omnipotența lui s'a extins la arta dramatică. A fost o viață întreagă sub-director al Teatrului Național, căci cel care nominal era director, boer din spița domnească a Cantacuzinilor, nu era decât un prestigios decor.

Figura acestui important Stăncescu se preta, se impu-

nea chiar caricaturii. Era o caricatură ambulantă. Un cap mare, — o adevărată căpățână — cu fruntea îngustă, cu păr bogat și creș, caricaturizând pletele romantice. O mustață subțire, răsucită, și un barbișon comic încadrând niște buze groase, răsfrânte în afară. Trupul era demn de căpățână. Scurt, gros, cu burta într'o voluminoasă circumferință. Ca și când apariția caricaturală nu era suficientă, prin ceea ce îi dase natura, — ea se extindea și la gustul personal al omului, la exhibiția vestimentară.

Stăncescu cu spiritul lui progresiv, rămăsese în costumul unui parizian de pe vremurile lui Napoleon III. Purta un joben cenușiu, de mari dimensiuni, cu apreciable circumferință a fundului turtit, cu bordurile largi, răsucite în interior. Mai purta o impunătoare redingotă cenușie, ce, prelinsă pe respectabila-i burtă, se desfăcea la talie, în două largi fășii, fâlfâind în mers. Stăncescu își completa ilarianta apariție până în ultimul amănunt.

Pe vreme de soare, ori ploaie, de senin, ori de furtună, de vară, ori de iarnă, Stăncescu purta pururea o voluminoasă umbrelă: umbrela aceea făcea una cu jobenul, cu căpățâna și burta lui Stăncescu. Pe deasupra actorii, pe care îi teroriza cu capriciile lui de despot al incompetenței, îi daseră porecla „Stăncioacă” ce se încadra de minune în ridicolul fizionomiei lui fizice și morale: el a schimbat porecla în renume.

Găină l-a prins într'o caricatură admirabilă de adevăr și humor. Caricatura aceasta a avut un mare succes. Ex-

pusă la vitrinele librăriilor de pe Calea Victoriei — care serveau și de expoziție pictorilor de pe vremuri — a făcut deliciul trecătorilor. Reprodușă în ziare, făcea regala cititorilor.

„Stăncioacă”, susceptibil ca toți proștii cari nu știu de glumă, era furios. Furia lui a culminat și s'a manifestat public într'o zi în proporții homerice. Și, iată cum.

Artiștii plastici ai tinerei generații de pe atunci — mai târziu întemeetorii societății „Tinerimea Artistică” — nemulțumiți de modul cum juriul a procedat în alcătuirea expoziției „Salonului Oficial”, au organizat o expoziție, într'o locuință din față, luând simbolicul nume „Ileana”.

Acolo, printre pânzele lui Luchian, Petrașcu, Artachino, Loghi, Basarab etc., figurau numeroase caricaturi ale acestui Stăncioacă, executate fel și chipuri de verva drăcească a lui Găină. Într'o bună dimineață pe când pictorii tinerei generații erau în toi în sala expoziției, deci și Găină, Stăncioacă, făcându-și o insolită și insolentă apariție, se repede cu o furie comică cu umbrela în caricaturile lui Găină, sfâșiindu-le talmeș-balmeș pe toate.

În timpul acesta Găină, care privea, râzând cu satisfacție în fața operei devastatoare a lui Stăncioacă, exclamă:

— Rupe-le! Rupe-le, Stăncioacă! Tot tu ai să le plătești!

Găină făcuse o afacere bună! Stăncioacă a trebuit să

le plătească pe toate... cu bani peșin, cu bani grei...

De ce i se zicea caricaturistului N. S. Petrescu — nu știu de ce ținea cu o îndârjire de neînfrânt la specificarea cu acest S a iscăliturii, nu însă pe desemn — de ce i se zicea Găină, poreclă ce îi servea de nume în cercul prietenilor: toți îi ziceau pur și simplu Găină, și nimeni — bineînțeles dintre prieteni, căci alții o păteau cu el — nu-i spunea Petrescu.

Intr'o seară, în casa unei amfitrion amator și diletant de artă și literatură, se găsea printre mosafiri un tânăr intelectual, Sergiu Cujbă, basarabean de origine, fost socialist, mort acum câțiva ani într'un înalt post cooperativ. La un moment dat, Sergiu Cujbă ieși afară, nu cam știu pentru ce. În lipsa-i, caricaturistul N. S. Petrescu — din cuvenitul respect pentru memoria lui păstrez și eu acest ritual S — spune, zâmbind cu malițiozitatea care nu i se deslipea nici odată de pe buze.

— Ați băgat de seamă, ca Sergiu Cujbă ăsta are un cap de găină?

Intr'adevăr, capul lui Sergiu Cujbă cam aducea a găină, dar porecla prin ricochet a sărit în capul caricaturistului, care nu avea nimic galinaceu, rămânând acolo până la moartea titularului.

De atunci, pēntru toată lumea domnul N. S. Petrescu, care ținea până la paroxysm să fie tratat cu toată cuviința,

cu respect, nu mai era decât Găină. Omul acesta, care nu numai cu creionul, ci și cu vorba își bătea joc de toți și de toate, nu înghițea gluma, nu tolera mai cu seamă să fie luat peste picior. Riposta prompt, și dacă nu întotdeauna cu succes, mai întotdeauna cu exces. Când cmeva, care nu-i era intim, nedându-și seama de catastrofa importanță a faptului, îi zicea Găină, riposta era o injură, cel puțin una. Amicul lui de toate zilele, Al. Bogdan-Pitești, cel mai serios client al lui, i-a făcut pe această temă o serie de glume și farse care au amuzat ani de-a rândul bohema vremii, ajungând celebre. Vom povesti numai câteva din ele, căci, altfel, nu am mai sfârși.

Grupul de artiști plastici „Ileana” deschisese o expoziție în sala de marmoră a hotelului Union din strada Regală. Printre debutanții expozanți era un tânăr pictor evreu, Max Klinger, cu totul străin de lumea bohemei, ignorându-i deci ritualul, și care expunea câteva portrete.

Dintre expozanți nu putea lipsi N. S. Petrescu, care expunea faimoasele lui caricaturi — Stăncioacă, Al. Macedonski, Conu Mitiță Sturdza, Conu Iancu Kalinderu etc., — iscălite cu un simplu N într'un cerc. Impresionat de aceste caricaturi, portretistul M. K., întrebă cu toată politețea, pe Al. Bogdan-Pitești:

— Domnule, vă rog, cine este autorul acestor frumoase desene humoristice?

— Domnul de colo, din colț: d. Găină!

— Mă duc să-l felicit, răspunse, mulțumindu-i, portretistul M. K.

Și s'a dus. Apropiindu-se de caricaturist, îl abordă cu o respectuoasă politețe:

— Imi dați voe, domnule Găină...

— Hai... Shakespeare! țipă de-odată domnul N. S. Petrescu, sărind de pe scaun în sus, ca și când i-ar fi intrat un cui, undeva.

— Dar, de ce vă supărați, domnule Găină?

— Mama ta... de jidan!

— Domnule Găină, eu am venit să vă felicit...

— Du-te'n... portul Marsiliei, jidane!

Și bietul pictor se scuza, din ce în ce mai umilit, dându-i într'una foarte respectuos cu „Domnule Găină” la care caricaturistul riposta cu o mitralieră crescândă de injurături furioase.

În timpul acesta, Bogdan-Pitești se tăvălea de răs, motolindu-și în degete cu o voluptate sadică ciocul de mușchetar.

Alta.

Intr'o seară, domnul N. S. Petrescu luase, cum i se întâmpla foarte dese ori, masa la Bogdan-Pitești.

După masă, obișnuitul poker, la care N. S. Petrescu pierdea, ca de obicei.

— Ce-ar fi Găină, să mergem la Imperial?

— Mergem, răspunse jubilând cel interpelat astfel.

„Imperial” era un café-chantant pe strada Câmpineanu. Caricaturistul avea pasiunea cafeului chantant. Petrecea nopți întregi acolo, bând un șvarț, — spre marea disperare a chelnerilor — și fumând țigare, după țigare, până în zorii zilei. Era foarte cunoscut în lumea de acolo, unde avea chiar amoruri serioase, quasi căsnicii de mâna stângă.

În prealabil, însă, Bogdan-Pitești trecuse pe inserate pela Imperial. Aranjase bine lucrurile cu un chelner mai desghețat.

— Uite, cinci lei. Ai să-mi ții masa de colo, din colț. Am să vii cu un domn înalt, subțire, uscățiv; poate nu-l cunoști...

— Cum să nu-l cunosc, domnul Găină!

— Chiar el. Când vom veni, să ne spui delă intrare: Domnule Găină, v'am rezervat masa din colț.

— S'a făcut, închee chelnerul...

Ce nu face chelnerul pentru cinci lei — cinci lei era o sumă pe acele vremuri.

Când Bogdan-Pitești și caricaturistul își făcură apariția în Imperial, unde la acea oră petrecerea era în toi, chelnerul îl întâmpină cu toată seriozitatea:

— Domnule Găină, v'am reținut masa din colț!...

Găină sări în sus, ca și când ar fi călcat pe un șarpe și, pricepând repede cum devine cazul, începu să-l apostrofeze pe Bogdan-Pitești.

— Ce înseamnă asta, excrocule? (Bogdan-Pitești nu se supăra nici odată când Găină îl făcea excroc).

— Lasă gluma, Găină, ai să mergem la masa rezervată...

Și Găină a lăsat gluma și s'a așezat la „masa rezervată” unde s'a pus pe mâncare în lege. Când avea bani, ori când plătea Bogdan-Pitești, N. S. Petrescu avea o poftă de mâncare ne mai pomenită... la alții; devora cu o lăcomie de lup hămesit porții după porții: ciorbe, mâncări, fripturi, prăjituri, fructe, ceea ce nu-l împiedica să fie uscat ca un țâr.

Cea din urmă din cele multe, căci altfel nu am mai sfârși.

Bogdan-Pitești se certase cu N. S. Petrescu. Lucru foarte obișnuit. Se certau ziua țigănește, și noaptea — amândoi erau noctambuli — se împăcau frățește. Erau indispensabili unul altuia. Intrând în sala de mâncare, Bogdan-Pitești vede, spre marea lui surprindere, așezat foarte confortabil la masă pe N. S. Petrescu, având în față pe viitoarea doamnă Bogdan-Pitești.

— Doamnă, ce caută domnul acesta la masă?

— Ce-ți pasă ție, excrocule! Sunt invitatul doamnei...

— Bine ai făcut, doamnă. Tot dăm noi să mănânce la câini și la porci... chiar la găini!

Remarca de generoasă filosofie a lui Bogdan-Pitești nu i-a tăiat cătuși de puțin pofta de mâncare d-lui N. S. Pe-

trescu. Totuși, în fundul sufletului lui de naivă răsbunare, clocea riposta. Domnul N. S. Petrescu, sfârșind copioasa masă, a plecat fără să dea, bunăziua amfitrionului. Ieșind în stradă bagă de seamă, cu coada ochiului aruncată pe furis, cum Bogdan-Pitești îl privea cu suveran dispreț din balcon.

— Am să viu să te văd sus la Văcărești și să-ți dau țigări printre gratii.

— Bine, Găină, dacă n'ai ce mânca mâine, vino la noi la masă. Tot dăm noi să mănânce la câini și la porci, chiar la găini...

Ce-o mai fi ripostat domnul N. S. Petrescu, nu au mai auzit decât trecătorii străzii.

Acest tip de perfect bohem avea un deosebit talent comercial de a-și plasa caricaturile, nu atât la ziare, care plăteau foarte modest pe vremea aceea, cât la particulari, la cei direct interesați, căci, părăsind tipurile literare și artistice, de unde nu putea ieși nimic, desemna tipurile politice, mai marii zilei, cei plasați în înalte demnități. Pe sub mână, vindea desene pornografice originale, gras plătite de amatori, personaje venerabile, cu moralitatea consacrată, unanim respectați de opinia publică. Cum îi intrau, însă, banii pe mână, așa se duceau. Avea pasiunea furioasă a tablelor. Nu se scula dela joc, până ce nu pierdea cea din urmă para, fără a se gândi la masa de mâine, fără a mai avea grijă unde va dormi,

căci de cele mai multe ori domiciliul lui era temporar, cu seara, la hotel. Alte ori, cum îi intrau banii în mână făcea cheltueli de prisos și fantezie; își cumpăra veste elegante, batiste de pură mătase, cravate somptuoase, tabacheri și port-țigarete de lux, iar ceea ce îi mai rămânea mergea tot la jocul de table, la care pierdea întotdeauna. Rămăs fără lăscăe, vindea apoi pe nimic tot ce cumpărase de lux, scump plătit.

Intr'o zi, trecând pe la *fosta cafenea Capșa*, un prieten îmi spuse:

— Știi că a murit Găină?

— Când?

— Aseară.

— Și ce a avut?

— Septicemie.

Bietul Găină! Murise, fără o lățcae, pe patul spitalului. Un alt decor nici nu s'ar fi armonizat cu temperamentul și traiul lui, cu sfârșitul acestei existențe. Viața care îi făcuse atâtea glume, îi făcu, de data asta, una sinistră, la care caricaturistul, întotdeauna prompt la replică, numai putu riposta.

AL. ANTEMIREANU

La vârsta de 20 de ani, Al. Antemireanu, feciorul unui preot de sat din județul Prahova, student al Facultății de litere și filosofie din București, era un ziarist și un scriitor cunoscut, prețuit, chiar consacrat. De precoce inteligență, inzestrat cu darul și ușurința scrișului, stăpân pe suprafața unei frumoase culturi, Al. Antemireanu desfășura cotidian o extinsă și variată activitate. Mai intens în ziarul lui Nicolae Filipescu, EPOCA, ziar care se bucura, pe atunci, de o mare autoritate politică și literară. Scria cotidian o rubrică de „însemnări zilnice”, articolașe concentrate și sprintene în același timp, în care comenta judicios și cu farmec faptele mai sugestive ale zilei, din toate țărmurile. Rubrica era iscălită cu pseudonimul de aristocratic imbold „Lys”. Scria două trei foiletoane literare pe săptămână în acelaș ziar. Mai scria zilnic tot în „Epoca”, în pagina a doua, o serie de note literare informative și critice în același timp, iscălite

Allan și Zara. Și cine știe, ce mai scria zilnic Antemireanu la „Epoca”!

Al. Antemireanu mai scria în același timp la revistele și publicațiile literare ale vremii. În primul rând la „Convorbiri Literare” unde a publicat între altele, o isbită și frumoasă traducere în versuri a măreței poeme a lui Leconte de Lisle, „Cain”, și unde apoi iscălea note critice literare sub pseudonimul Lysandros. Prin alte reviste publica articole, schițe, nuvele, fantezii, aceste din urmă sub pseudonimul Hyalmar. De asemenea publica poezii, nuvele cu propria-i iscălitură, altele cu pseudonimul feminin Elvira Santorino.

Numele lui Al. Antemireanu a fost pus însă în circulația literară cu mai multă stăruință și sonoritate de o serie de articole — o adevărată campanie în regulă — publicate în „Epoca” în care, cu necesara comprehensiune, cu vervă intelectuală și talent înfățișă, comența și desvolta temele fixate de Brunnetière în faimoasa lui broșură „Après une visite au Vatican”¹⁾ care a avut un mare răsunet în intelectualitatea mondială. Marele critic, autoritate și glorie a lumii universitare franceze, fusese primit într’o lungă audiență de Papa Leon XIII. După această audiență, convertirea acestui critic de dogmatism la doctrina catolică a fost definitiv con-

1) Studiu publicat mai întâi în „La Revue des Deux Mondes”.

turată și consolidată, făcând din el, atât un practicant fervent și literalist, cât și un campion eroic în rigiditatea lui critică, al catolicismului. Faptul ar fi fost un simplu fapt — convertirile intelectualilor, poezilor, artiștilor și scriitorilor fiind destul de dese în Occident. De data asta însă, era potențiat de marea valoare literară și autoritate morală a celui în cauză. Vizita aceasta la Papa Leon al XIII, a constituit pentru Brunnetière un eveniment plin de consecințe, atât în viața lui spirituală, cât și în lumea etică și filosofică a epocii. I-a determinat o atitudine hotărâtă, energică și războinică împotriva ideilor curente, dominante. Materialismul și „scientismul” pusese tirania, aproape monopolul exclusiv asupra vieții spirituale a epocii. „Scientismul” — pervertind rostul și limitele ce nu pot fi depășite de mintea și posibilitățile naturii umane — își aroga presumpția de a fi deslegat sau cel puțin a fi pe cale sigură a le deslega, toate problemele și enigmele ce le pune universul, atât cele de ordin spiritual, cât și cele de ordin material. Pornind dela iluzionismul naiv al enciclopediștilor, cari afirmau crezul în progresul permanent, continuu al umanității, acest „scientism” asigura fericirea, paradisul pe pământ bieteii noastre umanități, prin știință. În această compactă atmosferă de miopie și în același timp de presumpție intelectuală, Brunnetière proclamă falimentul științei. Știința nu și-a putut îndeplini făgăduelile vestite de acest curent de idei.

Broșura lui Brunnetière a stârnit o mare vâlvă în tot universul intelectual. Apărătorii științei — „științisti” pozitivisti, materialisti, ori pur și simplu marxisti, echivoci intelectuali de stânga și scriitori politici, — s’au repezit asupra cutezătorului care smulgea masca unui idol fetiș.

Polemica deslănțuită în Occident de cartea lui Brunnetière avu ecou și în țara noastră. În presa democratică, ce începuse de pe atunci să domine opinia publică, apăreau articole copiate după ziarele franceze de stânga, în care se apăra știința ultragiată și în care Brunnetière era desființat pur și simplu cu epitetele „papistăș” și „reacționar”, cu atât mai detestat cu cât Brunnetière trântise la candidatura Academiei Franceze pe Emile Zola, idolul curentelor de stânga.

Dintre oamenii mai serioși cari la noi au comentat cu înțelegere broșura lui Brunnetière a fost d. C. Rădulescu-Motru debutant, publicând un masiv articol în „Convorbiri Literare”, pe acea vreme sub direcția temporară a lui M. Dragomirescu. Pe atunci d. C. Rădulescu-Motru scria greoiu, confus. Al. Antemireanu re-luă cu vioiciune temele lui Brunnetière — și vom mărturisii în ce împrejurări, mai mult, cine anume l-a determinat la asta.

Marele român care a fost N. Filipescu nu era numai un fruntaș al vieții noastre politice, un ziarist strălucit prin vigoarea temperamentului și tăioasa preciziune a

stilului, susținând o cauză deopotrivă cu agerimea condeiului și cu cavalerismul spadei — un fel de Paul de Cassagnac — ci și un scriitor de elită. A scris, între altele un volum însuflețit de spirit național-idealist, intitulat „Către un nou ideal”, care ar fi trebuit să servească drept îndreptar spiritual al vremii lui.

Impresionat de studiul lui Brunnetière, N. Filipescu a însărcinat pe Al. Antemireanu, redactor la „Epoca”, să-i popularizeze ideile în țara noastră. N. Filipescu i-a pus la îndemână — iarăși după cum mi-a mărturisit Antemireanu — o serie de lucrări necesare debaterii problemei, între care cartea marelui gânditor și om politic englez, Lord Balfour. Inteligent, având darul asimilării ideilor, Al. Antemireanu a început să desvolte teza lui Brunnetière într'o serie de articole din „Epoca”, scrise într'un stil sprinten, curgător, documentate cu claritate, armonios dezvoltate; aceste articole au fost citite cu mult interes, au deșteptat vii polemici, intelectualii de formație socialistă, îndeosebi, ripostând cu vehemență. Campania lui Al. Antemireanu, era combătută, în primul rând, pe tema reacțiunii: Cont. Leonida lua din nou poziție împotriva reacțiunii! Al. Antemireanu răspundea cu vioiciune. Ceea ce îi lipsea însă, erau spiritul și metodele dialectice.

Al. Antemireanu a scris și versuri, versuri frumoase. Au avut, între altele, meritul de a nu fi fost scrise nici sub influența curentului eminescian în agonie, nici mo-

lipsite de melancolia dulceagă și lăncezindă a unei poezii, foarte curentă în acea epocă, al cărei prototip a fost Traian Demetrescu.

Schițele și fanteziile literare erau inspirate de un spirit de patetic idealism: fantome pline de farmec, dar fantome. Nuvela și romanul trebuiesc plămădite din aluatul, din lutul vieții sub suflul creator al artistului, așa cum omul a luat ființă din lut sub suflul creator al lui Dumnezeu.

Al. Antemireanu a mai publicat, în foiletoane, în ziarul „Epoca”, romanul „Din vremea căpitanului Costache”. Căpitanul Costache fusese un vestit, legendar prefect al poliției Capitalei, în atmosfera mișcării dela 1848, așa cum sub domnia de 12 ani a lui Ion Brătianu, a fost Radu Mihai. E un roman popular, evident scris inadins așa, pentru a avea o cât mai mare repercusiune în spiritul public, căci e un roman „à thèse”, roman politic, „cu cheie”.

Tendința acestui roman, sigur convingerea sinceră a autorului, e în fond o critică aprigă a mișcării liberale dela 1848, a concepțiilor de origine împrumutată din care a pornit, a spiritului ei și a protagoniștilor mișcării sub proiecțiunea unei lumini puțin simpatice.

Aceste personaje apar sub pseudonime transparente. Astfel Gavaleti nu este altul decât Costache Rosetti, după cum Ion C. Brătianu este mascat tot într'un pseudonim destul de transparent.

În schimb, figura domnitorului din acel timp, principele G. Bibescu, este proiectată într-o lumină de simpatie, istoricește înfățișând notarea justă a realității. Într'adevăr, în ciuda legendei deformatoare, titlucită de adversarii lui, principele G. Bibescu a fost o figură de inteligență și cultură, superioară mediului epocii lui, un Domnitor însuflețit de cele mai patriotice și românești intenții.

Coborător prin latura feminină din Constantin Brâncoveanu, doctor în drept din Paris, pasionat de literatură și artă, scriind el însuși versuri în românește, principele Gh. Bibescu avea cele mai bune intenții pentru țara lui, intenții progresiste chiar, dar Domnitorul Munteniei, țară aflată sub suzeranitatea Turciei, nu putea avea impulsivitatea și libertatea de mișcare a unor tineri, proaspăt debarcați din Parisul efervescențelor insurecționale, cari confundau Țara Românească cu Franța ieșită din revoluția dela 1789.

Un act de dreptate istorică mai face Al. Antemireanu lui Ion Heliade-Rădulescu, înfățișându-l, cu drept cuvânt, ca o minte neaoșe românească, cumpănită, cu simțul realităților de fapt și de spirit ale țării, cu cunoștința posibilităților politice și sociale, în mijlocul unei cohorte de tineri svăpăiați — „bonjouristi” — himerici și utopiști, ignorând în mirajul iluzionismului juneței caracterul autohton al țării și neamului, voind să modeleze și să călăuzească sub imperativul

ideologiei lui Michelet și Quinet o civilizație și politică de împrumut, ale cărei roade au fost zeflemisite cu atâta nemiloasă ironie de spiritul critic al „Junimei”.

Publicat în pagina a IV-a a ziarului „Epoca” — pe vremuri pagina necitită a anunțurilor — acest roman, într’adevăr original și inteligent în forma-i voită populară — a trecut neobservat de critica și cronica literară a vremii.

Republicat nu de mult în volum de ziarul „Universul”, romanul acesta nici de data aceasta nu s’a bucurat de cuvenita luare în seamă.

Ca și unii oameni, sunt cărți cari nu au noroc și pace !

Al. Antemireanu își stabilise o frumoasă reputație, atât în ziaristică, literatură și public, cât și în cercurile intelectuale ale partidului conservator.

Partidul conservator venind la putere, C. C. Arion a fost numit ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor — pe atunci acest minister nu era despărțit în două ca astăzi.

C. C. Arion nu era numai un fruntaș al vieții publice, avocat mare și eminent profesor al Facultății de drept din București, giuvaer fin cizelat al tribunei parlamentare, ci, în materie de artă și literatură, un subtil și fermecător diletant, amintind timpul elitei Renașterei italiene. C. C. Arion, apreciind scrisul lui Al. Antemi

reanu, ca o stimulare și îmbogățire a talentului lui, îi dă, ca ministru, o bursă, fără specificare la Paris.

De la Paris, Antemireanu trimetea ziarului „Epoca” zilnica lui cronică iscălită Lys, plus două-trei foiletoane săptămânale.

Nu știu ce viață o fi dus Al. Antemireanu la Paris — desigur, aceeași viață de bohemă ca și în țară, dar scrisul lui de acolo nu s'a resimțit cu nimic din viața intelectuală literară, artistică a marelui capitale spirituale a lumii, — în deosebi a rămas cu totul străin de momentul spiritual al șederii lui la Paris.

Intelectualmente, Antemireanu a rămas în trecerea lui prin Paris același care plecase din București, cu aceleași idei și gusturi literare locale, chiar cu o totală nepricepere, cu ostilitate chiar, împotriva curentelor noi dominante în acel moment în literatura franceză; curente zeflemisite pe atunci de pontifii criticii literare din țară pentru bunul motiv că prin subtilitatea și rafinamentul lor depășeau și sensibilitatea estetică și puterea de comprehensiune a acestor pontifi.

Partidul conservator a stat puțin la putere — ca de obicei. Deci și șederea la Paris a lui Al. Antemireanu a fost de scurtă durată.

S'a întors la București același care a plecat, reinnoind firul vremelnic rupt al vieții lui în Capitală.

Viața de zi de zi, și de noapte cu noapte a lui Antemireanu în Capitală!

După cum am mai spus, Al. Antemireanu scria zilnic în „Epoca” o rubrică de însemnări cotidiene sub simbolul pseudonim „Lys”, vreo două, trei foiletoane săptămânal, care în tehnica presei de atunci se publicau în coloana 5-a din pagina I-a a ziarului, apoi e cronică informativă literară, tot zilnică, iscălită Allan, și ce mai trebuia la gazetă!

Munca de fiecare zi la care era osândit Al. Antemireanu — muncă intensă, crâncenă, de neertătoare continuitate, — ar fi impus o viață ordonată. Al. Antemireanu ducea însă viața cea mai desordonată, viața obișnuită a celor mai mulți ziariști și scriitori ai vremii. Viață de bohemă și noctambulism. Antemireanu nu frecventa, însă, cenaclurile literare — nefăcând parte din nici o bisericuță literară — nici cafeneaua și nici berăriile, afară de berăria lui Caragiale din strada Câmpineanu, cât timp a durat această firmă literară.

Pasiunea lui era cârciumioara — „Colțurile bucureștene”, cum le-a numit el într-o serie de mici cronici apărute în „Epoca” — frecventând îndeosebi cârciumioarele din strada Academiei și Belvedere.

În colțul dintre strada Regală și strada Academiei, în fața Hotelului Union, era un mic birt cu adequata cârciumioară, având o clientelă îndeosebi de studenți și intelectuali modești, unde se mânca cu cartela: 8 lei cartela de 30 feluri, inclusiv pâinea la discreție.

Patroana, o bună gospodină nemțoaică, avea o fețișcană frumoasă, blondă, muză germanică în ai cărei

ochi albaştri se oglindea Rhinul și se scâldea Lorelay.

După ce clientela obișnuită făcea plata, și asta trecea repede fiindcă modestia financiară a clientelei nu îngăduia prelungirea mesei, Antemireanu, retras la o masă în colț, începea să-și scrie articolul, adică articolele zilnice. Și scria repede, scria de zor sub inspirația cafeluței și litrișoarei cu vin. Masa se umplea de foi răvășite peste care se risipea scrumul țigării fumate nervos în colțul gurii, scria sub ochii albaştri ai blondei Lorelay. Idila a fost de scurtă durată. Antemireanu a plecat la Paris. La reîntoarcerea în țară, idila se estompassa în lumea amintirilor, poate în lumea irevocabilei uitări.

Stabilul lui de noapte era o cârciumioară din strada Belvedere lângă Cazarma Jandarmilor. Antemireanu nu înțelegea păhărelul de vin fără lăutari și lăutarul era o altă pasiune a vieții lui, a cărei poezie o proslăvisese într'un articol-studiu, apărut în „Noua Revistă Română” a d-lui Rădulescu-Motru. Ii plăcea să-i cânte lăutarul la ureche, iar din cântecele lăutarilor acelor vremi, unul îi plăcea îndeosebi, fluerându-l și fredonându-l între prieteni:

*Ah ce dor, ce chin, ce jale-i
Pe la poarta dumatiale.*

Din această bohemă de mahala în mijlocul Capitalei

il răpi într'o zi farmecul unei fee, pogorită din cerul visurilor: o fată înaltă și subțire ca o liană, cu grațioase mlădieri de trestie. Figura-i fină, cu trăsături delicate, de un alb liliac, era învăluită într'o vapoasă atmosferă de poezie. Bohemul incorigibil rupse cu viața-i desordonată, căsătorindu-se. Fericirea-i însă fu de scurtă durată; tânăra-i soție, vedenie de vis rătăcită pe acest pământ al materialităților, își luă repede sborul către patria-i cerească. Muri în brațele lui, lăsându-i ca o inalienabilă moștenire, boala care o răpise: tuberculoza.

Doliul acesta năpraznic, ireparabil, svârli pe Antemireanu în existența-i de altădată, o existență în care dezordinea se coaliza cu surmenajul pentru a-i nimici viața. Antemireanu își ducea boala pe picioare. Doctorii diagnosticară tuberculoza, amanta predilectă a poezilor, artiștilor și bohemilor, și boala cotropea insinuant, perfid, organismul lui dărăpănat de viața ce dusesese. Paralel cu scăderea puterilor fizice, i se anemia forța intelectuală și strălucirea talentului. În scrisul lui se vedea o sensibilă deprimare. A trebuit să fie internat în Spitalul de tuberculoși, din Dealul Filaret.

Cu iluzionismul care caracterizează euforia tuberculoșilor, Antemireanu și-a luat un top de hârtie, toc și cerneală, crezând că în acest adăpost, singurul intermezzo de odihnă în viața-i ce s'a desfășurat în galop, va putea scri opera lui mult visată, opera cea mare a trepidantei

lui cariere literare. Foile de hârtie au rămas virgine. Antemireanu și-a dat duhul — cu ce spirit frumos îl dăruise Dumnezeu — la vârsta de 33 ani.

L-am înmormântat la cimitirul Bellu. Înmormântare săracă. O mână de prieteni. Mai înainte ca bulgării să rostogolească muzica lor sinistră peste acest cosciug prematur, care închidea atâtea minunate făgăduințe, apare Al. Marghiloman, cu un frumos buchet funerar în mână. Marșul funebru al rostogolirii bolovanilor pe capacul cosciugului a tăcut. Lumea s'a risipit, s'au risipit și amintirile. Sunt morți pentru care impresionantul dicton al prohodului „Veșnica lui pomenire” se preschimbă ironic și nedrept în „Veșnica lui uitare”.

C. A. N O I T A R A

Intr'o noapte pică din lună în mijlocul bohemei noastre noctambule o arătare fantastică. Un tânăr lung și subțire, într'o redingotă neagră, cu o bogată și fină lavalieră de mătase, purtând un joben cu bordurile late. Figura-i uscățivă, era încadrată într'o bărbuță castanie sfârșind în negru și bogate plete de întuneric.

Era o arătare din Montmartre — din Montmartre: de poezie, sentimentalism și fantezie ale acelei epoci a cărei faimă și ale cărei ecouri ajunseseră până în București, Montmartre cu vestita cafenea de artă „Le Chat Noir” unde trona cântărețul Aristide Bruant, a cărui imagine sugestivă de prototip al aceluia cartier, fixată cu atât pitoresc de Toulouse-Lautrec, ajunsesese și în București, Montmartre, ale cărui idile erau legănate de sentimentalele romanțe ale lui Paul Delmet, dintre care una „Vous êtes si jolie...” se cânta și pe la noi, Montmartre, în care romanța „Stances a Manon” de Maurice Bouquet, mai târziu ministru al instrucției publice sub numele-i adevărat Couybe, făcea furori.

Marii desenatori ai epocii, Willette, Steinlein și Cheret prinseseră în afișe ilustrate, care făcuseră senzație, și în ilustrații din ziare, scenele și figurile cele mai expresive din acel cartier al poeziei și farmecului modern parisian.

Maurice Rollinat, poetul „Nevrozelor”, Maurice Donnay, viitorul membru al Academiei Franceze, culegeau mari succese în cabaretul trubadurului modern Aristide Bruant.

Noul venit se numea Const. Nottara și aducea în mijlocul nostru viziunea și parfumul turburător al cartierului Montmartre din acea vreme, cu poetica, legendara lui bohemă de poeți, pictori, muzicanți, midinete, dansatoare, din care unii și unele luaseră proporțiile și caracterul unor celebrități europene, a căror faimă ajunsese până la noi.

Cu figura lui palidă și uscățivă, încadrată în plete și juvenila bărbuță, Const. Nottara părea un Christ, așa cum îl vedea poetul săracilor Jehan Rictus, și el o glorie din Montmartre, într'o poezie intrată astăzi în antologie.

Const. Nottara vorbea teatral, subliniind declamația cu gesturi largi și nervoase, întretăind-o deseori cu izbucniri și cascade de răs. Vorbea mai mult franțuzește decât românește, iar când o da pe românește, împetrișta limba cu zicale galice. Ne-am împrietenit repede. Ne-am

făcut tovarăși nedespărțiți de noctambulism. Mergeam în fiecare seară la Teatrul Hugo, unde cu indecisa calitate de ziarist îl introduceam gratuit. Nottara, ca vechiu parizian, era un cunoscător în materie. Apoi treceam în taverna Tomek, unde ne apucau zorile.

Const. Nottara era un tip interesant, curios, colorat de pitoresc, himeric, întâlnindu-se cu Ștefan Petică pe terenul acelei fantezii, dusă până la iluzionism care confundă de-abinele, fără de voe, cu toată sinceritatea și buna credință realitatea cu visul. De altminteri, el, și mai mult ca Petică, trăia mai mult în vis, decât în realitate.

Și el își avea genealogia lui ilustră, istorică. Găsind în cronica Byzanțului numele Nottara, pretindea, cu toată seriozitatea, cu toată convingerea, că este coborîtorul direct din această nobilă familie. Și anume din Hrisant Nottara, mitropolit-patriarh al Byzanțului, care, istoricește, a existat, într'adevăr.

Dar, ciudat lucru, Const. Nottara al meu era văr bun cu marele tragedian Const. Nottara: marele tragedian însă, nu vorbea nici odată despre o asemenea ilustră genealogie. Artistul de elită care a fost această glorie a Teatrului Național, nu avea nimic de cabotin în el: — aristocrat în viața de toate zilele cum era și pe scenă.

Tânărul Nottara înfățișa pentru noi bohema Parisului, bohema artei, poeziei și sentimentalismului. În literatură avea atitudinile marelui generații; atitudini de răsvrătit

față de inechitatele glorie consacrate. Pentru el Sarcey, care pentru noi cei de pe malurile Dâmboviței era suprema necontestată autoritate în critica teatrală, era un „burtă verde” și „un idiot”. Vă închipuiți înmărmurirea noastră în fața unei asemeni contestări, care lua proporția unui act de iconoclast! Mai târziu mi-am dat seama că Nottara avea în cea mai mare parte dreptate.

Sarcey nu era decât un erudit belfer al critice, era cu totul lipsit de instructiva sensibilitate în fața frumosului, de comprehensiunea adevăratei arte, iar admirația lui pentru mediocritate și platitudine în numele bunului simț, care nu poate fi un criteriu în problemele artei, lua proporțiile iperbolice ale unei magnifice prostii. În schimb avea o mare admirație pentru delicata sensibilitate, pentru veneziana broderie de stil a fraților Goncourt. Edmond de Goncourt trăia, chiar publica articole și cronici la „Le Journal”. Aceiaș admirație o avea și pentru Alphonse Daudet — care pe atunci era ținut de paralizie în patul unor chinuitoare dureri, îndurate cu zâmbetul stoicelor resemnări pe buze, din care nu l-a vindecat decât moartea. Pe această temă, fantezia lui C. A. Nottara, pierzând cum i se întâmpla deseori, linia de hotar dintre închipuire și fapt, dintre ceea ce i-ar fi dorit și ceea ce i-ar fi plăcut să fie, dar care nu a fost, ne povestea cu o vervă, care da accentul nu numai al sincerității, ci al adevărului, scene din viața intimă a marelui romancier, de a cărui prietenie cotidiană ne

spunea că se bucurase. Ne spunea, cum alături de doamna Alphonse Daudet trăgea prin parc căruciorul, care purta boala celebrului romancier. Auditorii nu-l cam credeau, la urmă începuseră să zâmbească, iar în cele din urmă să facă haz de inofensivele fantezii ale bietului Nottara, care prin modestia situației lui, nu se putuse apropia de nici una din gloriile Parisului.

Iubea eroii lui Huysmans, mai mult pentru gusturile lor rafinate, pentru complicațiile lor psihologice de decadență, decât pentru sensibilitatea și impresiile de misticism. Pe Octave Mirbeau, care pe atunci era o strălucită și sonoră reputație curentă, îl sfida, declarând că scrie mai bine ca el; noi însă, pe atunci, nu citisem nici un rând de C. A. Nottara. Ne spunea însă că a venit dela Paris cu un roman scris gata și că e în căutarea unui editor.

Și astfel Nottara trăia între noi, cari fiecare aveam câte-o modestă îndeletnicire din care ne scoteam pâinea zilei, ca o frumoasă poveste, ca unul din eroii romanelor ce se scria înainte de Balzac, pentru care nu se puneau problema financiară a existenței cotidiene. Cunoscându-l mai bine, și nu numai sub înfățișarea de noctambul însuflețit de vervă și fantezie gasconă, mi-am dat seama că pentru Nottara problema pâinei și domiciliului se puneau dramatic în fiecare zi și în fiecare noapte. În aristocrația-i adoptată de imaginația lui tarasconeză, care acum făcea parte integrantă, intimă, din structura lui psi-

hologică, Nottara trecea prin mizeria vieții, cu mândria ostentativă a unui „grande d'Espagne” a cărui singură avuție nu era decât castelele, și acelea tot din Spania. Redingota neagră a lui Nottara, luxos croită, ca și fan-tezia lui, închidea hermetic cea mai neagră mizerie.

Un prieten al lui Panait Mușoiu, îmi povestea o scenă tipică a felului cum C. A. Nottara trata mizeria care nu se îndura să-l lase în pace. Panait Mușoiu a fost, și a rămas un anarhist teoretic, amant generos al himerii, militant al utopiei universalei înfrățiri între oameni pe tărâmul egalității, al fericirii generale — așa cum au fost prințul Kropotkin, marele geograf Elisé Reclus și miraculosul povestitor Panait Istrati, în întâia fază a strălucitei, dar dramaticei lui cariere literare.

Teoretic, Panait Mușoiu, ar fi svârlit cu dinamică universul întreg, ca pe ruinele-i să clădească lumea ideală a umanității. În viața socială, în viața-i cotidiană și intimă, Panait Mușoiu era omul cel mai inofensiv: bun, blajin, de delicatețea unui născut poet, altruist și săritor la necazurile altuia din sărăcia lui! Un creștin din timpurile primitive ale religiei, anarhist, prin nu știu ce derogare spirituală. Fiecare, din noi, avem mitomania noastră, isvorând din temperamentul individual. Panait Mușoiu era anarhist, așa cum C. A. Nottara era aristocrat din Byzanț.

Panait Mușoiu era o gazdă primitoare: modesta lui

locuință era adăpostul celor fără domiciliu. Veneau aci „discipolii”, tineri anarhiști, feroși în idei, incapabili a strivi o muscă, bătrâni ratați, naufragiați ai vieții de toate vârstele, chiar spioni și agenți provocatori, nebănuți de candoarea sufletească a etern naivului Panait Mușoiu.

C. A. Nottara a fost și el într'o seară oaspetele acestui falanster în miniatură. Cum locurile cele mai bune, fuseseră ocupate de cei cari avuseseră prudența să vină mai de vreme, drept pat i se întinse lui Nottara o saltea pe scânduri. Dimineața, Nottara, întins pe saltea, declara lui Mușoiu, cu un sentiment de aristocrație jignită și stăpânită indignare:

—E posibil? Mai sunt oameni cari nu au „somiere” la pat!

Panait Mușoiu se mulțumi să suradă cu evanghelică lui bunătate.

Când i se întâmpla să aibă ceva parale, bohemul Nottara, știa să se poarte ca un adevărat boer. Pe atunci, în colțul dintre strada Regală și strada Academiei era un vestit restaurant de lux, făcând concurență prin renumele și a clientelei celebrului restaurant de pe vremuri Iordache din strada Covaci. Proprietarul, Andrei Dumitrescu, era un român basarabean, colorat de socialism rusesc, prieten și elev al lui Gherea. Iar clientela era de lux: oameni politici din Capitală și provincie, actuali și foști deputați, senatori, prefecți, inte-

lectuali bogați și ziariști cunoscuți. În clientelă se remarcă fruntașii fostului partid social-democrat, între alții: C. Stere, V. Gh. Morțun, Al. Radovici etc.

Bineînțeles, Ion Nădejde nu da pe acolo. V. Gh. Morțun, fiind pentru întâia oară membru în guvernul liberal — la Lucrări Publice — continua să ia masa la acest restaurant. A fost o înmărmurire, un adevărat scandal: un ministru. care ia masa într'un restaurant, alături de un simplu și comun muritor. Atât de mare era pe acea vreme prăpastia dintre un ministru și un simplu muritor. E drept, că pe acea vreme, nu oricine era ministru, și apoi nici V. Gh. Morțun nu era un fost socialist oarecare. Când C. A. Nottara își putea permite luxul de a lua masa la Andrei Dumitrescu, el da faptului banal — excepțional însă pentru el — proporțiile unui eveniment istoric. Ne desfășura „menu”-ul fixat de el: un menu simplu, dar ales, de cea mai aristocratică simplitate, alcătuit din ceea ce era mai rar și mai scump, stropit de cel mai vechiu și generos pahar de vin. Apoi o cafea, stropită cu un licheur fin de proveniență străină. Fantezia lui Nottara metamorfoza până și o banală listă de bucate.

Deseori Nottara postea ca un pustnic în postul cel mare. Asta nu-i schimba cătuși de puțin buna dispoziție: aceeași grandilocvență, subliniată de o gesticulație amintind morile de vânt, isbucnind în rachete și iluminării dintr'o fantezie în incendiu. Nici „granzii de

Spania", în postul lor, nu catolic, ci social, nu erau mai mândri ca Nottara, când de sigur, din întâmplare, uitase să mănânce.

C. A. Nottara ne vorbea cu mult entusiasm de un roman pe care l-ar fi scos la Paris. Ne spunea și titlul romanului: „De Vânzare”.

Pe atunci opinia noastră publică literară trăia în obsesiunea, în așteptarea mesianică a romanului românesc. Romanele se puteau număra pe degete în literatura noastră: „Ciocoi vechi și noi” al lui Filimon; „Elena” și „Manoil” ale lui Bolintineanu; „Brazi și Putregai” de N. Xenopol; „In fața vieții” al lui Drăiliu Zamfirescu, roman acoperit cu sarcasm de Gherea. Romanul lui Vlașuță „Dan”, anunțat ani de zile cu surle, tobe și trompete, așteptat, nu numai cu nerăbdare, ci și cu multă încredere, fusese o decepție.

Nottara nu publicase până atunci nimic. Cum ar fi putut scrie el un roman — ne spuneam cu scepticism, — când scriitorii noștri cei mai reputați nu isbutiseră să ne dea un adevărat roman? Credeam că și asta era una din obișnuitele tarasconade ale lui, cum era genealogia de aristocrație byzantină.

Intr'o zi, spre marea noastră surprindere, C. A. Nottara ne arată volumul gata tipărit, un volum, dela început impresionant prin eleganța înfățișării, prin hârtia de lux, prin frumusețea tiparului, prin formatul și cantitatea materială. Cititul romanului a fost o a doua sur-

priză, o surpriză fericită. Nottara, care cunoștea bine literatura franceză modernă și romanul rusec, pe atunci în mare faimă și vie circulație, știa ce este un roman modern, și isbutise — cu toate unele cusururi — să facă un adevărat roman — nu o simplă nuvelă mai lungă, cum făcuseră predecesorii. Era un roman din viața socială românească, roman de moravuri. Autorul afirma darul observației, din care știa să plămădească ființe noi, cu viața comunicativă, dându-le acel caracter de „credibilitate” care pentru Paul Bourget, este condiția fundamentală a romanului; moravurile erau just notate; acțiunea bine condusă; un roman solid construit. Stilul avea, însă, unele stângăcii: era o operă de debut! Așa cum era, talentul de romancier al lui C. A. Nottara era manifest, vestitor al unor viitoare opere mai adâncite, mai bine conturate, în forme și linii de stil mai desăvârșit definite.

Deși toată lumea aștepta darul unui bun roman în literatura românească, romanul lui C. A. Nottara „De Vânzare” trecu neluat în seamă de critica și cronică literară. Tony Bacalbașa, care din tronul lui de inepuizabil și virtuos măscărici public, instalat de data asta în revista de vulgar și nedemn humor „Moș Teacă”, emitea decrete fără drept de apel și recurs în literatură și artă, acoperi romanul cu caraghioslăcuri de Moși, având o notă personală. C. A. Nottara, cu toată excesiva

lui susceptibilitate, de cavalier meridional, se mulțumi să rădă: poate era răsul galben.

C. A. Nottara a mai publicat un roman de „envergură” aducând o notă bună în literatura românească: „Suflete obosite”. Era analiza psihologică, însuflețită de senzație a sufletelor coborîtorilor vechilor boeri, suflete ofilite, tânjind pe trunchiul îmbătrânit al unui secular arbore genealogic. Romanul se resimțea de influența lui Huysmans, eroul principal, sufletul rafinat tocmai prin oboseala ereditară, aducând cu Des Esseintes din „A Rebours”. Și totuși romanul putea avea o realitate românească: sub ochii noștri mai rățăceau ca niște fantome melancolice, dezaxate, incapabile a se adapta mediului cel nou, câțiva urmași autentici din marile și epicele familii ale letopiseșilor.

Nottara scriindu-l s'a gândit în primul rând la el. Era într'adevăr un dezaxat în viața modernă, în imposibilitate a se asimila mediului contemporan printr'o bine definită fire nativă. El își explica fenomenul prin îndepărtata lui origină de prinț byzantin: se simțea un suflet obosit, și nu prin luptele-i proprii, ci prin frământata viață a strămoșilor.

Și acest roman — care prin el însuși nu putea să nu intereseze — trecu ne luat în seamă de critica și cronică literară.

Romanul mult așteptat a venit — dar nimeni n'a vrut să-l vadă. După război s'au revărsat pe ogorul litera-

turii românești puhoae de romane. Din nenorocire, cele mai multe, pornind din isvoare mercantile — în majoritatea cazurilor comandate astfel de editori — proaste și scandaloase. Și totuși, poate tocmai de aceea, prea-mărite, prin complicitate, de critica și cronică literară a vremii.

Nottara, care fusese la Paris cu o bursă dată de Take Ionescu, dar care se pierduse acolo în visurile și fanteziile din Montmartre, și-a sfârșit studiile de drept la Universitatea din București. Teza lui de licență purta o pompoasă dedicație — inscripție strămoșului lui, Hrisant Nottara, patriarh al Byzanțului. Nottara, negăsindu-și nici un rost, nici o posibilitate de existență în Capitală, s'a retras în Ploești, orașul lui natal.

Un licențiat în drept trebuia, nu se putea altfel, să facă politică. Socotindu-se aristocrat, nu numai din convingere, ci și printr'o istorică ereditate, s'a înscris în partidul conservator, mai cu seamă că șeful suprem al partidului, și în același timp șeful local, era venerabilul senior Gh. Cantacuzino, coboritor din împărații Byzanțului. Poate că Nottara, în fantezia-i genealogică se simțea și rudă cu venerabilul coboritor din strălucirii împărați ai Byzanțului.

După ani de zile l-am revăzut pe Nottara la Ploești, unde m'au asvârlit pentru câțeva vreme vânturile ziaristice. Nottara rămăsese același. Mediul acela de burghez-prototip, marii neguștori ardeleni și bulgari, de politi-

cieni mărunți și advocăței, de petroliști deșteptați într'o bună dimineață arhi-milionari din patul sărăciei, prin reacțiune reliefase și mai mult notele distinctive, hiperbolice ale ființei lui. Când partidul conservator era la putere, Nottara funcționa în magistratură; când partidul cădea, Nottara mânca „pâinea neagră a opoziției” cum spunea atunci, cu o nuanță de ironie, o zicală curentă. Dar ca și în bohema bucureșteană, Nottara știa și în acest oraș de mari parveniți și proaspeți plutocrați, să poarte cu mândrie sărăcia. Pururea elegant îmbrăcat, cu brațele lungi gesticulatoare, gata să le înfigă în morile de vânt ale celor mai extravagante atitudini, trecea ca năluca fantastică a unui Hidalgo printre băcanii îmbogățiți, prin mediocritatea electorală și printre țăranii preschimbați în petroliști multimilonari.

Deși rămas același, Nottara n'a mai scris un rând. Pentru mine două situații asasinează un scriitor: gazetăria și viața de provincie. Acel care scapă din unul din aceste naufragii e un om și jumătate. Eu nu știu dacă am scăpat teafăr din amândouă.

În pragul bătrâneții Nottara se pomeni pe cap cu o moștenire de vreun milion și jumătate — o avere pe acea vreme. Nottara milionar! Mi-l puteam închipui pe Nottara în cele mai extravagante, imposibile, situații, chiar urcându-se cu coroana pe cap pe tronul imperial-byzantin al strămoșilor, dar milionar nici odată! Și to-

tuși așa era, dar acest „niciodată” a fost pentru el un fatidic „nevermoore”.

Sunt oameni predestinați, dela începutul începuturilor, mai înainte de facerea lumilor, sărăciei. Vă puteți închipui un Leon Bloy milionar! Printr'un accident, Nottara se văzu bogat. Dar norma prestabilită, eternă, ca o lege universală, sărită și de mecanică și mistică de un accident din făgașul de fier al destinului. fu repede restabilită; Nottara abia primi moștenirea, și moartea, care îi pândea armonia și norma vieții lui singulare, îi rosti Decretul fatal.

J E A N D E M I T T Y

Jean de Mitty era un nume care circula des și cu notorietate pariziană în presa cotidiană franceză de dinaintea marelui războiu, presă care păstra caracterul de scânteiere intelectuală, de grație, fantezie, bun simț judicios, toate aceste însușiri caracteristic franceze.

A fost epoca frumoasă, splendidă a presei, distrusă mai târziu de invazia americanismului, care a înlocuit articolul cu informația brută a telegrafului, a telefonului, a radio-ului.

În această fază de frumusețe și glorie a presei franceze predominau două genuri cari făceau strălucirea și tirajul marelui ziar: polemica pamflet și articolul numit „La chronique”.

Polemica-pamflet era înfățișată în primul rând prin trei virtuoși dueliști și cavaleri ai condeifului: Henry Rochefort eternul opozant, Edouard Drummond militantul antisemitismului, Paul de Cassagnac, unul dintre ultimii și cel mai eroic dintre bonapartiști.

La Cronique era un gen de literatură gazetărească dispărută aproape cu totul din presa cotidiană de astăzi, în care se comenta un fapt al zilei, mai întotdeauna în afară de politică, prin prisma observației, a fanteziei, a ironiei, trecute printr'o mentalitate de filosof al cotidianului.

Era rubrica cea mai gustată de public, un adevărat regal al zilei, a cărui savoare o pot reaminti azi cronicile lui Clement Vautel. Pe vremea de apoteoză, această cronică era iscălită printre alții, de Jules Lemaitre, Francisque Sarcey, Severine și de André de Fouquieres. proclamat prinț al croniciei, din care nu a mai rămas pentru generația de astăzi nici măcar numele, dar a cărui figură a fost înregistrată în cadrul de elogiu și admirație, într'unul din volumele „Les Contemporains” ale lui Jules Lemaitre.

Numele lui Jean de Mitty era încadrat în această strălucită pleiadă de cronicari care făceau faima ziarelor la care colaborau și deliciul unui public cu gust delicat, ziaristi, scriitori disputați de marile ziare franceze în concurență.

În această fază a presei și a gustului public apăru „Le Journal”. Apariția acestui ziar a constituit un eveniment nu numai în presa franceză, ci și în literatură. Intemeiat cu intenția de a concura celelalte ziare și prin calitate și prin ieftenirea prețului, „Le Journal” a fost un ziar

zilnic literar, care se vindea cu cinci centime la Paris, în provincie, în colonii și în țara noastră. Il citeam și eu zilnic; eram elev în clasa V-a la liceul-pension Sf. Gheorghe unde aveam ca director pe eruditul Anghel Demetriescu și ca profesor între alții, pe marele Alexandru Odobescu, și pe sprintenul și pitorescul istoric Ionescu-Gion. În „Le Journal” — 6 mari pagini zilnice — publicau bucăți inedite, scrise special pentru acest ziar: Emile Zola, Edmond de Goncourt, Jean Richepin, Maurice Barrès, François Coppée, Georges Rodenbach, Octave Mirbeau, Armand Silvestre, Catule Mendès și alte glorii ale scrisului francez de pe atunci. Printre aceștia se încadra cu proza și iscălitura sa Jean de Mitty.

Imi amintesc de o reclamă de succes a ziarului „Le Journal”. Era o bucată muzicală scrisă special pentru „Le Journal”. Pe copertele reclamei erau fotografiile colaboratorilor. Printre aceste fotografii de scriitori celebri figura, la loc de cinste, și fotografia lui Jean de Mitty.

„Le Journal” nu a reușit să-și păstreze fizionomia de selectă literatură. S’a americanizat odată cu întreaga presă franceză de tiraj.

Mai târziu am citit articolele semnate de Jean de Mitty în primele coloane ale ziarului „Le Matin”. El și-a fixat apoi domiciliul într’o casă proprie, ca prim-redactor al ziarului hebdomadar „Le cri de Paris”. Acest ziar a fost prin excelență un ziar nu numai francez, ci

caracteristic parizian, ecou vibrant și săltăreț al spiritului boulevardier, ziar de ironie fină și caustică, de voalată și elegantă indiscreție, fard și acid corosiv în același timp.

Jean de Mitty s'a relevat în urmă ca un erudit, scrupulos și delicat în ale literaturii franceze. Era membru de bază al clubului Stendhal, al cărui rost este studiul vieții și operii marelui romancier. Jean de Mitty s'a consacrat cercetării manuscriselor, unele încălcite, altele risipite, ale scriitorului ignorat de contemporani și pus magistral în cuvenită evidență cu toată autoritatea de Taine. Jean de Mitty s'a afirmat și erudit cercetător al operii stendhaliene.

Nu știu dacă francezii știau cărui neam aparține cel care iscălea Jean de Mitty sau dacă bănuiau măcar că este un străin, atât de francizat, de pariziant era cel care se ascundea sub acest pseudonim ajuns un adevărat nume pentru publicul francez; știu însă că la noi în țară erau foarte puțini care știau că sub pseudonimul lui Jean de Mitty se ascundea un român. Jean de Mitty era pe adevăratul lui nume Miti Golfineanu, originar din Craiova, autentic boier oltean, făcând parte din vechea și istorica familie a Golfinenilor, ctitori de biserici, așezăminte culturale și filantropice, printre care „Madona Dudu” din Craiova. În tinerețe Miti Golfineanu a scris românește, publicând sub nume propriu pagini în „Literatorul” lui Alexandru Macedonski în timpurile de faimă și succes ale revistei și ale poetului. Apoi el a luat

drumul Parisului unde a ajuns Jean de Mitty. Spre sfârșitul vieții și-a adus aminte de țară. În timpul neutralității a ținut și o conferință la Ateneul Român unde a vorbit despre Stendhal, idolul lui. Atât numele conferențiarului cât și conferința au trecut neluate în seamă. Singur C. Mille a scris un articol elogios.

Nu mult după aceea, Jean de Mitty și-a dat obștescul sfârșit. În țară la noi moartea, ca și fapta și viața lui, au trecut neobservate. Și vina nu a fost a țării. Miti Golineanu nu mai era pentru publicul nostru decât un francez oarecare, numit Jean de Mitty. Deși român de baștină, cu un viguros arbore genealogic, încărcat de bogat frunziș și prețioase roade, cu rădăcini adânci în cronica și în legenda poeticei Oltenii, acest coborîtor autentic din bani și ctitori se înstrăinase total de țară și de neamul lui românesc, de strămoșii lui de fală, care zâmbesc melancolic din icoanele dăruite prin biserici înălțate cu credință și milostenie.

E tristă, e dramatică, soarta înstrăinaților.

FROSA SARANDY

Debutând în presă — e ceva cam mult de-atunci — începusem sub sugestia ziarelor pariziene o serie de anchete de ordin cultural și interview-uri cu personalitățile noastre mai de văză din lumea literară și artistică, ceea ce constituia oarecum o noutate în ziarele de pe acele vremuri. În cadrul acestor preocupări, o distinsă doamnă îmi spune într'o zi:

— Vrei să vorbești cu Frosa Sarandy?

Frosa Sarandy? O umbră pierdută în istoria începutului teatrului nostru, o umbră glorioasă, dar de care nici generația de pe atunci nu mai știa nimic, dată fiind dramatica vremelnicie a gloriei actorilor.

— Cum, Frosa Sarandy mai trăiește? am întrebat cu nedumerire pe distinsa mea interlocutoare.

— Da, și de vrei, vom merge mâine s'o vedem împreună.

Am primit bucuros — bucuria ziaristului în aflarea unui subiect copios, chiar când e melancolic și, mai

profund decât cerințele profesionale, pasiunea poetică morbidă de a sta de vorbă cu umbrele umane, cu acele umbre care printr'o miraculoasă vitalitate spirituală țin moartea în loc, sfidând obișnuitul destin.

A doua zi am pornit în pelerinaj cu acea distinsă doamnă. Ziua aceea de agonie a toamnei, făcea un armonios decor scenic pelerinajului nostru.

Artista, mare pe vremuri, partenera lui Matei Millo, amândoi aparținând unei epoci de mit a teatrului românesc, locuia în Pasagiul Român, colț cu strada Câmpineanu, în preajma Teatrului Național, așa cum strigoii dau ocoluri locurilor scumpe amintirii lor terestre.

Am bătut cu emoția ce o simți în fața unui cavou, la o ușă dela întâiul etaj și am intrat. O cameră nu numai simplă, ci și săracă: pereții spoși cu var, goi. Nici o rămășiță din pompa, din feeria și nici o mărturie cât de vagă a iluzionismului care împodobește făptura și viața actorului, mai cu seamă când a părăsit scena. Vreo două scaune, un pat în colț și, dintr'un colț al patului acoperit cu o plapumă groasă, deși temperatura era dulce, căldică, un cap palid, supt, cu pomeții obrazului accentuați, în care rămășițele vieții izbucneau în vâltoarea unor ochi mari, negri, catifeleți.

Era Frosa Sarandy — mai bine zis, ceea ce lăsase viața și moartea care stă de veghe, din ea.

Privind trăsăturile delicate, aristocratice ale figurii și mai ales ochii aceia de intensitatea și profunzimea nop-

tilor de mister și patimă, imaginația mea juvenilă reconstitua cu spontaneitatea poeziei tinerețea acestei agonii. Trebuie să fi fost frumoasă Frosa Sarandy și mai cu seamă pasionată, devorată nu numai de pasiunea factice în măreția ei, a scenei, ci și de flacăra mistuitoare și creatoare în acelaș timp, a pasiunii umane.

Din crâmpiele de șușotiri ce-mi ajunseseră la ureche, o aureolă pasională se înfiripa în jurul acelei figuri cu transparențe de umbră, în care ochii vorbeau cu o elocvență dramatică și nu numai a dramei de iluzie de pe scenă, ci și a dramei vieții reale.

Frosa Sarandy începu să despletească firul amintirilor, agale, cu degete subțiri și fine, cu un glas șovăitor, cu inflexiuni melancolice, pe jumătate stinse.

Fată dintr'o veche familie moldovenească din Iași, ascultând glasul fermecător și imperios în acelaș timp al vocației, ademenită de pilda strălucită a lui Matei Millo, arată părinților ei dorința de a îmbrățișa cariera dramatică. Uluirea, indignarea părinților; o fată de familie bună, de neam boeresc, actriță!

Fata de familie bună, de neam boeresc, ascultând de glasul poruncitor al vocației, părăsi familia și, spre marele scandal al societății, apăru pe scenă în trupa lui Millo.

Apoi, Frosa Sarandy îmi vorbi de succesele ei scenice, de glorioasa ei carieră artistică — partenera lui Matei Millo și a altor mari artiști ai vremei.

Povestind, vocea ei prindea consistență și accent, se făcea mai febrilă, amintirea, printr'o putere ocultă de vrăjitorie, redându-i vitalitatea fugace, euforică, a tineretei.

Deodată o văd cum, printr'o smucitură violentă, ridică de pe pernă capul înflăcărat, cum pironeste trupul în mijlocul patului și cum începe să vocifereze, ca într'o scenă de mare efect:

— Eu sunt fată de boer! Tatăl meu a fost serdarul Sarandy. Eu nu sunt bastardă ca Aristizza Romanescu (Aristizza Romanescu trăia pe atunci: era copilul din flori al marelui artist și om de teatru Costache Demetriad, soră vitregă cu poetul Mircea Demetriad). Eu nu am jucat și cântat la șantan ca ea! Eu nu am ieșit pe scenele șantanului cu rochie scurtă, ca ea! (Pe atunci rochia scurtă era ceva de rușine, ce nu se putea vedea decât în anumite localuri rău famate). Eu n'am cântat ca ea la șantan romanța:

Un petit bécot

făcând bezele spectatorilor...

— Vino să vezi cine am fost eu!

Și agonizândă, reînviată prin descântecul vrăjitoresc al amintirii, sări brusc din pat și deschizând o ușă din perețele alăturat, exclamă cu glasul unei regine detronate:

— Iată cine am fost eu!

În acea cameră nu era nici o mobilă: pereții erau plini de coroane intrate în veștejire și prăfuire, cu panglici de-

colorate, apoi portrete cari o înfățișau în rolurile ei de mare succes, fotografii cu scene teatrale. Chiar pardoselele erau acoperite de coroane.

Reintrând în camera de agonie, Frosa Sarandy căzu istovită pe pat, murmurând:

— Am să mă duc la mânăstire! La mânăstire!

Seara, luând masa la Ionnescu-Gion, i-am spus că în timpul zilei am făcut o vizită Frosei Sarandy.

— Și ce mai spunea Frosa Sarandy? mă întrebă Gion, zâmbind.

— Că vrea să se ducă la mânăstire!

— Frosa Sarandy la mânăstire! Hal Hal izbucni Gion într'un râs sonor, care făcu să tremure paharele de pe masă.

Și în cascada râsului lui Gion era un tâlc nu tocmai greu de descifrat.

Mina Hese

CONST. MURGEANU

Din gloria actorului nu rămâne pentru cei care i-au văzut realizarea de artă decât amintirea emoționată și admirativă, iar pentru ceilalți, pentru urmași, un simplu nume, desigur evocator, dar atâta tot.

Sunt însă actori, și încă de talent, din care nu rămâne nici măcar un simplu nume, fie din cauza unei morți timpurii, fie din alte pricini.

Câți din generația de astăzi, chiar dintre actori, știu că a existat un actor, și încă de frumos talent, care se numea Constantin Murgeanu?

Pentru generația de acum vreo 40 ani, Constantin Murgeanu reprezenta o mare speranță a artei dramatice, realizată în parte pe scena Teatrului Național, ca o auroră plină de făgăduiala unei zile radioase, triumfale.

Geniul cel bun, care a prezidat la nașterea acestui copil excepțional, îi dase tot ce se cuvenea unui viitor mare actor — mai mult chiar decât trebuia strict unui actor.

Primordial îi dase talentul scenei. A fost un talent

teatral înăscut, nu făcut prin voință, stăruință, școală și experiență. Se născuse actor, așa cum se născuse cu ochi și cu sprâncene. Un talent natural, spontan, impulsiv și irezistibil în revărsarea lui, cum e un șuvoi de munte, care cântă și strălucește în scânteri solare, fără voie, fără știre.

Era un adolescent frumos din cap până în picioare, de virilă frumusețe. Înalt, bine făcut și bine legat, păstrând în reliefului lui fizic delicateță și elăganță, — un fizic în măsură să poarte cu frumusețe și armonie și fracul și costumul epocilor istorice.

Avea o voce clară, bogată în resurse, vibrantă și catifelată, așa că ar fi putut fi deopotrivă artist liric, cum a fost și artist dramatic.

Pe deasupra, geniul cel bun care a prezidat la nașterea lui îi dase ca o fantezie a generozității și luxul inteligenții — o inteligență vie, scăpărătoare, spirituală. Improviza epigrame cu poanta unei florete, executa parodii pline de fantezie humoristică, de diformare bufă a poeziilor celebre ori în curs de popularitate. Ar fi putut fi un excelent scriitor humoristic.

Ca final al generozității acest geniu bun îi dase și darul vrăjitoresc al simpatiei: Murgeanu era farmec cuceritor, nu numai pentru cei care-l cunoșteau personal, ci chiar pentru simplul spectator din stal.

Ce lipsea acestui tânăr minunat înzestrat pentru a fi

un actor mare, vedeta teatrului, chiar glorie? Nimic! Și totuși Murgeanu s'a ratat mai înainte de moartea-i timpurie.

Fiindcă, dacă geniul cel bun îl binecuvântase cu toate însușirile, geniul cel rău îl desechilibrase dându-i toate defectele, toate slăbiciunile și păcatele — poate tocmai pentru a restabili un cuvenit echilibru de justiție, pentru a fixa balanța în distribuirea de fericiri morale ce se cuvin oamenilor. Acestui geniu rău i se părea monstruos ca un om să fie copleșit de atâtea daruri, care cu greutatea lor rupeau echilibrul balanței umane. A restabilit-o, dându-i cu un egal belșug defectele.

Cu caracterul lui, nu de răsvrătit, ci de anarhist moral, Murgeanu nu putea rămâne în cadrele Teatrului Național. A pornit în turnee prin țară cu trupele de provincie: și aci, ca pretutindeni, aceleași triumfuri, aceleași scandaluri.

Cum opereta începuse să fie marea pasiune a publicului, Murgeanu a intrat în operetă. Cu prestața fizicului lui, cu comunicativitatea jocului scenic, căldura pasionată a vocii și fluidul de simpatie ce emana din simpla lui apariție, Murgeanu a cunoscut succesul și în operetă. A fost un premergător al succeselor lui Achil Popescu și Leonard care pe atunci nu existau ca vedete ale teatrului liric.

Murgeanu a murit la vârsta de 27 de ani, după ce în-

cercase de vreo două ori să se sinucidă în mod public și teatral, cu trucuri de operetă comică.

„Omul nu moare, ci se sinucide” a spus înțeleptul Seneca.

Prin vârtejul și nebunia vieții lui, Murgeanu s'a sinucis lent, în toiul unei tinereți ratate.

Minastescu

AUREL PETRESCU

Pentru a fixa în timp și spațiu figura lui Aurel Petrescu, dispărut în primăvara talentului, în toiul creațiunii artistice și delirul aplauzelor, precizez că el a fost, din Conservator, în fruntea tinerei generații de actori, căreia i-a fost dat să fie ilustrată de talentul și frumoașa carieră teatrală a lui Tony Bulandra.

A fost, nu numai întâiul în toate clasele conservatorului, ci prin splendoarea talentului său, conținând germele unei glorioase cariere artistice, designat a fi însuși în fruntea generației lui, mai mult, în fruntea mișcării noastre teatrale.

La examenele Conservatorului toată atenția spectatorilor, nu numai a familiei elevilor, ci și a publicului pasionat de teatru, în căutarea și ghicirea viitoarelor talente, a criticii teatrale, era captată de apariția radioasă a lui Aurel Petrescu. Era punctul de gravitate solară a acestor examene.

Și așteptarea febrilă, atenția încordată, nu numai că

nu erau decepționate, ci depășite. Furtuna de aplauze entuziaste îi saluta și încunună apariția. Critica teatrală în unanimitate îl acoperea cu elogii. Totul prevestea în el un mare actor demn de acei înaintași cari au constituit gloria teatrului românesc și de marii lui contemporani.

Apariția acestui adolescent predestinat triumfului, făcea impresia apariției unui tânăr zeu din miturile de pură frumusețe ale Heladei.

Era un adolescent de adonisiacă frumusețe. Publicul de pe atunci, ca și publicul tuturor timpurilor, cerea ca actorul, și nu numai feminin, să fie frumos. Și această exigență a publicului o socot legitimă. Pasiunea amoroasă, cu multiplele ei manifestări și complexiuni, constituind elementul principal, lutul uman, din care se zămislește, în deobște, sub suflul de divină creațiune o operă teatrală, implică frumusețea actorului. Nu ne putem închipui un om, mai cu seamă pe scenă, care inspiră o pasiune intensă, cu paroxismul și desnodămintele ei, dispunând de banalitate, ori slujenie fizică.. Nu ne putem închipui un erou cu figura ștearsă, inestetică, căci în cerința psihologică a publicului, în imperativul imaginației lui, eroul, nu numai în piesele clasice și romantice ci și în cele moderne, trebuie să fie frumos... Un om — recte un actor — care suscită și deslănțuie pasiunile, în imaginația și cerințele psihologice ale publicului, nu poate fi disgrățiat de natură. U-

râțenia, dar și aceasta purtând o notă de caracter, e concedată artistului comic.

Atât prin frumusețea-i fizică, cât și prin temperamentul lui pasionat, Aurel Petrescu era predestinat rolului de erou — căci, teatral vorbind, primul amarez într-o piesă modernă, pe placul lui, e un erou înrudit, la fel cu cel din piesele clasice și romantice. Aurel Petrescu a fost actorul eroic al marilor pasiuni.

Aurel Petrescu apărea ca o statuie însuflețită: Gala-tee masculin. Un cap de pură frumusețe elină, brun, cu părul sculptat în eben, cu ochi de tăciune, ale cărui flacări izburneau dintr'un oval de paloare mată. O gură cărnoasă, cu buzele fin arcuite, înflorea ca o roză meri-dională în această tonalitate de brun și palid intens.

Trupul era într'o desăvârșită armonie cu capul. Înalt, subțire, svelt, evoluând în mișcări melodioase. Temperamentul era demn de impresionanta-i înfățișare fizică. Simțea profund, cel puțin ca artist — și asta interesează, restul fiind mahalagism — marea pasiune, drama vieții și a artei; vibra ca o liră eoliană sub suflul poeziei; luat de avântul textului, de magia vertiginosă a creațiunii, sbura spre culmile frumosului. Avea totul la îndemână pentru a-și realiza cutezătoarele, nobilele intenții de artist, pentru a face o mare creațiune: o mască expresivă, mobilă, în măsură a exprima cu relief și accent intensitatea vieții, variațiile și izbucnirile pasio-

nale. Vocea lui, clară, cu inflexiuni armonioase, caldă ca și temperamentul lui, desfășurându-se ca o catifea somptuoasă, acompania ca o muzică adecuată jocul, interpretarea, creațiunea artistică.

I se deschisese dela început porțile Teatrului Național, unde pornise cu pași siguri, ritmați de aplauze și succes, spre înfăptuirea sigură a strălucitului lui destin. Nu i-a fost însă dat să joace drama numai pe scenă, ci să o și trăiască cu fatidicul ei desnodământ, în propria-i viață. Nu avea nici 30 de ani când, în robustă sănătate, în entuziasta exuberanță a vieții, a talentului și creațiunii, paralizia îl trăsni ca un fulger, ținându-l, crucificându-l pe patul unei totale imobilizări, din care nu l-a descleștat decât moartea. Au plâns mulți ochi frumoși această moarte dramatic de prematură, și au plâns colegii și prietenii din care făceam parte și eu. Teatrul românesc, însă, a plâns moartea unei mari și îndrituite speranțe spulberată de vijelia sălbatecă a destinului.

VERIFICAT
2007

Mircea Alecu
1944

CUPRINSUL:

Ratații	7
Copilăria într'un port de pitoresc oriental	9
Caragiale	23
Delavrancea	69
Cincinat Pavelescu	89
Iuliu Cesar Săvescu	101
Ștefan Petică	111
Scrisoare deschisă amicului St. Petică	133
D. Teleor	135
Archibald	145
Caricaturistul Jiquide	153
N. S. Petrescu-Găină	165
Al. Antemireanu	177
C. A. Nottara	191
Jean de Mitty	205
Frosa Sarandy	211
Const. Murgeanu	217
Aurel Petrescu	221

**Coperta volumului BOHEMA DE ALTADATA
e datorită lui Ion Anestin.**

**Opere din literatura universală
în Editura VREMEA**

BJORNSTJERNE BJORNSON : Copilul păcatului
(trad. Ion Vasiliad) **Lei 300**

LAS CASES : Napoleon la Sf-ta Helena
(trad. P. Ioanid) **Lei 50**

A. D'ENNERY : Două orfeline
(Prefață T. Arghezi)
(trad. Al. Iacobescu) **Lei 500**

A. DUMAS : Stuarții
(trad. Victor Kernbach) **Lei 250**

A. K. GREEN : Medalionul
(trad. Ion Pas) **Lei 300**

SUB TIPAR :

W. M. THACKERAY : Esmond
(trad. Ioana Belizarie)

CHARLES DICKENS : Magazinul de antichități

F. M. DOSTOIEVSCHI : Bieții oameni

A. DUMAS : Laleaua neagră

„ **Isabela de Bavaria**

„ **Cesar**

A. E. BRACHVOGEL : Cântărețul pribeag
(Fridemann Bach)

BJORNSTJERNE BJORNSON : Pensiunea de fete
Rendalen

EDM. LEPELLETIER : Doamna Sans Gêne
SIR JOHN RETCLIFF : Don Juan de Lerida